

Journal of International Relations Studies

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi

Official journal of Atatürk University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Volume 3 • Issue 1 • June 2023

EISSN 2791-724X
intrelations-ataunipress.org

Journal of International Relations Studies

Editor

Mehmet Sait DİLEK

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: msdilek@atauni.edu.tr

Associate Editors

Ali Servet ÖNCÜ

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: aliservetoncu@atauni.edu.tr

Vakur SÜMER

Department of International Relations, Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Konya, Turkey
E-Mail: vsumer@selcuk.edu.tr

Duman ZHEKENOV

Department of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
E-Mail: Duman.Zhekenov@kaznu.kz

Gülşen AYDIN

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: gulsenaydin@atauni.edu.tr

Mustafa Tayfun ÜSTÜN

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: tayfun.ustun@atauni.edu.tr

Hulusi Ertuğrul UMUDUM

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: ertugrul.umudum@atauni.edu.tr

Müge YÜCE

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: muge.yuce@atauni.edu.tr

Sinem ÇELİK

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: sinem.tan@atauni.edu.tr

Murat KURUN

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: murat.kurun@atauni.edu.tr

Oğuzhan ÖZDEMİR

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: oguzhanozdemir@atauni.edu.tr

Kübra ÇAĞLAR HEKİMOĞLU

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: kubra.caglar@atauni.edu.tr

Book Review Editor

Nazlı Müge ÖNDER

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: nazlionder@atauni.edu.tr

Founder
İbrahim Kara

General Manager
Ali Şahin

Finance Coordinator
Elif Yıldız Çelik

Journal Managers
İrem Soysal
Deniz Kaya
İrmak Berberoğlu
Arzu Arı

Publications Coordinators

Gökhan Çimen
Alara Ergin
İrem Özmen
Derya Azer
Burcu Demirel
Beyza Himmetoğlu Dal

Project Coordinators

Doğan Oruç
Sinem Fehime Koz

Contact

Publisher: Atatürk University
Address: Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES
Address: Büyükdere Cad., 199/6, 34394 Şişli, İstanbul, Turkey
Phone: +90 212 217 17 00
E-mail: info@avesyayincilik.com
Webpage: www.avesyayincilik.com

Journal of International Relations Studies

Advisory Board

Hayati AKTAŞ

Department of International Relations, Akdeniz University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Antalya, Turkey
E-Mail: hayatiaktas@akdeniz.edu.tr

Barış ÖZDAL

Department of International Relations, Uludağ University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Bursa, Turkey
E-Mail: ozdalb@uludag.edu.tr

Ghia NODIA

Iliia State University, International School for Caucasus Studies,
Tbilisi, Georgia
E-Mail: ghian@iliauni.edu.ge

Sagyngali Zholamanuly AYDARBAYEV

Department of Internatioal Law, Al-Farabi Kazakh National
University, Kazakhstan
E-Mail: aydarbaevs@gmail.com

Mohammad Hassan KHANI

Department of Politics & Islamic Studies, Imam Sadiq University,
Tehran, Iran
E-Mail: khani@isu.ac.ir

Journal of International Relations Studies

AIMS AND SCOPE

Journal of International Relations Studies is a scientific, open access, online-only periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is an official publication of the Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, and published biannually in June and December. The publication languages of the journal are Turkish and English.

Journal of International Relations Studies aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level in politics and international relations studies. The journal publishes research articles, letters to the editor, book reviews and critiques that are prepared in accordance with ethical guidelines.

The scope of the journal includes but not limited to relevant to the topics of political history, political science and public administration, international relations, international law, political sociology, conflict resolution and mediation, migration and migrant issues, and regional studies and all other related interdisciplinary theoretical research.

The target audience of the journal includes researchers and specialists who are interested or working in all fields in the journal's scope.

The editorial and publication processes of the journal are shaped in accordance with the guidelines of the Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE), and National Information Standards Organization (NISO). The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (doaj.org/bestpractice).

All expenses of the journal are covered by the Atatürk University. Processing and publication are free of charge with the journal. No fees are requested from the authors at any point throughout the evaluation and publication process. All manuscripts must be submitted via the online submission system, which is available at <https://www.intrelations-ataunipress.org>. The journal guidelines, technical information, and the required forms are available on the journal's web page.

Disclaimer

Journal of International Relations Studies is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Journal of International Relations Studies is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Initiative (BOAI) declaration. All published content is available online, free of charge at <https://www.intrelations-ataunipress.org>. Authors retain the copyright of their published work in the Journal of International Relations Studies. The journal's content is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which permits third parties to share and adapt the content for non-commercial purposes by giving the appropriate credit to the original work.

From January 2023 onwards, content is licensed under a Creative Commons CC BY-NC 4.0 license. The journal's back content was published under a traditional copyright license however the archive is available for free access.

You can find the current version of the Instructions to Authors at www.intrelations-ataunipress.org/

Editor in Chief: Mehmet Sait DİLEK

Address: Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

E-mail: msdilek@atauni.edu.tr

Publisher: Atatürk University

Address: Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES

Address: Büyükdere Cad., 199/6, 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Webpage: www.avesyayincilik.com

Journal of International Relations Studies

AMAÇ VE KAPSAM

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi; bağımsız, tarafsız ve çift-kör hakem değerlendirme ilkelerine bağlı yayın yapan, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin açık erişimli bilimsel elektronik yayın organıdır. Dergi Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi, siyaset ve uluslararası ilişkiler çalışmaları alanlarında yüksek bilimsel kaliteye sahip özgün araştırma, editöre mektup, kitap incelemesi ve eleştirisi türündeki makalelerle literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Dergi kapsamına siyasi tarih, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk, siyaset sosyolojisi, çatışma çözümü ve arabuluculuk, göç ve göçmen sorunları, bölgesel çalışmalar gibi konular girmektedir.

Derginin hedef kitlesini derginin kapsamındaki alanlarda araştırma yapan bilim insanları, amatör ve profesyonel olarak çalışanlar ve bu alana ilgi duyan tüm kişiler oluşturmaktadır.

Derginin editöryel ve yayın süreçleri Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE) ve National Information Standards Organization (NISO) kılavuzlarına uygun olarak biçimlendirilmiştir. Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin editöryel ve yayın süreçleri, Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama (doaj.org/bestpractice) ilkelerine uygun olarak yürütülmektedir.

Derginin tüm masrafları Atatürk Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Makale değerlendirme ve yayın işlemleri için yazarlardan ücret talep edilmemektedir. Tüm makaleler <https://www.intrelations-ataunipress.org/> sayfasındaki online makale değerlendirme sistemi kullanılarak dergiye gönderilmelidir. Derginin yazım kurallarına, gerekli formlara ve dergiyle ilgili diğer bilgilere web sayfasından erişilebilir.

Sorumluluk Reddi

Dergide yayınlanan makalelerde ifade edilen bilgi, fikir ve görüşler Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi, Baş Editör, Editörler, Yayın Kurulu ve Yayıncı'nın değil, yazar(lar)ın bilgi ve görüşlerini yansıtır. Baş Editör, Editörler, Yayın Kurulu ve Yayıncı, bu gibi yazarlara ait bilgi ve görüşler için hiçbir sorumluluk ya da yükümlülük kabul etmemektedir.

Açık Erişim Beyanı

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi yayınlanma modeli Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) bildirgesine dayanan açık erişimli bilimsel bir dergidir. Derginin arşivine <https://www.intrelations-ataunipress.org/> adresinden ücretsiz olarak erişilebilir. Yazarlar Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nde yayınlanmış çalışmalarının telif hakkını elinde tutar. Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin içeriği, Creative Commons Atıf-GayriTicari (CC-BY-NC) 4.0 Uluslararası Lisansı ile yayınlanmaktadır. Söz konusu telif, üçüncü tarafların içeriği uygun şekilde atıf vermek koşuluyla, ticari olmayan amaçlarla paylaşımına ve uyarlamasına izin vermektedir.

2023 Ocak'tan itibaren dergi Creative Commons CC BY-NC 4.0 lisansı ile yayın yapmaya başlamıştır. Bu tarihten önceki dergi içeriği ücretsiz erişime açık olmakla birlikte geleneksel telif sistemiyle yayınlanmıştır.

Yazım Kuralları'na <https://www.intrelations-ataunipress.org/> adresinden ulaşabilirsiniz.

Baş Editör: Mehmet Sait DİLEK

Adres: Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Erzurum, Türkiye

E-mail: msdilek@atauni.edu.tr

Yayıncı: Atatürk Üniversitesi

Adres: Atatürk Üniversitesi, Yakutiye, Erzurum, Türkiye

Yayınevi: AVES

Adres: Büyükdere Cad., 199/6 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Tel: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Web sayfası: www.avesyayincilik.com

Journal of International Relations Studies

CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 1 Avrupa'da İslamofobi: Almanya Örneği
Islamophobia in Europe: Germany Example
Merve ERİŞKİN
- 14 Türkiye'de Yalnız Yaşayan Afgan Göçmen Kadınların Yaşam Hikâyeleri: İstanbul-Zeytinburnu Örneği
Life Stories of Afghan Immigrant Women Living Alone in Turkey (Example of İstanbul-Zeytinburnu)
Farangis HABİBULLAH
- 25 Ulusal Stratejik Kültür ve Güç Dengesi Bağlamında Hatay'ın Türkiye'ye Katılması
Within the Context of National Strategic Culture and Balance of Power Adhesion of Hatay to Türkiye
Ümit TETİK
- 35 Dördüncü Nesil Savaş Konsepti Üzerinden Savaş Alanında Yaşanan Değişimi Anlamak: Suriye Örneği, 2011–2022
Understanding the Changing in the Battlefield over the Fourth-Generation Warfare Concept: The Case of Syria, 2011–2022
Sertaç Canalp KORKMAZ

Kitap İncelemesi / Book review

- 46 Uluslararası İlişkilere Giriş, Orion Kitabevi, 2022, 472 Sayfa
Introduction to International Relations, Orion Bookstore, 2022, 472 Pages
Kerem YILDIRAK

Avrupa'da İslamofobi: Almanya Örneği

Islamophobia in Europe: Germany Example

Merve ERİŞKİN

Nişantaşı Üniversitesi, Yüksek
Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye

Öz

Yunanca “phobos” kelimesinden türetilen fobi, eklendiği kelimelere korku anlamı yüklemektedir. İslam ve fobi kelimelerinin birleşmesinden oluşan İslamofobi, İslam’a duyulan korkuyu nitelendirir. İslam’a ve akabinde Müslümanlara karşı gösterilen ön yargısal tutum ile beraberinde gelen dışlayıcı bir tavır simgeler. İslamofobi, İslam’ı benimseyen topluluklara yönelik ayrımcılığı, düşmanlığı ve nefreti bünyesinde barındırmaktadır. 1980’li yıllardan itibaren ağırlık kazanmaya başlayan İslamofobi, 11 Eylül saldırılarından sonra giderek daha da derinleşmiş ve antisemitizm örneğinde olduğu gibi düşmanlığa sebebiyet vermiştir. Bu çalışmada, İslamofobi’nin oluşmasına zemin hazırlayan nedenler irdelenerek, Avrupa genelinde ve Almanya özelinde İslamofobi’nin 11 Eylül öncesi ve sonrasında gelişimi ile Almanya’da temeli atılan PEGIDA Hareketi’nin etki düzeyleri ve temelleri araştırılmıştır. Ayrıca gün geçtikçe yükselen İslam karşıtlığının, uluslararası boyutta nelere yol açtığı ve bu durumun o bölgede yaşayan Müslümanlar üzerindeki olumsuz etkisi incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 11 Eylül, Avrupa ve İslam, Almanya, İslamofobi, Müslümanlar, terör

ABSTRACT

Derived from the Greek word “phobos,” phobia attaches the meaning of fear to the words to which it is added. Islamophobia, which is a combination of the words Islam and phobia, characterizes the fear of Islam. It symbolizes an exclusionary attitude that comes with the prejudiced attitude toward Islam and subsequently Muslims. Islamophobia includes discrimination, hostility, and hatred toward communities that embrace Islam. Islamophobia, which started to gain weight since the 1980s, gradually deepened after the September 11 attacks and caused hostility as in the example of anti-Semitism. In this study, the reasons that paved the way for the formation of Islamophobia were examined, the development of Islamophobia before and after September 11 in Europe and Germany in particular, and the effects of the PEGIDA Movement, whose foundation was laid in Germany. In addition, what the increasing anti-Islamism has caused on the international scale and the negative impact of this situation on the Muslims living in that region have been examined.

Keywords: 9/11, Europe and Islam, Germany, Islamophobia, Muslims, Terror

Giriş

Yunanca “phobos” kelimesinden türetilen fobi, eklendiği kelimelere korku anlamı yüklemektedir. İslam ve fobi kelimelerinin birleşmesinden oluşan İslamofobi, İslam’a duyulan korkuyu nitelendirir (Oktay, 2019). İslam’a ve akabinde Müslümanlara karşı gösterilen ön yargısal tutum ile beraberinde gelen dışlayıcı bir tavır simgeler. İslam’ı benimseyen topluluklara yönelik ayrımcılığı, düşmanlığı ve nefreti bünyesinde barındırmaktadır. Küresel bir olgu olan İslamofobi’nin, dünya kamuoyunun gündeminde daha sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla İslamofobi’nin kökenlerini tarihin derinliklerinde aramak gerekir.

Tarihsel süreç içerisinde Avrupa, kendisine çeşitli düşmanlar yaratabilmiş ve bugünkü konuma gelmiştir. Günümüz Avrupa’sında yaklaşık 20 milyon Müslüman yaşamaktadır. Dolayısıyla bu sayı Avrupa’nın %4,9’una tekabül etmektedir (PEW, 2017). Avrupa’nın bazı mahfillerinde İslam’a karşı beslenen nefret ve korku neticesinde Müslümanlar, “öteki” damgası görebilmektedir. Bu ötekileştirme sadece Müslümanlara yönelik olmayıp tarihsel süreçte Yahudilere karşı yapılan ırkçılık eylemlerine kadar gittiği de bilinmektedir. Nitekim Avrupa’daki bazı devletlerin düşman algısını değiştirip tehdit unsuru yaratması, iç siyasal dinamikler bağlamında kendisini ayakta tutmaya çalıştığına göstergesidir.

*“Avrupa’da Yükselen İslamofobi’nin Müslümanlar Üzerindeki Etkisi: Almanya” isimli tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 04.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 12.12.2022

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Merve ERİŞKİN
E-mail: merveciftci014@gmail.com

Cite this article as: Erişkin, M. (2023). Islamophobia in Europe: Germany Example. *Journal of International Relations Studies* 2023;3(1):1-13.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Tarihsel arka plan bir kenara konulduğunda; Avrupa'daki akademik çalışmaların, kültürel faaliyetlerin, kamuoyunun ve küresel boyuttaki siyasi olayların da İslamofobi'nin güçlenmesinde etkisi söz konusudur. İslamofobi'nin gün geçtikçe olumsuz etkisinin artmasının yanı sıra, özellikle 11 Eylül terör saldırılarının gerçekleşmesi sonucu, bu kavram küresel güncel sorunlardan biri haline gelmiştir.

Avrupa'da İslamofobi'ye karşı alınan önlemler, yasal düzenlemelerden ibarettir. Ancak bu yasal düzenlemelere ne derecede riayet edildiği tartışma konusudur. Söz konusu yasal düzenlemelere rağmen İslamofobik yaklaşımlar günümüzde güç kazanmaya devam etmektedir. 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından Avrupa'da yaşayan Müslümanlara karşı giderek artan önyargı, yeni terör saldırıları neticesinde zirveye ulaşabilmiştir.

Yazılı basında ise ilk kez 1991 yılında 'İslamofobi' kelimesi kendini göstermiştir. Samuel Huntington (2007)'un 1993 yılında "*Medeniyetler Çatışması Tezi*" ile Batı ve İslam arasında çatışma yaşanacağına dair iddiası, Müslüman ve Hristiyan toplumları arasındaki gerilimi artırmıştır. Akabinde meydana gelen 11 Eylül olayı ise Huntington'un öne sürdüğü bu tezi doğrular nitelikte olmuştur.

Avrupa örneği üzerinden yola çıkarak bu çalışmada, İslamofobi'nin en bariz örneklerinin Almanya'da görülmesi sebebiyle, Almanya esas alınmıştır. Böylece İslamofobi kavramının tanımlaması yapılarak, nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından İslamofobi'nin gelişimine etki eden 11 Eylül öncesi ve sonrası İslam karşıtlığına değinilmiş ve İslamofobi'nin Almanya'daki en belirgin örneği olan PEGİDA Hareketinden bahsedilmiştir. Bu çalışma, İslamofobi ile mücadele için yapılacak olan çalışmalara fayda sağlaması açısından önem arz etmektedir.

İslamofobi

Tarih boyunca insanlar, birçok mücadelelerden ve aşamalardan geçip, bazen farklı bir din, dil, ırk, mezhep veya yalnızca yabancı oldukları için dışlanarak "öteki" kapsamında tanımlanabilmışlerdir. Günümüzde "öteki" kavramı ile kötü muamelelerle karşı karşıya kalan grupların başında Müslümanlar yer almaktadırlar.

İslam dininin doğuşuyla birlikte Avrupa nezdinde VII. yüzyıldan itibaren dinsel bir tehdidin varlığı süregelmiştir. Bu bağlamda, tehdidin sürekliliği açısından yaşamlarına devam edebilmek için birlikte hareket etmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir. Böylece Hristiyanlık dininin çevresinde toplanan Batı, kendileri açısından İslam'ı tehdit olarak değerlendirmişlerdir.

İslam dininin XVII. yüzyıla kadar giderek yayılması, başta Batı olmak üzere diğer devletler nezdinde de hâkimiyet sağlamıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'a ve Avrupa'nın içlerine kadar ilerlemesi, Batıda İslam dinine duyulan korkuyu ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla Batı, tarihin izlerinde Müslümanları "barbar", "öteki" ve "şiddet yanlısı" gibi olumsuz ve ön yargı içeren anahtar kelimelerle değerlendirebilmişlerdir.

Genelde Batı, özelde ise Avrupa; Reform, Rönesans ve Aydınlanma hareketlerinin etkisi neticesinde, Doğulu toplumlara karşı olumsuz söylemlerde bulunmaya devam etmişlerdir. XV.-XVII. yüzyıllar arasında süregelen Coğrafi Keşifler ile deniz ve nehir ticaret yollarının birbirine bağlanmış olmasının da etkisiyle Avrupalılar; iktisadi, kültürel, siyasi ve askeri alanlarda güç kazanmaya başlamışlardır. Hristiyanlar, "karanlık çağdaki" dönemlerinde Müslümanların meydana getirdiği bilimsel çalışmaları kendi yapılarına çekmişler, "bilimin ve aklın öncüleri" olarak kendilerini tanımlamışlardır. Bu dönemde Doğuyu kendi yargılarıyla tasvir edip araştırma yaparak, gerçekte sanıldığının aksine veriler ortaya sunabilmişlerdir. Edward Said (1998) bu durumu Oryantalizm olarak tanımlamıştır.

Fransız Devrim'in meydana getirdiği millet ifadesi ve XIX. yüzyıl itibariyle doruk noktasına ulaşan Milliyetçilik akımlarının etkisi, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır. Dolayısıyla Batı, Osmanlı Devleti'ne karşı çeşitli alanlarda üstünlüğünü artırmıştır.

Soğuk Savaş döneminde Batı için en önemli tehdit kaynağı SSCB ve onun ideolojisi kapsamında şekillenmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Avrupa, "kızıl düşman" olarak adlandırdığı Doğu bloğu tehlikesini bertaraf etmeyi başarmıştır. Güvenlikçi politikalar kapsamında tarihi bir düşmanın varlığına ihtiyaç duyan batı yeni bir düşman arayışına yönelmiştir. Bu arayış neticesinde "kızıl düşman" algısı "yeşil düşman"a evrilmeye başlamıştır. Dolayısıyla yüzyıllar önce şekillenmiş İslam düşmanlığı ile Müslümanların varlığı dünya kamuoyunda yeniden gündem oluşturmuştur.

Daha sonra da bahsedileceği gibi 11 Eylül saldırılarından sonra Müslümanlar ile İslam dini, terörle anılır hale gelmiştir. Davutoğlu (2016)'un ifade ettiği gibi Müslümanlar, Batı temelli değerlere uyum göstermeyen, teröre sebep olan ve şiddete meyilli bir toplum olarak tanımlanmışlardır. Bu olaydan sonra, Avrupa nezdinde Müslümanlara karşı geçmişten gelen önyargı kalıbı, giderek alevlenmiştir.

Giderek küreselleşen günümüz dünyasında, İslamofobi algısı zamanla daha da yaygınlaşarak Avrupa toplumunda kendine yer edinmiştir. Ancak bu kavramın doğuşuna yönelik eksik bilgiler ve araştırmalar etkisini devam ettirmektedir. Dolayısıyla bu bölümde İslamofobi'nin tanımına, oluşumuna neden olan olgu ve olaylara yer verilecektir.

Zenobi ve ırkçılıktan farklı bir anlam taşıyan İslamofobi kavramı, ilk defa 1997'de Müslümanlara yönelik ayrımcılık ile onlara duyulan nefreti ifade etmek amacıyla "Runnymede Trust" tarafından yayınlanan raporda kullanılmıştır (Runnymede Trust, 1997, s. 4-5). Gerek ulusal gerekse de uluslararası alana taşınan bu rapor, İslamofobi kavramının kullanımına yaygınlık kazandırmıştır. Söz konusu rapor, Müslümanların sadece dini sebeplerden ötürü değil, sosyal ve ekonomik manada da maruz kaldıkları ayrımcılıklara yer vermiştir.

Bu rapordan önce "İslamofobi" kavramının daha önce tek bir kaynaktan bile kullanılmadığı belirtilmiştir. (Borell, 2015, s. 411). Bu bağlamda İslam'a duyulan nefretin varlığı, tarihin tozlu sayfalarında yatıyor olmasına ve giderek popülerleşmesine rağmen, İslamofobi kavramı Runnymede Trust raporuyla literatüre girmiştir.

Raporda İslamofobi, daha önce de belirtildiği üzere Müslümanlardan korkma, onlardan hoşlanmama ve nefret etme durumu olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla İslam'a karşı duyulan düşmanlığı ifade eder. Ayrıca raporda İslamofobik bakış hakkında aşağıdaki hususlar dile getirilmiştir.

- “İslam, değişime kapalıdır ve durağandır.
- İslam dini, “öteki”dir. Diğer kültürlerle aynı değerlere sahip değildir, onların tesiri altına giremez ve onları etkilemez.
- İslam; Batı toplumunda barbar, ilkel, cinsiyetçi, gerici ve irrasyoneldir.
- İslam; teröre destek veren, saldırgan, korkutucu, zorba ve medeniyetler çatışmasına intisap eden bir dindir.
- İslam; siyasi ideolojiyi içinde barındırır ve siyasal çıkarlara öncülük eder.
- Müslümanların Batı’ya dönük eleştirileri kabul görülmez, ivedilikle reddedilir.
- İslam’a ve Müslümanlara karşı güdülen düşmanlık meşrudur.
- Bütün bu nedenlerden ötürü, Müslümanlara karşı güdülen düşmanlık, tabii ve olağandır.” (Runnymede Trust, 1997).

İslamofobi’nin Türkçe anlamı “İslam Korkusu” olarak nitelendirilir. Ancak bu durum yalnızca korkuyu simgeleyecek bir tanımla ifade etmez. Nitekim İslamofobi; ‘öteki’yi, ırkçılığı ve zenofobiyi bünyesinde barındırmaktadır (Yapıcı & Ölçek, 2018, s. 138). Yabancı korkusu nedeniyle Müslümanlara karşı güdülen yargıların varlığından dolayı İslamofobi’nin, zenobi kavramından oluştuğu da ifade edilmektedir (Er & Ataman, 2018, s. 167).

Bayraklı ve Yerlikaya İslamofobi’nin, İslam karşıtlığına yönelik “modern bir söylemi” olarak dile getirildiğini ve anlamsız bir korkuyu içinde barındırdığını belirtmektedir (Bayraklı & Yerlikaya, 2018, s. 245).

1. İslamofobi’nin Nedenleri

Günümüz dünyasında kimi çevreler, küreselleşmenin de etkisiyle Müslümanlarla denk olmayı kabullenememişlerdir (Er & Ataman, 2018, s. 166). Bu nedenle, bu olgunun ortaya çıkmasında ekonomik-siyasi, teolojik, terörizm ve aşırı sağcılık başlıkları etkili olmuştur.

1.1. Ekonomik ve Siyasi Nedenler

İslam dininin ilk yaygınlık kazandığı dönemde, Hristiyan topraklarında kazanılan fetihler sonucunda, İslam dininin yaygınlaşması ile İslam Devleti egemenliğinin meşrulaşması; İslamofobi’nin siyasi nedenlerine yönelik ilk temeli oluşturmaktadır (Göknel, 2015a, s. 84).

Batılıların, Doğuya karşı güttükleri ötekileştirme olgusu ile kendi hakimiyetini sağlama isteği İslamofobi’yi; siyasal bir araç olarak kullanıldığının resmiyeti haline getirir (Evkuran, 2018, s. 91). Dolayısıyla farklılıkların mevcudiyetinden ötürü siyasi bir hegemonya ile çıkar sağlama isteği İslamofobi’nin gerekçeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Avrupa’da bazı siyasi partiler, İslam’a dönük olumsuz ifadeleri içinde barındıran kara propagandalar sayesinde oy kazanmayı birer araç haline getirmişlerdir. Avrupa’nın üzerinde durduğu insan hakları kavramının yeterince işlerlik kazanmadığını görebilmek mümkündür. Şöyle ki, FPÖ (Avusturya Özgürlük Partisi), halk arasında İslamofobi’yi adeta siyasi bir araç haline getirerek, İslam’a yönelik güdülen yargıyı dillendirmesi sonucunda oylarını artırmayı hedeflemiştir (Çelik, 2018, s. 121; Hafez, 2007, s. 357). Keza Almanya’da da NPD (Almanya Ulusal Demokratik Parti), göçmenlere yönelik muhalif söylemleriyle ve uygulamalarıyla öne çıkmaktadır (Göknel, 2015b, s. 82). Avrupa’da ırkçılık cezai kapsam içinde değerlendirilirken, İslam karşıtlığı öne sürülen bahaneler neticesinde bu kapsamın içine dahil edilmemektedir (Er & Ataman, 2018, s. 172).

İslam karşıtı kişilerden biri olan Martin Luther, Kuran-ı Kerim’in yalanlarla dolu olduğunu ve hayali efsanelerden oluştuğunu birçok kez dile getirmiştir. Dolayısıyla bu karşıt söylemler Hristiyanların genelde Müslümanları, özde ise Türklerin düşman olarak görebilmelerine neden olabilmıştır. Bu bağlamda, Luther’in kalıplaşmış yargıları dinsel yani teolojik nedenden çok; siyasi ve sosyo-politik görünüm taşımaktadır (Yapıcı & Ölçek, 2018, s. 141). Çünkü Osmanlı Devleti, Luther’in yaşadığı dönemde Viyana kapısına kadar ilerleyip, egemenliğini pekiştirmişti. Buna karşılık halihazırda Luther’in var olan karşıtlığı teolojik sebeplerden, siyasi olguya doğru evrilmiştir.

1.2. Teolojik Nedenler

Evensel ve tek din olma düşüncesine sahip olan Hristiyanlık inancı, öteki dinleri daima eleştirerek, karşıt düşüncelerini gün yüzüne çıkarmıştır. Kur’an, İncil’den sonra indirildiği için; İncil’de İslamiyet’e dair eleştiriler yer almamaktadır. Ancak Batıdaki bazı mahfiller, nefretle korkuyu içinde barındıran yayınlar yaparak, hakikatle bağdaşmayan ve hatta düzmece hikâyelerle Hz. Muhammed’in gerçek peygamber olmadığı algısını güçlendirmeye çalışmışlardır (Hıdır, 2018, s. 198).

Hristiyan düşünürlerinin bir kısmının sıklıkla vurgulayarak dillendirdikleri ithamlardan biri de İslam’ın cinselliğe yönelik söylemleriyle insanları cezbetmeye çalıştığı iddiasıdır. Hz. Muhammed’in çok eşlilik durumundan dolayı insanları isteklendirdiğini iddia eden Hristiyan düşünürler, İslam’a karşı ön yargı içerisinde hareket etmişlerdir Nitekim bu durum, Katolıklara göre; “hayat boyu” devam etmesi gereken evlilik düzenine karşı tümüyle zıt düşmekte ve kesinlikle kabul görülemez bir durumu ifade etmektedir (Kumar, 2016, s. 30). Yine bu kapsamda çok eşli evliliğin dışında, öldükten sonra erkeklere cennette hurilerin vaat edilmesi, insanları sapkınlığa yönlendirdiği düşüncesini taşıyabilmektedirler (Kalin, 2021). Bu gibi iftiralara İslam dinine karşı oluşan kalıpsal yargıyı, daha da güçlendirmiştir.

Bazı oryantalistler ise “Müslümanların muhakeme yapma kabiliyetinden mahrum oldukları,” “Müslümanların demokrasiden ve demokratik yönetimden oldukça uzak kaldıkları” ve “İslam’ın şiddet içeren bir din” olduğu yönünde iddiaları gündeme getirmişlerdir (Kumar, 2016, s. 66–85).

İslamofobi’nin oluşumuna olanak sağlayan bir diğer teolojik unsur ise Hz. İsa’yı, Müslümanlar bir insan olarak görürken, Hristiyanların tanrı olarak benimsemesidir. Dolayısıyla bu durum, Hristiyanlar tarafından Müslümanların, Hz. İsa ile Hz. Meryem’i küçümsedikleri düşüncesini beraberinde getirmektedir (Mora, 2011, s. 77). Bir diğer etkili unsur, şeriat kanunlarıdır. Hristiyanlara göre Müslümanlar, Batılı devletlerin de şeriat ile yönetilmesi gerektiğini düşündüklerinden ötekileştirme kaçınılmaz bir durumdur. Ayrıca, Batılı ülkelerin seküler hale gelmesiyle birlikte bazı muhafazakâr Hristiyanlar, toplumlarının dinden uzaklaşmaması için İslam korkusu oluşturmayı önemsemişlerdir. Bu durum İslamofobi’nin toplumda yaygınlık kazanmasına olanak tanımıştır (Yücel, 2012, s. 43).

Orta Çağ döneminde Doğu'ya Hristiyanlığı aşılama isteyen Ricoldo de Monte Croce adında bir rahip, "Kuran'ın Çürütülmesi" adlı kitabıyla İslamiyet'e dönük negatif söylemlerde bulunmuştur (Kula, 1993, s. 17). Ricoldo gibi rahip ve alimlerin kiliselerde dile getirdikleri vaazlar da İslam karşıtlığının güçlenmesine neden olmuştur.

Hristiyanlık inancının, günümüze kadar İslamiyet'i kendine bir rakip olarak görmesi de teolojik nedenler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Miles (2009, s. 32)'in da dile getirdiği gibi İslam, Hristiyanlığın reddi olarak görülmektedir. Bu durum; Hristiyanlar tarafından Haçlı Seferleri esnasında Müslümanların, mukaddes toprakları fetheden kâfirler olarak tanımlanmasına olanak sağlamıştır. İslamiyet'in hızla yayılması ile hem askeri hem de kültürel egemenliğin süre gelmesi engellenemediğinden ötürü nefret ve korku gün geçtikçe daha da artmıştır (Hıdır, 2018, s. 198; Kalın, 2017b, s. 45).

1.3. Terörizm ve Aşırı Sağcılık

11 Eylül Olaylarını müteakiben, aşırı sağ faaliyetlerinin artış göstermesiyle birlikte İslamofobi daha da yaygınlık kazanmıştır. Keza İslam'ın başat bir din olacağı yönündeki inanç ve varsayımlar neticesinde genelde Batı ve özeldir Avrupa toplumları, İslam'a yönelik ön yargıları alevlendirebilmişlerdir (Göknel, 2015b, s. 79).

Avrupa'da özellikle Soğuk Savaş sonrası ön plana çıkan aşırı sağ, Müslümanlar arasında köktencilleşmeye¹ zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla aşırı sağ ile radikal İslamcı örgütler izledikleri stratejilerle birbirlerini dolaylı bir şekilde besleyebilmektedirler. 11 Eylül olaylarını referans gösteren bazı mahfiller İslam'ın terörü yaygınlaştırdığı iddiasıyla kamuoyunu yönlendirebilmişlerdir. Dolayısıyla bu durum Avrupa'da refahının sağlanabilmesi ve korunabilmesi için İslam/yabancı karşıtlığına dönüştürülmüştür (Akdemir, 2009, s. 4). Bu bağlamda Müslümanlar, ırkçı söylemlerle değerlendirilebilmektedirler. Örneğin, Alman Cumhuriyetçi Partisi, Almanya'nın suçlularla dolu bir toplum olduğunu dile getirerek; "araba hırsızları Polonyalılar, uyuşturucu ticareti yapan Türkler, Mafya olan İtalyanlar, Terörist Araplar" biçimindeki açıklaması ile siyasal ırkçılığı aksettirmekte ve çok kültürlülüğü aşılamaktadırlar (Taş, 1999, s. 35).

Günümüz Avrupa'sında (Hollanda, Fransa, İsveç, İtalya, Almanya vb.) aşırı sağ partiler iktidar konumunda veya ana muhalefet kanadını temsil etmektedirler (Hıdır, 2018, s. 193). Avrupa'da gün geçtikçe güçlenen aşırı sağ partiler, İslamofobi'nin yaygınlık kazanmasına sebebiyet vererek, düşmanlıkla dolu ifadelerle Müslümanlara yönelik söylemleri dile getirmeye gelenekselleştirmişlerdir. Örneğin; Avusturya'da aşırı sağcı bir parti, Müslümanların toplumdaki varoluşlarını tsunamiye benzeterek, Avrupa'nın İslamiyet ile bağdaşmasına karşı olan seçmenleri oy vermeye davet etmiştir. Bir başka örnek, Fitne isimli filmi ile ön plana çıkan Geert Wilder, Kur'an-ı Kerim'i, Hitler'in "Mein Kampf" adlı faşist kitabına benzetmektedir. Dolayısıyla tüm bu çirkin tasvir ve benzetmeler sonucunda Avrupa'da yaşayan Müslümanlar kışkırtılmaktadır (Akdemir, 2009, s. 14; Samur, 2016, s. 311).

Günümüzde İslamofobi sadece Batıdan veya Avrupa'dan beslenmemektedir. Bu realitenin oluşumunda Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlerdeki medeniyet içi çatışmalarının da etkisi söz konusudur. Bu durum İslamofobi'nin dünya kamuoyu nezdinde güçlenmesine neden olmaktadır. Ayrıca bazı İslam ülkelerinde insan haklarının ve demokrasinin henüz tam anlamıyla işlerlik kazanamaması, İslam'a ve Müslümanlara karşı süregelen önyargıyı devam ettirmektedir (Yapıcı & Ölçek, 2018, s. 140).

1.4. İslam'a Karşı Beslenen Ön Yargılar

Önyargı, kişiye özgü güdülen ve bir nefret duygusundan doğan olumsuz bir kanıdır. Bu bağlamda İslamofobik menşeli önyargılar, aslında yalnızca kişiye karşı değil, içinde bulunduğu gruba da özgüdür. İslamofobi'nin yarattığı önyargı sonucunda Müslümanlar, sözlü veya fiziksel şiddete maruz kalabilmektedirler. Bu önyargılar Hristiyanlığın etkili olduğu coğrafyalarda kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam etmektedir. Örneğin Haçlı Seferleri esnasında komutanlar, Hz. Muhammed'in "tüm kötülüklerin atası" olduğunu ifade edip askerlerini savaşa yönlendirmişlerdir (Yapıcı & Ölçek, 2018, s. 141).

İslamofobi çoğunlukla olaylara dönük sonuçlar doğurur. Dolayısıyla bu durum tepki ve öfke eğilimini beraberinde getirir. Bu tepki, İslam dininin gerekli olduğu kadar bilinmeyişi veya topluma yanlış lanse edilmesi sonucunda doğan olası bir korku durumu gelenek haline gelmiştir (Olgun, 2018, s. 85).

Özellikle 1970'li yılların sonuna doğru meydana gelen ekonomik buhranla başlayan yabancı düşmanlığı, giderek Türk düşmanlığına dönüşmüştür. Türkler, Avrupa'daki bazı marjinal çevreler tarafından "Asya'nın korkunç sürüleri" olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Müslümanlığı temsil eden Türklere karşı korku ve çekince ile yaklaşılmaktadır (Mora, 2011, s. 74).

"Her şeyden önce Türklerin tipleri değişik. Siyah saçları, kara bıyıkları ve giyinişleriyle toplumumuzun içinde hemen belli oluyor ve sırtıyorlar. Ayrıca dünya görüşleri de bizden çok farklı. Onlar, Almanya'da kalmak için burada bizlerden bir parça olmak için gelmemişler ki. Sadece para biriktirmeyi düşünüyorlar. Ne toplumumuzla uyuşuyorlar ne de geri gidiyorlar. Kararsız bir toplum olarak içimizde yaşıyorlar. Vatandaşlarımız da bundan rahatsızlık duyuyorlar. Burada kalmak istemeyenler gerçekten de hemen dönmeli. Ama kalmak isteyenlerin de bir parça bizim gidişimize ayak uydurmaları gerekir" (Mora, 2011: s. 84).

Yukarıda yer alan metinde de görüleceği üzere; Almanların, Müslümanlara/Türklere yönelik güttükleri önyargı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla yukarıda da olduğu gibi Türklerin fiziksel nitelikleri, giyim kuşam tarzı ile dünyaya bakış açılarının varlığı bile, onları birer hedef haline getirmiştir.

Nefret ve önyargının günümüz internet dünyasında giderek daha da arttığını dile getiren Lean, bu sayede insanları kışkırtmanın oldukça kolay olacağını öne sürmektedir. Çünkü dijital ortamda kimlik gizleyebilmek oldukça kolay olduğundan dolayı, geniş kitlelere erişim sağlama olanağı daha yüksektir (Lean, 2015, s. 100). Bu bağlamda internet; İslamofobi'nin uluslararası boyuta taşınmasında etkili bir rol oynamaktadır.

1 Radikalleşme.

2. İslamofobi'nin Gelişimi

Avrupa'da Hristiyanlar, Müslümanları her daim birer kafir, bağnaz ve barbar olarak tanımlamışlardır. Bu çerçevede Müslümanlar da Hristiyanlara karşı kafir tanımlaması yapmışlardır. Ancak gerçekteki fark; Hristiyanlar hem Müslümanları hem de Yahudileri kendi sınırları içerisinde istememişler ve bu bağlamda baskı ile şiddet aracılığıyla sürgüne gönderilmiştir. Fakat Müslümanlar hem Yahudileri hem de Hristiyanları ehl-i kitap olduklarından dolayı hoşgörü ile karşılaşmış ve ziyeye karşılığında yaşamlarını şahsi inançlarına göre idame edip ibadetlerini bu doğrultuda sürdürebilme özgürlüğü tanımıştır (Kumar, 2016, s. 24; Yapıcı & Ölçek, 2018, s. 140). Batı toplumu ise bu tarz bir yaklaşıma izin vermeyip, benîncilik bir tavır sergilemiştir.

Avrupa toplumunun benmerkezci bir düşünce yapısına sahip olması, oryantalizm ile ifade edilir. Bu da kendi akıl yoluyla ilerleyip, Batı haricindeki toplumlardan kendini soyutlaması sonucu oluşmuştur. Nitekim Avrupalı hüviyeti, yüzyılları aşan bir süre kaydederek Avrupa Birliği'nin oluşumuna öncülük etmiştir. Bu gelişmeler kapsamında Avrupa kendi varlığını "öteki" kavramı ile eşleştirmiştir. Yani diğer toplumlardan farklı olarak, adeta bir Avrupalı kimliği yaratmıştır. Ancak şunu da unutmamak gereklidir ki, Avrupa kimliğinin ortaya çıkmasında İslam'ın katkısı büyük ölçüde etki etmiştir (Yılmaz, 2008, s. 90). Avrupalılar kendilerini belli bir toplumun mensubu olarak gördüklerinden dolayı, içlerinden olmayanları düşman olarak görüp, ötekileştirmeyi adet edinmiştir. Çünkü yalnızca kendi varlığını, "öteki"ye duyduğu nefret ile korumaktadır. Bu nedenle İslamofobi'nin köklü mazisi, Avrupa'nın hüviyet arayışı kadar eskidir.

2.1. 11 Eylül Öncesi İslamofobi

İslamofobi, her ne kadar XX. yüzyılın başlarında ağırlık kazansa da kökü, İslamiyet'in doğuş yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu durum günümüz konjonktüründe "Osmanlı kalıtı" olarak dile getirilmektedir.² VIII. Yüzyıldan XV. yüzyıla kadar İslam neredeyse her konu ve alanda Batı medeniyetine karşı adeta üstünlüğünü kanıtlamıştır. Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'dan Avrupa'ya uzanan hâkimiyeti ile Avrupa'nın içine kadar yayılması, Batı nezdinde abluka edilme korkusu oluşturmuş ve "barbar Türk" imajının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat Müslümanlar ile Batılı devletlerin ilk rastlantısı, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya yayılmasından evvel, Emevîlerin kurulmasıyla gerçekleşmiştir (Er & Ataman, 2018, s. 160; Kara, 2018, s. 38; Subaşı, 2018, s. 16–17).

Avrupa'nın Müslümanlarla rastlantısından bahsedecek olunursa; Endülüs Emevî Devletinin VIII. yüzyılda doğuşu, Haçlı Seferleri³, İstanbul'un fethi, Preveze Savaşı, İnebahtı Savaşı ve Osmanlı'nın 1529 ile 1683 yılında Viyana'ya dek genişlemesi biçiminde görülmektedir. Fakat bu olaylar Avrupa'nın aleyhine gerçekleştiğinden Batılı düşünürler ile entelektüel kesim, Müslümanlara yönelik olumsuz ve kalıplaşmış yargılarla hareket etme geleneği başlatmışlardır (Kara, 2018, s. 40). Avrupa'nın doğusuna kadar gerçekleştirilen fetihler sonucunda Türkler, Batılılar açısından adeta birer korku kaynağı halini almışlardır. İçselleştirilen bu korku, bilhassa İstanbul'un ele geçirilmesiyle zirveye yükselmiştir. Bilhassa bu dönemde Roma Katolik Kilisesinin, Türk ve Müslüman karşıtı söylemlerde bulunması Avrupa toplumuna düşmanlık aşılamaştır.

Askeri olayların yanısıra din, teolojik durumdan çıkıp siyasal bir kimliğe bürünmüştür (Hıdır, 2018, s. 198). Dolayısıyla Hristiyan alemi, düşman hakkında dini ifadeler kullanmak yerine kalıplaşmış bir dil üzerinden bahseder olmuştur (Kumar, 2016, s. 33).

Genelde Batı'nın, özeldense Avrupa'nın, İslam'a olan yaklaşımını anlayabilmek için öncelikle oryantalizm hususuna değinmek önem arz etmektedir. "Doğubilim" veya "Şarkiyatçılık" olarak nitelenen Oryantalizm, "Batı'nın Doğu üstünde hüküm kurma gayretidir." (Said, 1998, s. 14). Bir başka deyişle Batılı araştırmacıların, Doğu eksenini anlamaya karşılık yaptıkları çok boyutlu inceleme ve gözlemlerdir.⁴ Oryantalizm konusunda XIX. yüzyıldaki bilim insanları, daha öncekilerine kıyasla, yer aldıkları imparatorluğun birer öncüsü olarak değil de bilimsel malumat oluşturan ve kendilerini tarafsız birey olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda önyargıdan oldukça uzak, bilimsel veriler ürettiklerine dair inançları mevcuttur. Ancak aralarında sahiden bu yönde bilgi üretmeye özgü çalışmalar sürdürülse de birkaçı bu önyargılardan uzak duramamıştır. Her iki minvalde de oryantalistler, kolonileşme sürecini arka plana atılamayacak şekilde etkilemişlerdir (Kumar, 2016, s. 44–45). Orta Çağ'ın bitiminden sonra Aydınlanma Çağında da İslam'a yönelik duyulan karşıtlık varlığını sürdürmeye devam etmiş, dönemin Haçlı seferlerini meşru kılmak adına dile getirilen İslam karşıtlığı, bahsi geçen çağı müteakiben oryantalizmin desteğiyle sömürgecilik yasal kılınmıştır (Hıdır, 2017, s. 28). Bu dönemde dile getirilen İslam karşıtı ifadeler yalnızca kilise nezdinde değil Batılı birkaç düşünür aracılığıyla da kullanılmıştır. Örneğin; İslam'ın özgün bir din olmadığı, Müslümanların uygarlık dışı, şiddet taraftarı bir din kültürünü benimsediği iddiası, bu karşıtlığın başında gelmektedir. Keza Luther⁵, Voltaire, Dante gibi filozoflar da İslam karşıtı savları kullanmıştır (Hıdır, 2018, s. 198).

Said'e göre Oryantalizm, Batının, Doğu üstünde otorite kurmasını sağlayan siyasal bir araç, İslam'a yönelik gerçekleştirilen her türlü saldırıyı meşru kılmaya çalışan olgudur (Said, 1998, s. 9).⁶ Bu bağlamda oryantalizmin kökeninde yatan asıl şey, Batının demokrat, Doğunun baskıcı yönetimle bağdaştırılması fikri, egemenliği kabul ettirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Aydınlanma Çağından itibaren, Batının bilim alanında Doğuya üstünlük sağlaması bu fikri desteklemiştir. Batıya göre Doğu "barbar," "ilkel," "şiddet yanlısıdır." Dolayısıyla bu ilkel insanlar medeniyetle tanışmalıdır. Bunu da uygulayacak olan tek şey Batı dünyasının kendisidir. Bu sebeple Batı gelişime açık ve devingen bir toplum yapısına sahipken, Doğu ise dingin ve baskıcıdır (Kumar, 2016, s. 47–53).

2 Bu şekilde tanımlanmasının nedenini; Osmanlı Devleti'nin, asırlarca hâkimiyet sağlayan İslam devleti olmasına bağlanabilir.

3 XII. ve XIII. yüzyıllar arasında süregelen Haçlı Seferleri, Hristiyanların nezdinde; Müslümanların himayesi altında olan kutsal topraklar ile bugünkü İspanya ve Portekiz'in içinde bulunduğu yarımadanın düşmanlardan tekrar alınması bağlamında oldukça önem içermektedir (Kumar, 2016, s. 27).

4 Said'e göre, "Doğu ile ilgili her türlü veriyi kaleme alan, inceleme yapan, ders veren herkes Oryantalisttir." (1998: 13).

5 Osmanlı Devleti'nin en güçlü döneminde yaşayan Martin Luther, o dönemde Avrupa üzerinde etkin bir siyasal güç olması açısından Türklerle yönelik karşıt bir tutum belirlemiştir. 95 maddelik yayınlamış olduğu bildirisinin 5.Maddesinde "Türklerle yani Müslümanlarla mücadele etmekten başka bir seçenek yoktur" ifadesini kullanmıştır. Bununla birlikte Viyana Kuşatması esnasında, "Türklerle mücadele etmek istiyorsak, onların en az bulunduğu yer olan noktadan başlayabiliriz" söylemleri ile bakış açısını açıkça görünür kılmıştır.

6 Oryantalizm hakkında detaylı bilgi için bkz: Said, E. (1998). Oryantalizm. (4). (Çev: N. Uzel). İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Amerikan beyaz perdesinde işlenen konular arasında, Oryantalizmin varlığı yadsınmaz bir gerçektir. Çoğu filmde İslamofobik ifadeler kullanılarak İslam'a dönük karşıtlık genişletilmeye çalışılmıştır. 11 Eylül'ün ardından medyaya sürülen ve İslam'ın negatif algısında etkisi olan Hollywood filmleri, alenen İslamofobik içerikler barındırmakta ve İslam'a yönelik tehditsel bir görüntü yaratmaktadır. Bu tarz içeriklere sahip filmlere en iyi örnek; Türkmen ve Özçınar'ın (2020) "11 Eylül sonrası Hollywood Sinemasında İslamofobi'nin Yeniden Üretimi" isimli makalede bahsedilen "The Hurt Locker (Ölümcül Tuzak)," "Lone Survivor (Son Kalan)" ve "Black Hawk Down (Kara Şahin Düştü)" adlı filmlerdir. Bahsi geçen bu filmlerde çoğunlukla Müslümanlar terörist olarak aksettirilmiş ve Müslümanların kötüsü, iyi olanlarından fazla olduğu belirtilmiştir (Türkmen & Özçınar, 2020, s. 1321–1331). Özetle, Müslümanların terörist olduğu algısı ve saldırganlık kimliği topluma benimsetilmeye çalışılmıştır.

Oryantalistlere göre İslamiyet aynı zamanda bir ırkı temsil etmektedir. Bu bağlamda Müslümanlığa yönelik araştırmalar yaparak, onların zihniyetini anlamaya çalışıp belli bir sonuca varacaklarına inanmışlardır (Kumar, 2016, s. 42). Şöyle ki, dini kimlik üzerinden insanların hal, hareket ve düşünce yapılarını etkileyen bir faktör olduğuna ilişkin inançları bulunmaktadır. Nitekim bu inanca ilişkin de Müslümanlar, farksız düşünüp aynı davranışları sergilerler dolayısıyla şahsi kimlikleri arka planda tutulur. Aynı gruba bağlı olan bireyin sergilediği her hareket bütün topluma, yani tüm Müslümanlara yüklenir. Bu bağlamda, radikal İslamcı grupların işlemiş oldukları teröre ait suçlar, terör örgütü mensubuna değil de yalnızca İslam dinine ve tüm Müslümanlara dayatılması, günümüze kadar süregelen bu düşüncenin varlığına birer kanıttır.

İslam'ın doğuşundan itibaren hızlı bir biçimde geniş topraklara yayılması, bilhassa Hristiyan dini ile öteki dinler tarafından bir belirsizlik yaratmış ve bu durum tehdit olarak anlaşılmıştır. Kuzey Afrika'nın ve Ortadoğu'nun VII. ile VIII. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğunun egemenliğinden çıkıp Müslümanların hâkimiyeti altına girmesi, bu tehlide hem teolojik hem de politik bir seyir kazandırmıştır (Kara, 2018, s. 39; Olgun, 2018, s. 70). Müslümanlar, Hristiyanlara karşı zafer kazandıkça, İslam dininin şiddete meyilli bir din olduğuna dair bir düşünce oluşmuştur (Yapıcı & Ölçek, 2018, s. 40).

İspanya'dan ve Portekiz'den başlayarak süregelen fetihler Avrupa tarafından tehlide yol açarken, İslam dini ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmayan Avrupalılar, Müslümanları sadece kâfirlerden oluşan bir düşman topluluğu olarak görmüşlerdir. Fakat yine de bu bilgisizliğe rağmen Avrupa, türlü kurgular aracılığıyla Müslümanları "barbar" olarak nitelendirmişlerdir (Kumar, 2016, s. 23). Avrupa İslam'ı giderek tanıdıkça İslam dini, olağanüstü tehdit algısı haline gelmiştir. (Kara, 2018, s. 45).

Almanya örneğine bakıldığında; Hitler'in, Alman toplumu korku içerisindeyken kendisine boyun eğeceklerinin farkında olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla istemiş olduğu gücü elinde tutabilmek adına bu korkuyu kullanmıştır. 1933 yılında iktidara gelen Hitler, büyük savaşın mağlubiyetinde en önemli etkenin Yahudiler olduğu kanısındadır. İki dünya savaşı arası dönemde Almanya'daki okullarda çocuklar için Yahudilere karşı nefret duygusunun aşılması, Yahudilerin toplum nezdinde soyutlanması ve tüm bunlara ek olarak, herhangi bir Almanın bir Yahudi'ye yardımcı olması sonucunda devletin cezalandırmasına maruz bırakılması, mevcut korku politikasının işe yaradığının göstergesi olmuştur (Lean, 2015, s. 36). Bu noktada, Batılı bazı mahfillerde İslam dinini şiddet yanlısı olarak tanıtarak İslamofobi'nin güçlenmesine etkiye bulunmuşlardır (Subaşı, 2018, s. 22).

11 Eylül olayları öncesinde baktığımızda; 1979 yılında meydana gelen İran İslam Devrimi⁷ Batı nezdinde beklenmedik bir gelişmedir. Bu devrim, radikal İslamcıların uyanışını ifade etmektedir. Dolayısıyla asırlar sonra İslam'ın siyasetle beraber adının geçmesine neden olmuştur. Oldukça despot İslami uygulamaları olan Ayetullah Humeyni'nin Batı düşmanlığına yönelik başkaldırıları İslam karşıtlığının yeniden güç bulmasına zemin hazırlamıştır.⁸ İran-İrak savaşı esnasında ABD'nin Irak'ı desteklemesinden dolayı savaştan sonra radikal İslamcı örgütlerin Batı ile ortak değerlere sahip olamayacağı fikri ağırlık kazanmıştır (Göknel, 2015b, s. 11; Lean, 2015, s. 79). Ayetullah Humeyni, İran'daki Amerika hegemonyasını ortadan kaldırdırca, Batı'da İslam hakkında oluşan ön yargılar yeniden alevlenmiştir. Günümüzdeki İslamofobik söylemlerin varlığı, geçmişte İran'da yaşanmış olan hadiselerin birer sonucu olduğuna dair iddiada bulunan çalışmalar literatürde mevcuttur (Subaşı, 2018, s. 23). İran'daki İslam Devrimine sebep olan kişilerin veya grupların dile getirdikleri her türlü dini söz ve gerçekleştirdikleri şiddet içerikli uygulamalar, İslam'ın terörle bağdaştırılmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim bu devrim Avrupa'da anti-İslamiyet ifadeleri de beraberinde getirerek, geniş coğrafyayı hükmü altına almıştır (Er & Ataman, 2018, s. 169).

İran İslam Devrimi'nin ardından da şiddet içeren eylemler varlığını sürdürmüştür. 1982'de Fransa, İsviçre, İngiltere, Almanya ve ABD yurttaşları arasından 60 kişi kaçırılmış ve birçoğu Hizbullah tarafından öldürülmüştür. Hizbullah terör örgütü 1985 yılında Trans World Airlines'ın uçağını kaçırmak, 17 gün boyunca 145 kişiyi rehin almıştır. İran-İrak savaşının ardından 4 ay sonra ise 1988'de tekrar bir uçak saldırısı meydana gelmiş ve 259 kişinin yaşamını yitirmiştir. 1991 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı esnasında ise Kuveyt'i, Irak işgal etmiştir.⁹ Tüm bunlar meydana gelmişken, El-Kaide terör örgütü 1995'te WTO¹⁰'ı bombalamıştır.¹¹ Kenya ile Tanzanya'da Amerikan büyükelçilikleri 1998 yılında El-Kaide tarafından saldırıya uğramıştır. Yaşandığı ve görüldüğü üzere 2001 yılından önce Orta Doğu'da oldukça fazla saldırı, işgal ve savaşlar meydana gelmiştir. Bütün bunların, radikal İslamcı örgütler tarafından İslam adına gerçekleştirildiğinin ortaya atılmasıyla beraber, Müslüman dünyasına karşı duyulan nefret duygusu Batı toplumlarında yer edinmiştir. Örneğin Müslümanların

7 Tahran Devrimi.

8 "Şeytan Ayetleri" adında kitap yayınlayan Salman Rüşdi, ele aldığı bu eserde İslam'ı küçümseyen ifadelerle yer vermiştir. Ayetullah Humeyni, Salman Rüşdi için fetva duyurusu yapmıştır. Yayınlanan fetvanın ardından başlayan protestolar esnasında binlerce insan yaşamını yitirmiştir. Bahsi geçen bu kitap, yeterince rağbet görmeyecek iken, yaşanan olaylardan dolayı bilinen bir hale bürünmüştür. Bu durumun ardından Müslüman göçmenlere karşı tutumunu değiştiren Avrupalıların sayısı giderek artmış ve Fransız okullarında başörtü sorunu gündeme gelmiştir. Dolayısıyla yalnızca bu olay 11 Eylül evvelindeki İslam'a yönelik karşıtlığın küresel boyuttaki artışını göstermektedir (Borel, 2015, s. 412; Yücel, 2012, s. 87). Salman Rüşdi'nin bu kitabı, bilhassa İngiltere olmak üzere tüm Avrupa'da, İslamofobi'nin yaygınlaşmasına kaynaklık etmiştir (Samur, 2016, s. 306).

9 Bu işgal esnasında Amerika, Kuveyt'e destek sağlamak amacıyla savaşa girmiştir (Lean, 2015:79).

10 World Trade Organization: Dünya Ticaret Merkezi.

11 ABD, bu olaydan sonra, "Terörle Mücadele Kanunu" çıkartarak, Müslümanlar ile Arapların şüpheli olduğuna dair bir imajı topluma benimsetmiş ve korku seli oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Danimarka'da ülke sınırları içerisinde atılması talep edilmiş, Belçika'da yaşayan Müslümanların Batının değerlerini taşıyamayacağı öne sürülmüştür (Akdemir, 2009, s. 12).

II. Dünya Savaşının ardından Avrupa, yeniden ayağa kalkmaya çalışarak, ortaya çıkan işgücü açığını kapatmak için hazırlık çalışmalarına başlamıştır. Bu bağlamda, ekonomik krizin zirvede olduğu 1960'lı yıllarda Avrupa Birliği, ucuz iş gücü ağı oluşturmak adına birçok göçmeni kendi topraklarına davet etmiştir. Nitekim bu göçmenler arasında çok sayıda Müslüman yer almaktaydı. Müslümanların Avrupa'ya göçü Türkiye, Tunus, Pakistan, Cezayir ve Fas gibi ülkelerden gelmiştir. Bu göçmen topluluğu, kısa süre için "misafir" olarak anılmıştır. Dolayısıyla ilk başlarda göç alan ülkeler tarafından hoş karşılanmıştır. Bu durum Almanya'nın giderek kalkınmasına ve ekonomik anlamda büyümesine de öncülük etmiştir. Ancak bu göç aynı zamanda Avrupa'nın nüfus yapısını değişikliğe uğratmış ve toplumsal entegrasyon sorununun oluşumuna sebebiyet vermiştir. Mevcut sorunların başında ise ırkçılık kavramı yatmaktadır. Çünkü misafir olarak anılan göçmenler, kalıcı olmaya başlayınca sert tepki almaya başlamışlardır. Akabinde usulsüz yollarla göçün giderek daha da artması, ırkçılık rüzgârının daha da güçlenmesine neden olmuştur (Ceyhun, 1995, s. 93; Er & Ataman, 2018, s. 165-169; Yılmaz, 2008, s. 100). Liberal göç politikalarının 1970'li yıllarda sona ermeye başlamasıyla "çok kültürlülük" politikaları yürürlüğe girmiş olsa da istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Bu bağlamda Müslümanlar ile yerel halk arasında uyum istenilen ölçüde sağlanamamıştır (Göknel, 2015b, s. 69).

Müslümanların yaşadıkları ülkelerde vatandaş olmaları, Hristiyan topluluklarına karşı görünmezliklerini kaldırmıştır. Dolayısıyla bu durum, Avrupa tarafından öteki olanla beraber yaşama mecburiyetini getirdiği için Müslümanlara yönelik ön yargısal tutumları ile nefret duygularını artırarak devam ettirmiştir. Yaşanan terör faaliyetleri de bu olumsuz durumu, İslamofobi'ye çevirmiştir. Bilhassa Cuma namazının ardından Almanya'da Müslümanlara karşı gerçekleştirilen saldırılar ve tacizler bunu kanıtlar niteliktedir. Avrupa'da dünyaya gelen göçmen çocuklar vatandaşlık edindikleri için yerel halk, korkuya kapılmaktadır (Er & Ataman, 2018, s. 159; Hıdır, 2018, s. 211; Yapıcı & Ölçek, 2018, s. 147). Bu bağlamda Almanya'nın ekonomik buhranına çözüm niteliğiyle gelen "misafir Türk göçmenler," artık "kabul görmeyen bir misafir" olarak anılmıştır. Mora'nın da belirttiği gibi ihtiyaçları halinde sömürerek yoksun bıraktıkları insanlara karşı artık gereksinim duymadıklarında önemsemeden onlardan sıyrılmak istemektedirler (Mora, 2011, s. 6).

Soğuk Savaş dönemi sonrası ilk yıllara bakıldığında; Batı'nın Sovyet karşıtı ideolojisinin varoluş nedenini kaybettiğini ve bu nedenle yeni bir düşman bulma arayışında olduğu göze çarpmaktadır (Yapıcı & Ölçek, 2018, s. 145). Sovyetlerin yıkılışını müteakip, Fukuyama'nın (2011) "*Tarihin sonu*"¹² tezi ile Huntington'un "*Medeniyetler Çatışması*"¹³ tezi uluslararası siyasette sıklıkla gündeme getirilmiştir. Tarihin Sonu tezinde Fukuyama, mevcut düzeni Batı'nın oluşturacağını belirtirken, Huntington ise doğacak olan kaosu Batı haricindeki toplumların oluşturduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla öne sürülen iki tez, siyasi bir izlenim yolu olarak birbirini tanımlar niteliktedir. Bu yol sayesinde Batı kendine yeni bir öteki kavramı inşa etmiştir.

1993 yılında New York Times, "Hızla yayılan kökten dincilik, barış ve güvenlik için en mühim tehdit unsuru teşkil ediyor. 1930'lu yıllardaki komünizm tehlikesi kadar önemli bir tehdittir bu..." tanımıyla İslam karşıtlığını dünya kamuoyuna duyurmuştur. Aynı yılda Medeniyetler Çatışması tezini yayımlayan Huntington, Batı medeniyeti ile İslam'ın karşı karşıya geleceğini iddia etmesi üzerine Müslümanlar ile Batı toplumu medeniyetsel bir çatışmanın ortasında kalmıştır (Kara, 2018, s. 40). Ortadoğu'da radikal İslamcı terörün bünyesi altında gerçekleşen; savaş, rehine krizi ve bombalama gibi hadiseler ABD'nin el atması gerektiği dile getirilmiştir¹⁴ (Huntington, 2007, s. 91). Lewis (2004, s. 67), ABD'nin Ortadoğu'ya müdahale etmesinin zorunluluk teşkil ettiğini dile getirmiştir. Bu yaklaşım İslam karşıtlığını güçlendirmiştir (Subaşı, 2018, s. 29).

Kadının İslam ülkelerindeki konumu üzerine var olan olumsuz ifadeler (cinsiyet eşitsizliği, çok eşlilik vb.), şiddet içerikli olaylar (töre cinayeti vb.), İslam'ın demokratik değerlere uzak ve aykırı bir din olduğuna dair iddialar Avrupa'da İslamofobik yargılara sebebiyet vermektedir (Göknel, 2015b, s. 73-74).

"İslamcı terörizm" adı altında öne sürülen suçlar, 2000'li yılların başında giderek daha da artış göstermiştir. ABD'nin İki Kuleler olarak bilinen Dünya Ticaret Merkezi 11 Eylül 2001 yılında bombalanmıştır (Lean, 2015, s. 100). Bu saldırıyı El-Kaide'nin üstlenmesiyle birlikte Komünizm ideolojisiyle mücadelenin yerine radikal akımlar geçmiştir (Subaşı, 2018, s. 27). Nitekim bazı mahfillerde 'kızıl tehlike' koltuğunu 'yeşil düşman'a bırakarak İslam dini ile Müslümanlar konumlandırılabilmiştir (Kalın, 2017b, s. 163).

2.2. 11 Eylül Sonrası İslamofobi

11 Eylül Olayları, yaşandığı ilk tarihten bu yana tüm dünyayı etkisi altına alarak büyük değişikliklere sebebiyet veren tarihsel dönemlerden biridir. 11 Eylül Olayları sonrası yapılan araştırmalar neticesinde bu olayın Usame Bin Ladin liderliğindeki terör örgütü El-Kaide aracılığıyla meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁵ Bu olayla beraber Batı ve İslam arasında geçmişten beri süre gelen soğukluk giderek keskin hale gelmiştir (Göknel, 2015b, s. 11; Subaşı, 2018, s. 25). Aynı gün içerisinde Pentagon'a yapılan saldırı, ABD'nin askeri ve siyasi gücüne ve ideolojisine de yönelik bir meydan okuma olarak kabul edilmiştir (Göle, 2010, s. 60).

Müslümanlar, 11 Eylül saldırısının ardından bazı çevrelerce "terörizmin canavarları" tanımıyla alınır hale gelmiştir (Lean, 2015, s. 53). Bu saldırı, İslam'ın terörizm ile beraber anılmasına sebebiyet verdiği gibi demografik yapısında Müslüman bulunan bazı ülkelerde baskı ve saldırılar daha da artmıştır. (Rattansi, 2007, s. 108).

12 Fukuyama, İslam'ı özgürlük ve demokratik değerleri barındırmayan bir din olarak görmektir. Ona göre; fundamentalist İslam ve Ortodoks Musevilik gibi yaklaşımlar, insanların sosyal yaşamını engelleyen zorba özelliği taşımaktadırlar (Fukuyama, 2011, s. 426-427).

13 "Medeniyetler Çatışması" tezinde Huntington, yeni dünya düzeninin çekişmesi artık ekonomik ve siyasi alan içinde değil de kültürel alanda devam edeceğini savunmaktadır. Bahsedilen kültürel alan; dil, din, ırk, tarihsel geçmiş ve gelenekleri ifade etmektedir (Huntington, 2007, s. 83-86).

14 "Medeniyet Çatışması" tezini yayımlayan Huntington'a karşı Edward Said (2007, s. 110), "Cehaletin Çatışması" ile yanıt vermiştir. Ona göre Huntington, 'kimlikleri' ve 'medeniyetleri' olmadıkları mahiyete çevirmek isteyen bir kuramcı olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim doğruluk payı da taşımaktadır.

15 Göle (2010, s. 58)'ye göre, gerçekleştirilen bu saldırının Müslümanların aracılığıyla yapılmayacak kadar kusursuz ve karışıktır. Nitekim İslamcı terör örgütlerinin perde arkasında olanlar göz önüne alındığında saldırının kusursuz işleyişi anlaşılır vaziyettedir.

11 Eylül saldırısı sonrasında, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde de yaşanan terör saldırılarından dolayı Avrupa hükümetleri, önleyici olarak birtakım tedbirleri alma ve uygulamaya koyma girişiminde bulunmuşlardır. Alınan bu önlemler neticesinde Avrupa'da yaşamını sürdüren Müslümanlara karşı gösterilen olumsuz tavırlar ve hanelerinden alınıp polis zoruyla götürülmeleri toplum tarafından beslenen ırkçılığı daha da artırmıştır (Yılmaz, 2008, s. 93). Bununla birlikte meydana gelen bu saldırı, çağdaş dünyaya ters düştüğünü iddia ettikleri İslam dininin Orta çağ dönemine ait olduğunu ve şimdiki zamanla uyum göstermediği kara propagandasının daha sıklıkla yapılmasına neden olmuştur (Göle, 2010, s. 13).

Dönemin ABD Başkanı George Bush, saldırının ardından "terörizme karşı mücadele" söylemini ifade etmesi de İslamofobi'yi alevlendiren diğer bir neden unsurunu taşımaktadır. Dolayısıyla o dönem yalnızca Irak değil dünyadaki bütün Müslümanlar şüpheli konuma getirilmiştir.¹⁶ (Lean, 2015, s. 236). George Bush'tan sonra başkanlık koltuğuna geçen Barack Obama, toplum nezdindeki "ötekileştirici" dili soyutlamaya çalışmıştır. Fakat İslamofobi, toplum üzerindeki var olan zehrini çoktan yaydığından istediği sonuca ulaşamamıştır (Lean, 2015, s. 238).

11 Eylül olayından sonra ABD, iç ve dış politikalarında önemli değişimlere adım atmıştır. Müslümanlara karşı güdülen ön yargılar neticesinde vize kısıtlaması getirerek, Müslüman veya Arap kökenli olan insanlara karşı birtakım önlemler alınmıştır¹⁷ (Okumuş, 2018, s. 357). Ayrıca bilhassa havaalanlarında uygulanan "çıplak arama," Müslümanların kadınların ABD'ye seyahat etmelerini önleyici niteliktedir (Göknel, 2015, s. 42). 11 Eylül'ün ardından İslam'a karşı ifadelerin politik ortamda giderek sertleşmesi ve dış güvenlik politikalarının Müslümanlara tesir etmesi sonucunda, ön yargıyla bakanların sayısı artma eğilimi göstermiştir (Alkan, 2015, s. 279). ABD'nin uyguladığı sert politikalar domino etkisi göstererek Avrupa ülkelerine de sıçramıştır (Akdemir, 2009, s. 11).

İslamofobi'yi içsel tehdit olarak yaygın kılan durumlardan biri de Danimarka'da meydana gelen "Karikatür Krizi'dir. Avrupa'da bazı çevreler, İslam'a yönelik karşıtlığı sürdürülebilir tutmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, ilk etapta Müslümanlar çeşitli nedenlerle aşağılanıp tahrik edilmektedirler. İkinci olarak tahrik edilen Müslümanlar, maruz kaldıkları aşağılanmaya yanıt verdiklerinde tek taraflı bir bakış açısıyla olaylar değerlendirilebilmektedir (Er & Ataman, 2018, s. 172). Jyllands-Posten adlı derginin yayınlamış olduğu bir karikatürde, Hz. Muhammed patlayıcı maddeyle betimlenerek İslam'ın şiddetle bağdaştırıldığına dair imaj verilmiştir. Müslümanların haklı tepkisine neden olan bu durum, bazılarınca düşünce özgürlüğü olarak tanımlanmıştır. Bu durum, Batı'nın öne sürdüğü basın ve düşünce özgürlüğünü yalnızca kendisine tanıdığı gerçeğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Nitekim geçmişte Hristiyan değerleri ile Hz. İsa'ya yönelik hakaret niteliğinde olan "Günaha Çağrı" adlı film başta Papalık olmak üzere Batı toplumunda büyük tepkilere maruz kaldığından yasaklanmıştır (Çetinkaya, 2018, s. 265; Kumar, 2016, s. 81).

2003 yılında İstanbul olmak üzere, 2004 yılı Madrid ve 2005 yılı Londra saldırılarını müteakip Avrupa, radikal terörle mücadele düşüncesini daha da pekiştirmiştir (Göle, 2010, s. 22). Yapılan araştırmalar neticesinde saldırı sonrası İslam karşıtı söylem ve ifadelerdeki önyargıların ve ötekileştirme dilinin arttığı tespit edilmiştir (Lean, 2015, s. 37).

3. Almanya'da İslamofobi

Günümüz dünyasında Doğu Almanya'dan ziyade Batı Almanya'da İslamofobi'nin daha çok ön planda olduğuna dair araştırmalar mevcuttur. Bununla beraber Doğu ile Batı Almanya arasında büyük bir benzerlik olduğu (Kalmar & Shoshan, 2020, s. 1) ve Almanya'nın tamamında İslamofobi'ye dair bir korkunun bulunduğu da bilinmektedir.

Tarih boyunca ve yukarıda bahsi geçen durum ışığında, genellikle Avrupa'da ve Almanya özelinde, Müslümanlara yönelik karşıt ifadeler kullanmak giderek yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda, bilhassa Müslüman göçmenler ön planda tutularak Almanya ile bütünleşemedikleri iddia edilmiştir. Üstelik "Hristiyan Demokrat Parti"si başkanı olan Volker Kauder, "*Alman kimlik ve geleneğinde İslam yoktur. Dolayısıyla Almanya'ya ilişkin değildir*" ya da benzer ifadeyi daha ağır bir söylemle dile getiren "Sosyal Demokrat Parti" mensubu Thilo Sarrazin, "*Müslümanlar kadar kuvvetli bir şekilde suça ve devletlerin yardımlarına gereksinim duyan herhangi bir göçmen grubu yoktur*" biçimindeki İslamofobik söylemlerini açıkça dile getirmekten kaçınmamışlardır (Yanarışık, 2013, s. 2914). "Almanya Kendini Yok Ediyor"¹⁸ adlı kitap yayınlayan Sarrazin, Almanya'ya ve Alman halkına uyum sağlamayan Müslümanların, ülkenin durumunu tehlikeye düşürdüğünü ifade ederek ırkçı bir yaklaşımı dile getirmektedir. "Müslümanların ülkede yaşamasını, Arapça ve Türkçe bir dile sahip olmasını, günlük yaşantıda camilerde müezzin seslerinin yankılanmasını ve kadınların başörtülü olmasını istemiyorum" şeklindeki söylemler ırkçılığı ifade etmektedir (Göknel, 2015b, s. 160).

Sosyal bilimci Hans Ulrich Wehler bir söyleşide Medeniyetler Çatışması yazarı Huntington'un ifadelerini destekleyerek Müslümanların, Batı'nın barışçı anayasal düzeniyle bağdaşamayacaklarını dile getirmiştir. Ayrıca Wehler, Almanya için problem oluşturan şeyin Türk sorunu olduğunu da belirtmiştir (Göknel, 2015b, s. 104).

Almanya'daki bazı politikacıların dile getirdikleri bu ifadeler, bir takım ırkçı gruplar tarafından eyleme dönüştürülmüştür. Örneğin, 2011 yılında düzenlenen ve rastlantı eseri meydana geldiği iddia edilen katliamlar yaşanmıştır. 2000–2006 yılları arasında NSU¹⁹, 1 Yunan (Türk olduğu zannedilmiştir), 1 Alman ve 8 Türk kökenli kişi bu silahlı örgüt tarafından öldürülmüştür. Almanya'nın Avrupalılaşması şartıyla İkinci Dünya Harbi sonrası işgallerin sona erdirildiği bu coğrafyada ırkçı terör faaliyetlerinin varlığını kanıtlamıştır. Dolayısıyla demokratik anayasal değerlere sahip olduğunu savunan Almanya için bu olay, kara bir leke olmuştur (Ünver, 2014, s. 125). Nitekim polisler ve

16 George Bush, iyi ve kötü Müslüman ayrımı yaparak; iyi Müslümanı terörü desteklemeyen, karşı olan ve Amerika'ya yönelik desteğini esirgemeyen bir kişi olarak tanımlarken; kötü Müslüman ise alenen terörü destekleyen ve ona öncülük edendir. Ayrıca iyi olduğu kanıtlanmadığı süre boyunca her Müslümanın kötü olduğu anlayışı vardır (Lean, 2015, s. 238).

17 Avukat Abdeen Jabara, Amerikan vatandaşı olduğu halde telefonu dinlenmiştir (Okumuş, 2018, s. 357).

18 Sarrazin, T. (2020). Deutschland schaff sich ab.

19 Nasyonal Sosyalist Yeraltı, Almanya'da ırkçı ve aşırı sağcı düşünceye sahip olan bir Neonazi silahlı örgüttür.

istihbarat birimleri olayla ilgili yeterince bilgiye sahipken çözüme kavuşturamamışlardır. Bu nedenle “Almanya'nın sağ gözü kör” şeklinde tenkit edilerek, bu saldırının arka planında aşırı sağcıların varlığından şüphe edilmiştir (Dilbirliği, 2017, 158).

Almanya'da bahsi geçen bu örgütten önce de ırkçı eylemlerle karşılaşmıştır. 1992'de Almanya'nın Mölln eyaletinde ve 1993 yılında Solingen'de Müslümanların evleri ateşe verilmiş ve toplamda 27 vatandaş yaralanarak 8 kişinin vefatına sebep olunmuştur. Ancak meydana gelen saldırılar yalnızca bu olaylarla sınırlı kalmayarak 2000'li yıllarda da varlığını sürdürmüştür. 2016 yılına kadar 416 camiye saldırı gerçekleştirilmiştir. Saldırıların her geçen gün giderek artması Almanya'da aşırı sağın tehlikeli boyuta ulaştığının göstergesidir (Dilbirliği, 2017, s. 157–163).

Almanya ile Türkiye arasında 1961 yılında yapılan ve uygulamaya geçen anlaşmayla Almanya'ya işçi göçü akını başlamıştır. Almanya'ya geçici olarak gelen “misafir göçmenler”in ülkelerine geri dönmek istemedikleri ortaya çıkınca Müslümanların uyum sağlayamadıklarına dair söylemler ortaya atılmış ve bu söylemler giderek arttığından bütünleşme sürecine evrilmiştir. Ancak bu bütünleşme farklı boyuta dönüşerek asimilasyon aracılığıyla Müslümanların Almanya'ya uyum sağlaması gözletilmiştir (Ünver, 2014, s. 126–135).

Heitmeyer'in ortaya koyduğu bir araştırma neticesinde, Müslümanların Almanya'ya olan göçünün engellenmesi 2004'te %24 iken, bu oran 2006 yılında %28,5 olarak artış göstermiştir. Nitekim Müslümanların Almanya'ya yabancı olduklarını iddia edenlerin sayısı 2004 yılında %35,1 iken, yine bu oran 2006 yılında %39,2'ye çıkmıştır (Heitmeyer, 2007'den akt. Göknel, 2015b, 108–109). 2007 yılında Almanya'da yapılan bir araştırma sonucunda insanların İslam kelimesini duyduklarında akıllarına ilk gelenin ne olduğu sorulduğunda; %93'ü baskı altına alınan kadınlar, %83'ü terör ve %82'si klasik radikalizm yanıtı vermişlerdir” (Samur, 2016, s. 303). Görüldüğü üzere İslam'a yönelik beslenen karşıtlık her geçen yıl durmaksızın artış göstermektedir.

Ortaya konulan araştırmalar neticesinde Almanya'da İslam'ı “hoşgörü” ile ilişkilendirenlerin oranı %4'ten fazla değildir. Aynı zamanda İslam dininin insan haklarına saygılı ve barışçıl bir din olduğu fikrini benimseyenlerin oranı %5 ile %8 arasındadır. Almanlarla Müslümanların sosyal ilişkisi arttıkça, Müslümanlara yönelik olumlu düşüncelerin arttığını iddia eden bir araştırmada ise Doğu Almanya'da %26, Batı Almanya'da ise bu oran %34 oranında çıkarak artış göstermiştir. Ancak bu oranlar diğer Avrupa ülkelerine kıyasla azdır (Göknel, 2015b, s. 76–77).

Ortaya konulan araştırmalar²⁰ neticesinde Almanlar, Müslümanlara ve yabancılara karşı aşağıdaki gibi söylemlerde bulunmaktadır:

- Almanya'da oldukça fazla yabancı yaşamaktadır.
- Almanya'daki Müslüman yoğunluğundan dolayı bazen kendimi başka bir ülkede yaşıyormuş gibi hissediyorum.
- Müslümanların Almanya'ya olan göçüne izin verilmemelidir.
- Almanya'daki camilerin varlığı, İslam'ın gücünün artmasını teslim etmektedir.
- Çalışma istihdamı azaldığında Almanya'daki yabancılar tekrar ülkelerine gönderilmelidir.
- Almanya'da yaşayan Müslümanlar özgürlüklerimizi kısıtlamakta ve haklarımızı tehdit altına girmektedir.

Alman sanatçısı Olaf Metzler aracılığıyla yapılan “Türk Lokumu” isimli heykel, “Kunsthalle Müzesinde Viyana'da sergilenmiştir. Bahsi geçen heykel, çıplak vücutlu ancak başı kapalı bir kadının betimlemesiyle Müslümanların, Türklerin ve özellikle o bölgedeki göçmenlerin tepkilerine yol açmıştır. Fakat genel anlamda yerel halk tarafından sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü olarak ifade edilmiştir (Göle, 2017, s. 118).

“Cihad” adlı bir çocuk 2010 yılında Alman bir doktor tarafından muayene edilmemiştir. Çünkü Alman doktor, çocuğun isminden dolayı muayene etmeyi reddetmiştir. Nitekim Cihad ismi Almancada “kutsal savaş” anlamına gelmektedir. Bunu gerekeç gösteren Alman doktor hastayı muayene etmek istememiştir. Bu durum, ilginç bir İslamofobik örnek teşkil eder (Göknel, 2015b, s. 149).

Almanya'da son yıllarda kabul edilen yeni kanun ile İslamofobi'nin devlet aracılığıyla devam ettirildiği yönünde tartışmalar süre gelmiştir. Bu bağlamda bahsi geçen yasa, kamu personellerinin mesai saatleri içerisinde her türlü dinsel veya ideolojik semboller kullanmasını yasaklamıştır. Ancak Almanya İçişleri Bakanlığı bu yasağın genelleyici bir kısıt olmadığını yalnızca olağanüstü durumlarda mevcut kısıtlamanın geçerli olduğunu dile getirirse de söz konusu önlemler Müslüman kadınların baş örtüsü nedeniyle kamu sektöründe iş aramalarının önüne engel koyan bir uygulama niteliği taşıdığı şeklinde yorumlanmaktadır (Daily Sabah, 2021b).

3.1. Pegida Hareketi

Pegida Hareketi, terör örgütü DAES'in Kobani'deki saldırısına müteakiben Almanya'nın Dresden kentinde iki grup²¹ arasında meydana gelen çatışmaya tepki olarak doğmuştur. “Batının İslamlaşmasına Karşı Barışsever Avrupalılar” adı altında kurulan ve sosyal medya topluluğu olan grup ardından Pegida²² (Patriotische europäer gegen Islamisierung des Abendlandes)²³, “akşam ülkesinin” yani Batının İslamlaşmasına Karşı Yurtsever Avrupalılar adını taşıyarak Dresden'de 20 Ekim 2014'te ilk toplu gösterilerine başlamıştır. Hem ulusal hem de uluslararası basının da destekleriyle gösterilere katılım sağlayanların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Yapılan gösteriler “Pazartesi Yürüyüşleri” adı altında anılmıştır (Dilbirliği, 2017, s. 161).

İslamofobik, zenofobik ve ırkçı nitelikler barındıran Pegida, (Alkan, 2015, s. 282) milli değerlere bağlı olduğunu savunan siyasal bir protesto hareketidir. Pegida, göçmenlerin kendi ülkelerinde yaşamaları gerektiğini ileri sürerek sınır dışı edilmelerini meşrulaştırmak istemektedir. Ulus devlet fikrine oldukça ılımlı yaklaşan bu hareket, ülke düzenini sağlayabilmek, ekonomik sıkıntılara ve işsizliğe çözüm

20 Göknel (2015b, s. 102)'in üzerinde durduğu 2003 ile 2005 yılları arasında yapılan araştırmalar neticesinde derlenmiştir.

21 Meydana gelen çatışma PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ile Radikal İslamcılar arasında yaşanmıştır (Thran & Boehnke, 2015, s. 179).

22 Araştırmalara göre Pegida hareketine katılanların %82'si aşırı sağcı kimliği olan Almanya için Alternatif Parti (AFD)'yi desteklemektedir (Dilbirliği, 2017, s. 162).

23 Akşam ülkesi manasına gelen Abendlandes, Avrupa'nın Hristiyan-Yahudi toplumunun “Dışa açık ve ilerici” olduğunu ileri sürmek için ifade edilmiştir. Zıt olan “Morgenland” kavramı, güneşin doğduğu yer anlamına gelirken, “geri kalmış” ve “içe kapanık” İslam ve Doğu toplumlarını ifade eder (Dilbirliği, 2017, s. 163).

üretilmek adına tüm sığınmacı ve göçmenlere yani Müslümanlara karşı hoşgörü gösterilmemesinden yanadır (Thran & Boehnke, 2015, 178). Batının İslamlaşmasına karşı duydukları korku neticesinde, toplumu etkilemiş ve onların katkılarını almayı başarmıştır. Bu bağlamda milli kültüre bağlı kalmayı vurgulamışlardır. Örneğin yaklaşık 20.000 Suriyeliyi ülkelerine almak yerine, söz konusu mülteciler için kullanılacak olan parayı, maddi olarak zorluk çeken Almanlara aktarılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Alkan, 2015, s. 283).

Politikacılara kendi varlıklarını fark ettirebilmek adına barışsal yürüyüşler organize ettiklerini iddia eden Pegida hareketi, Almanya'nın çeşitli şehirlerinde de varlıklarını hissettirmişlerdir. Nitekim Leipzig'de Legida, Köln'de Kögida, Münih'de Mügida ve Bonn'da Bogida adıyla gruplar kurmuştur. Gösterilere dâhil olanların %18'i kültürel kimliklerine sahip çıkma hissini, %42'si ise Müslümanlara yönelik karşıt görüşlerini ifade etmişlerdir. Gösteriye katılım sağlayanlar arasında neo-Nazilerin de yer alması dikkat çeken bir husus olmuştur (Dilbirliği, 2017, s. 162; Thran & Boehnke, 2015, s. 180).

Pegida hareketi ile ilişkili olduğu varsayılan AfD²⁴, başörtü, ezan ve minare yasağını parti programına dâhil etmiş olan siyasi bir harekettir. Nitekim onlar için "İslam dini Avrupa'ya göre değildir." Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'in talim edilmesine ve dini örgütlerin varlığına izin verilmemelidir (Dilbirliği, 2017, s. 163). Ayrıca, AfD'nin göç kapsamındaki sorunlara yoğunlaşması ve entegrasyon ifadeleri de Pegida hareketi ile benzerlik teşkil etmektedir (Thran & Boehnke, 2015, s. 180). AfD'nin 2017 yılında yapılan seçimlerde %12,6 oranında oy alıp başarı sağlaması PEGİDA tarafından mutlulukla karşılanmıştır. Pegida'nın temelini atan Lutz Bahmann seçimde elde edilen bu başarı için "yalnızca başlangıç" olduğunu ifade etmiştir (Daily Sabah, 2017).

Pegida'nın ifadelerini yazar Topçu (2015) şu şekilde dile getirmiştir.

1. Pegida, Almanya'nın İslamlaştığını düşünmektedir. Ancak Pegida'ya en yüksek oranda katılımın sağlandığı Saksonya eyaletinde yaşayanların yalnızca %0,1'i Müslümandır. 2010 yılının sayılarına göre Almanya'nın tamamında 4,5 Milyon Müslüman yaşamını sürdürmektedir. Ayrıca, varsayımlara göre 2030 yılında Almanya'da yaklaşık 5,5 Milyon Müslüman yaşayacaktır. Dolayısıyla bu rakam Almanya'nın toplam nüfusuna oranla yalnızca %7'sine teşkil eder.
2. Pegida'nın Pazartesi yürüyüşlerinde dile getirdikleri bir slogan mevcuttur: "Biz halkız." İfade edilen bu slogan Berlin Duvarı'nın 1989 yılındaki yıkılma sürecinde Doğu Almanların dile getirdikleri bir ifadedir. Pegida bu ifadeyi kullanarak 1989 yılına ve o dönemdeki birlik ve dayanışma duygusuna yönelme yapmıştır.
3. Pegida Almanya'daki mülteci ve göçmenlerin varlığından rahatsızdır. Ülkeye sığınmak durumunda kalan mültecilere Alman hükümeti bakarken, yaşlı Almanların ekonomik sıkıntısından dolayı durumu içler açısı olduğu dile getirilmektedir. Ülkedeki tüm mültecilere 362 Euro verilmesi durumunda, Saksonya eyaletindeki mültecilerin herhangi bir Alman vatandaşına ortalama yıllık maliyeti 1,630 Euro'ya mal olduğu belirtilerek karşı çıkılmaktadır.

PEGİDA hareketinin tesiriyle Almanya içerisinde İslam'a karşı duyulan korku giderek artmaktadır. Toplum bu etkiden dolayı terör ve İslam dini arasındaki farkı ayırtıramamaktadır. Avrupalıların kendi ülkelerinde meydana gelen her türlü problemin sorumlusu olarak "öteki"ye yüklediklerinden daha önce bahsedilmişti. Dolayısıyla Pegida hareketinde de belirtildiği üzere Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmenler günah keçisi görülerek haksız yere saldırılara uğramaktadırlar.

Başta Almanya olmak üzere Avrupa'da geçmişten günümüze tezahür eden önyargılar, içinde bulunduğumuz post-Modern zamana kadar uzanmıştır. Nitekim bu yargılar arasında en çok ön planda olan durum, Avrupa'nın İslam'a karşı duyduğu korkudur. Avrupa toplumlari, nüfuslarının yaşlılık oranını artarken; Müslüman nüfusunun genç olup, Avrupa'ya göre doğum oranlarının artış göstermesi sebebiyle gelecek yıllarda Müslümanların Avrupa'ya hükmedeceği kanısına varmışlardır. Allen (2010, s. 4), Bu bağlamda Hristiyan Batı'nın İslamlaşacağına dair korkular Müslümanlar üzerindeki saldırı ve tepkileri alevlendirmiştir. Nitekim PEW (2017)'in yayınladığı rapora göre Avrupa nüfusunun günümüzde %4,9'unu meydana getiren Müslümanların, 2050'de nüfus oranı %7,4 ile %14 arasında olacağına dair öngörü mevcuttur. Şuanki nüfusa oranla giderek artacağı planlanan Müslüman nüfus, azınlık durumunda Avrupa'da kalmaya devam edecektir. Bu bağlamda "Batı'nın İslamlaşacağı"na dair duyulan korkuların varlığı anlamsız olarak görülmektedir.

Sonuç

İslamofobi'nin kökleri tarihin derinliklerinde yer almaktadır. İslamofobi Kavramını, Batının İslamiyet'le tanıştığı zamana kadar götürebiliriz. Tarihsel süre boyunca Avrupa kendisine düşman üretmek için varlığını korumaya çalışmıştır. Giderek yoğunlaşan mülteci, göçmen ve sığınmacı akını ile karşılaşan Batı, bu durum karşısında kültürel kimlikleri ile kendi uygarlıklarına yönelik tehlike algısı yaratmıştır. Antik Çağ'dan, günümüze kadar bu olası düşmanlık çeşitli evrelere uğramıştır. Düşman öznesi değişse de düşman yaratma imajı daima varlığını korumuştur. Osmanlı Devleti'nin İslamiyet'in öncülüğünü yaptığı ve dünya egemenliğini sürdürdüğü yüzyıllarda, Avrupa'da Müslüman ve İslam korkusu ileri düzeye ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin bilhassa Avrupa içlerine kadar seferler düzenlemesi, Avrupa toplumuna İslamlaşma korkusunu getirmiştir. Teolojik nitelikler barındıran Orta Çağ döneminde İslam karşıtlığı bu kez siyasi düzeye geçmiştir.

Ekonomik, siyasi ve bilimsel alanlarda güç sahibi olan Batı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok göçmeni ülkelerine almıştır. Söz konusu göçmenlerin çoğunluğu Müslümanlardan oluşmaktaydı. Avrupa'nın farklı bölgelerine yerleşen Müslümanlar, oralarda çalışmaya başlamış ve zaman ilerledikçe ailelerini de alarak Avrupa'da yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Avrupa'da Müslümanların sayısı artış gösterince göçmenlere karşı nefret duygusu artmıştır. Oluşan bu nefretten ötürü ekonomik, siyasi ve sosyal buhranlarda Müslümanlar hedef tahtasına konulmuştur. Örneğin, ülkedeki işsizliğin kaynağı Müslümanlar olarak görülmüş ve herhangi bir toplumsal olay karşısında Müslümanların varlığı sorgulanmıştır. Herhangi bir yerde bir Müslüman olumsuz bir tutum sergilediyse ya da bir suç karıştıysa o olumsuz davranış veya suç tüm Müslümanlara yüklenmiştir. Bilhassa 11 Eylül gibi tüm dünyayı sarsan saldırılar, Müslümanların tamamına yüklenerek terör kelimesi ile ilişkilendirilebilmişlerdir.

Avrupa'da çeşitli mahfillerde kabul gören Müslüman=terörist algısı ile İslam dinine muhalif birçok grup oluşturulmuştur. Söz konusu bu gruplar arasından Almanya'da temeli atılan ve kısa zamanda çok sayıda ilgi gören PEGİDA hareketi ilk sırada gelmektedir. Nitekim bu hareket diğer Avrupa ülkelerine de yayılmıştır.

Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada İslamofobi'nin tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ancak onu oluşturan, besleyen ve büyütme devam eden olguların veya siyasi olayların ortaya çıkmasını engelleyebilmek ve bunlarla mücadele edebilmek mümkündür. Dünya barışının sağlanabilmesi için Avrupa, Pegida gibi hareketlerin oluşmasına olanak tanımamalı, yabancı düşmanı, İslam karşıtı ve ırkçılığı benimseyen bir kıta olmamak için çaba göstermelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akdemir, E. (2009). 11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 terörist saldırılarının ardından İslam'ın Avrupa'da algılanışı. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 1–26.
- Alkan, M. N. (2015). Avrupa'da yükselen ırkçılık: Pegida örneği. *Akademik Bakış*, 8(16), 275–289.
- ALLEN, Chris (2010). Reflections On The Crisis Of Europe's Multiculturalism, New Europe: In Search of a True Inclusive and Pluralistic Europe, Islamophobia: Construction-Deconstruction içinde, Published, Office of the Prime Minister, Directorate General of Press and Information.
- Bayraklı, E., & Yerlikaya, T. (2018). Müslüman Toplumlarında İslamofobi: Türkiye örneği. İçinde. In E. Okumuş (Ed.). *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 145–162). Eskiyei yayınları.
- Borell, K. (2015). When is the time to hate? A research review on the impact of dramatic events on Islamophobia and Islamophobic hate crimes in Europe. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 26(4), 409–421. [CrossRef]
- Ceyhun, O. (1995). *Almanya'da bir Türk*. Sis Çanı Yayıncılık.
- Çelik, M. (2018). İslamofobi ve İslam karşıtlığının evrimci temeli. İçinde E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 115–124). Eskiyei yayınları.
- Çetinkaya, B. A. (2018). Batı'da Hz. Muhammed (S) üzerinden İslamofobi'nin yansımaları- İslamofobi'nin felsefi kökenleri. İçinde E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 265–301). Eskiyei yayınları.
- Daily Sabah (2021a). *Europe's racists disguise Islamophobia as freedom, democracy*. <https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/europes-racists-disguise-islamophobia-as-freedom-democracy>. Erişim Tarihi: 07. 04. 2023.
- Daily Sabah (2021b). *New German law could ban headscarf for public employees*. <https://www.dailysabah.com/world/islamophobia/new-german-law-could-ban-headscarf-for-public-employees>. Erişim Tarihi: 07. 04. 2023.
- Davutoğlu, A. (2016). *Stratejik derinlik (108)*. Küre Yayınları.
- Dilbirliği, M. (2017). Avrupa aşırı sağının görünüş şekilleri: Almanya örneği. *Liberal Düşünce Dergisi*, 86, 145–168.
- Er, T., & Ataman, K. (2018). İslamofobi ve Avrupa'da birlikte yaşama tecrübesi üzerine. İçinde E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 160–183). Eskiyei yayınları.
- Evkuran, M. (2018). Postmodern sömürgeci ve İslamofobi'nin inşası üzerine. İçinde E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 89–114). Eskiyei yayınları.
- Fukayama, F. (1992). *Tarihin sonu ve son insan* (Z. Dicleli, Çev). Profil Kitap.
- Göknel, E. (2015a). *Öteki'den düşman'a*. Kanes Yayınları.
- Göknel, E. (2015b). *Düşman'dan terörist'e*. Kanes Yayınları.
- Göle, N. (2010). *İç içe girişler: İslam ve Avrupa (2)*. Metis Yayınları.
- Göle, N. (2017). *Seküler ve dinsel: Aşınan sınırlar (3, E. Ünal, Çev)*. Metis Yayınları.
- Hafez, F. (2007). Avusturya Özgürlük Partisi FPÖ'nün sağcı popülizminin bir aracı olarak İslamofobi". İçinde K. Canatan & Ö. Hıdır (Eds.). *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti- İslamizm* (ss. 355–372). Eski-Yeni Yayınları.
- Hıdır, Ö. (2017). İslamofobi-ırkçılık-"Kültürel İrkçılık" ilişkisi. *Ombudsman Akademik*, 7, 23–49. [CrossRef]
- Hıdır, Ö. (2018). Batı'da İslam karşıtı "aşırı sağ"ın dini-ideolojik ve tarihi temelleri. İçinde. E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 187–223). Eskiyei yayınları.
- Huntington, S. (2007). Medeniyetler çatışması tezi mi? *Doğu batı yayınları*, (41), 83–106.
- Kalin, İ. (2017b). *Ben öteki ve ötesi: İslam -Batı ilişkileri tarihine giriş (3)*. İnsan Yayınları.
- Kalin, İ. (2021, Mayıs 8). *İslamofobiyi aşmak ve İslam'ın evrensel dilini yeniden üretmek*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=uhR4Sc_5a48.
- Kalmar, I., & Shoshan, N. (2020). Islamophobia in Germany, East/West: An introduction. *Journal of Contemporary European Studies*, 28(1), 1–14. [CrossRef]
- Kara, S. (2018). Felsefi açıdan İslamofobi ve eleştirisi. İçinde E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 38–65). Eskiyei yayınları.
- Kula, O.B. (1993). *Alman Kültüründe Türk İmgesi II*. Gündoğan Yayınları.
- Kumar, D. (2016). *İslamofobi İmparatorluğun Siyaseti* (I. Alatlı, Çev). Pınar Yayınları.
- Lean, N. (2015). *İslamofobi endüstrisi (2, İ. Yılmaz, Çev)*. DİB Yayınları.
- Miles, R. (2009). *İrkçilik*. Sarmal Yayınevi.
- Mora, N. (2011). *Alman kültüründe düşman imgesi*. Nobel Yayıncılık.

- Oktay, V. Ş. (2019). *Hristiyan Coğrafyasında İslamofobi* [Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
- Olgun, H. (2018). Tarihsel bir kurgu ürünü olarak İslamofobyaya. İçinde E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 67–87). Eskiye yayınları.
- Pew Research Center. (2017). "Europe's Growing Muslim Population", (Erişim Tarihi: 16.05.2022).
- Rattansi, A. (2007). *A very short introduction*. Oxford University Press.
- Runnymede Trust (1997). *Islamophobia: A challenge for us all*. Runnymede Trust.
- Said, E. (1998). *Oryantalizm* (4, N. Uzel, Çev). İrfan Yayıncılık.
- Samur, H. (2016). Avrupa'daki İslamofobinin 'Avrupalı' Sebepleri. *Mukaddime*, 7(2), 295–319.
- Subaşı, N. (2018). İslamofobi eski ve yeni sınırlar. İçinde E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 13–34). Eskiye yayınları.
- Taş, M. (1999). *Avrupa'da İrkçılık: Göçmenler ve aşırı sağ partiler*. İmge Yayınevi.
- Thran, M., & Boehnke, L. (2015). The value-based nationalism of Pegida. *Journal for Deradicalization*, 3, 178–209.
- Topcu, E. (2015). PEGIDA: 'Son Alman fenomeni' hakkında bilmeniz gereken her şey 9 Soruda, <http://www.diken.com.tr/9-soruda-pegida-son-alman-fenomeni-hakkinda-bilmeniz-gerekensey/> (Erişim Tarihi 17.05.2022).
- Türkmen, M. Y., & Özçınar, M. (2020). 11 Eylül sonrası Hollywood sinemasında islamofobinin yeniden üretimi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 1321–1343.
- [CrossRef]
- Ünver, O. (2014). Neoliberalizm ve Almanya'da güçlenen yeni ırkçılığın hedefindeki Türkler. *İdealkent*, 5(14), 124–152.
- Yanarışik, O. (2013). Yükselen ırkçılık ve islamofobi gölgesinde yaşayan Avrupa Türkleri: Almanya örneği. *Yeni Türkiye Dergisi*, 54, 2911–2917.
- Yapıcı, A., & Ölçek, F. (2018). Ön yargı ve ayrımcılık bağlamında islamofobi: Dini / sosyal kimlikler arası ilişkilerde değişim ve süreklilik. İçinde E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 127–155). Eskiye yayınları.
- Yılmaz, F. (2008). *Avrupa'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları.
- Yücel, S. (2012). *İslamofobyaya- Batı'da depreşen hastalık*. Paradoks Yayınları.

Extended Abstract

Derived from the Greek word “phobos,” phobia attaches the meaning of fear to the words to which it is added. Islamophobia, which is a combination of the words Islam and phobia, characterizes the fear of Islam. It symbolizes an exclusionary attitude that comes with the prejudiced attitude toward Islam and subsequently Muslims. It embodies discrimination, hostility, and hatred toward communities that embrace Islam. It is seen that Islamophobia, which is a global phenomenon, is more frequently on the agenda of the world public opinion. Therefore, it is necessary to look for the origins of Islamophobia in the depths of history.

Throughout history, Europe has always created an enemy for itself and has come to its present position. About 20 million Muslims live in Europe today. Therefore, this number corresponds to 4.9% of Europe. As a result of the hatred and fear against Islam in Europe, Muslims are stigmatized as the “other.” It is also known that this marginalization is not only aimed at Muslims but also extends to racist acts against Jews in the historical process. As a matter of fact, the fact that Europe has changed the perception of the enemy and created a threat is an indication that it is trying to keep itself alive.

When the historical background is set aside, academic studies, cultural activities, public opinion, and global political events in Europe also have an impact on the strengthening of Islamophobia. In addition to the increasing negative impact of Islamophobia, this concept has become one of the global problems, especially as a result of the September 11 attacks.

The measures taken against Islamophobia in Europe consist of legal regulations. However, the extent to which these legal regulations are complied with is a matter of debate. Despite these legal regulations, Islamophobic approaches continued to gain strength. After the terrorist attacks of September 11, 2001, the increasing prejudice against Muslims living in Europe reached its peak as a result of new terrorist attacks. Therefore, Islamophobia for Europe is an ideological opposition.

The word “Islamophobia” appeared in the print media for the first time in 1991. Samuel Huntington’s (2007) “Clash of Civilizations Thesis” claim in 1993 that there will be a conflict between the West and Islam has increased the tension between Muslim and Christian societies. The incident of September 11, which took place after that, confirmed this thesis put forward by Huntington.

Based on the European example, this study is based on Germany compared to other European countries, since the most obvious examples of Islamophobia are seen in Germany. Thus, the definition of the concept of Islamophobia was made and the reasons were tried to be explained. Then, the opposition to Islam before and after September 11, which affected the development of Islamophobia, was mentioned and the PEGIDA Movement, the most prominent example of Islamophobia in Germany, was mentioned. This study is important in terms of benefiting the studies to be carried out to combat Islamophobia.

Türkiye’de Yalnız Yaşayan Afgan Göçmen Kadınların Yaşam Hikâyeleri: İstanbul-Zeytinburnu Örneği

Life Stories of Afghan Immigrant Women Living Alone in Turkey (Example of İstanbul-Zeytinburnu)

Farangis HABIBULLAH

Uluslararası Politik Ekonomi Yüksek
Lisans Mezunu, İstanbul, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 05.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 08.05.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Farangis HABIBULLAH
E-mail: farangesrohentan@gmail.com

Cite this article as: Habibullah F. Life stories of Afghan immigrant women living alone in Turkey (Example of İstanbul-Zeytinburnu). *Journal of International Relations Studies* 2023;3(1):14-24.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

ÖZ

Bu çalışmada çeşitli nedenlerden dolayı, farklı yolları kullanarak tek başına veya çocukları ile birlikte Türkiye’ye göç eden ve yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların yaşam hikâyeleri anlatılmaktadır. Yalnız yaşayan Afgan kadınların hikâyeleri anlatılırken, göç hikâyelerinin homojen olmadığını ve erkeklerden bağımsız uluslararası göç hareketlerinin bir parçası olduklarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışmada İstanbul’un Zeytinburnu ilçesinde yaşayan belirli sayıda Afgan göçmen kadın nüfus üzerine odaklanılmıştır. Bu grup arasında bekâr kadınlar, eşi olmayan ve yalnız yaşayan anneler de yer almaktadır. Bu kadınların Türkiye’deki toplumsal uyum açısından çeşitliliklerinin ele alınmasının ve hikâyelerinin paylaşılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, feminist kuramın bakış açısını kullanarak ne, neden ve nasıl sorularına cevap bulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden “derinlemesine görüşme” metodu kullanılarak verilerin analizi yapılmıştır. Daha anlamlı ve açık bilgi elde edebilmek için yazarın son üç yılda sahadan elde etmiş olduğu iş ve akademik tecrübeleri ile gözlemleri de kullanılarak araştırma sonuçlarına katkılar sağlanmıştır. Çalışma, yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların yaşam ve göç hikâyelerini otobiyografik tarih araştırması yaparak aktarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç ve toplumsal uyum, Afgan kadınlar, yaşam hikâyeleri

ABSTRACT

This study explains the life stories of Afghan immigrant women who migrated alone or with their children for various reasons, using different ways, and are now living alone in Turkey. While telling the stories, it is aimed to reveal that their migration stories are not homogeneous and that they are part of international migration movements independent of men. The study will focus on a certain number of Afghan immigrant women living in İstanbul, especially in the Zeytinburnu district. This group includes single women and single mothers without a spouse. It is considered a very important issue to address the diversity of these women in terms of social cohesion in Turkey and to share their stories. Therefore, it has been tried to find answers to the questions of why, how, and what by using the perspective of feminist theory. In this study, the qualitative research method was used. In order to obtain meaningful and clear information, data were collected through in-depth interviews. I used my observations from my work and academic experiences that I gained from the field in 3 years. This study aims to convey the life and migration stories of Afghan immigrant women living alone through an autobiographical history research.

Keywords: Afghan women, life stories, migration and social cohesion

Giriş

Kadınlar bazen aktif, bazen ise göç eden erkeğe bağlı pasif aktörler olarak göçün ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Kadın göçü, farklı disiplinleri inceleyen akademik çalışmalarda sıklıkla ele alınmaktadır. Bu akademik çalışmaları ilk defa Ravenstein, 1885 yılında yayınladığı “Göç Kanunları” kitabı ile başlatmış olup bu kitapta İngiltere’deki iç göç olgusunda kadınların, erkeklere oranla daha fazla yer tutmasına ilişkin dinamikleri incelemiştir (Köşer Akçapar & Taner, 2021, s. 104).

Toplumsal cinsiyet perspektifiyle yapılan göç çalışmalarında çoğunlukla cinsiyet farklılıklarına odaklanılmış ve toplumsal cinsiyetin ırk, sınıf, milliyet ve cinsellik gibi faktörlerden etkilenen çok katmanlı pratiklere sahip ve akışkan bir durum olduğu ortaya konulmuştur (Nawyn, 2010, s. 749).

Bu çalışmada çeşitli nedenlerden dolayı, farklı yolları kullanarak tek başına veya çocukları ile birlikte Türkiye'ye göç eden ve yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların yaşam hikâyeleri ele alınmaktadır. Yalnız yaşayan Afgan kadınların hikâyeleri anlatılırken, göç hikâyelerinin homojen olmadığı ve erkeklerden bağımsız uluslararası göç hareketlerinin bir parçası olduklarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. İnsanların göç etmeden önce hayat biçimlerinin, göç etme nedenlerinin ve göç ettikten sonraki toplumsal hayatlarının birbirinden farklılıklar gösterdiğini göz önüne sermek de çalışmanın amaçları arasındadır.

Bu çalışma özellikle Türkiye'de son zamanlarda gündeme getirilen Afganistan'dan sadece yalnız bekâr erkeklerin geldiği önyargısını bertaraf etmek için de önem arz etmektedir. Zira, istatistiksel olarak sayılarının az olması, Afganistan uyruklu kadınların bu göç hareketindeki rollerinin adeta yok sayılmasına neden olmaktadır.

Çalışmada İstanbul'daki, özellikle de Zeytinburnu ilçesindeki, Afgan göçmen kadın nüfus üzerine odaklanılmaktadır. Bu grup arasında bekâr kadınlar, eşi olmayan yalnız yaşayan anneler de yer almaktadır. Bu kadınların Türkiye'deki toplumsal uyum açısından çeşitliliklerinin ele alınması ve hikâyelerinin paylaşılması farkındalık açısından önem arz etmektedir.

Başka bir ülkeye taşınma ve oraya yerleşme kararı cinsiyet ilişkileriyle yakından ilgilidir. Göç eden kadınlar, çocukları ve aileleri için daha iyi bir hayata ulaşabilmek için ülkelerinden ayrılmaktadırlar. Siyasi, ekonomik ve sosyal entegrasyonlarının sağlanabilmesi için destek almaları gerekmektedir. Kadın göçmenlerin toplumsal entegrasyonuna yönelik feminist katkılar, kadınların göç sonrası yaşamları boyunca anlattıkları deneyimlerin çeşitlerine odaklanmaktadır.

Bu makalenin araştırma sorusu, Türkiye'de tek başına yaşayan Afgan göçmen kadınların göç deneyimlerinin neler olduğudur. Bu araştırma sorusuna cevap bulabilmek için 1991–2020 yılları arasında Türkiye'ye göç etmiş altı Afgan kadınla mülakat yapılmıştır. Bu çalışma, feminist kuramın bakış açısıyla, nitel araştırma metodu kullanarak Türkiye'de tek başına yaşayan Afgan göçmen kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel uyumunu etkileyen faktörleri bu kadınların göç deneyimlerinden yola çıkarak ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet perspektifinden yeni bulgular elde edilerek, literatüre katkı sağlamak istenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bahsi geçen araştırma sorusuna odaklanırken özellikle yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların yaşam ve göç hikâyelerini otobiyografik tarih araştırması yaparak aktarmaktır. Bu doğrultuda, Afganistan uyruklu kadınların Türkiye'ye göç etme nedenleri, Türkiye'ye geldikten sonraki sosyal uyum aşamaları ve gelecek beklentileri incelenecektir. Bu çalışmada yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların yaşadıkları problemler ile birlikte burada kazandıkları avantajlar ele alınıp, literatürde genellikle bu kadınların kırılganlıkları üzerine yoğunlaşan çalışmalardan farklı olarak güçlenme süreçlerine odaklanılacaktır. Birinci bölümde literatür taraması yapılarak çalışmanın kuramsal çerçevesi, önemi ve literatüre sunacağı katkılar ortaya konulacaktır. İkinci bölümde metodoloji tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde araştırmadan çıkan sonuçlar analiz edilmektedir. Çalışmanın en önemli bölümünü oluşturan bu bölümde, elde edilen bulgular ortaya konulmakta ve ilgili literatüre de değinilmektedir. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise sonuç ve kaynakçaya yer verilmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Toplumsal cinsiyet, göç araştırmalarında çok önemli bir çalışma alanıdır. Kadın göçü yoğun ilgi çeken yeni bir çalışma alanı olmayıp, göçün toplumsal cinsiyet yönü henüz yeterince çalışılmamıştır. Toplumsal cinsiyet, uzun bir süre uluslararası göçün önemli bir konusu olarak görülmemiştir, aksine kadınlar ekonomik sorunlarının çözümü için ülkelerinden göç eden kocalarının refakatçisi olarak görülmüşlerdir (Tittensor & Mansouri, 2017).

"Göçün kadınlaşması", gelişmiş ekonomilerdeki kadın göçmen sayısının, erkek göçmen sayısından daha fazla olmasından ziyade, hedef ülkelerde kadınlara ayrılmış işlere olan talebin artması, kadınların bireysel olarak göç etme eğiliminin ivme kazanması ve kadınların her türlü işe dâhil edilmesi anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2019, s. 384).

Göçün kadınlaşması, ilk olarak 1980'lerde küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisiyle bireysel kadın göçünün artmasıyla başlamıştır. Bundan önceki dönemlerde, toplumsal cinsiyet konusu bağımsız meseleler gibi görülmemiş aksine kadınlar göç sürecinde erkeğin anneleri, eşleri ve kızları şeklinde değerlendirilmişti (Çakır, 2020, s. 31).

Göçün kadınlaşması olgusu, kadın gözünden göç ve uyum deneyimlerinin yansıtılmasını elzem hale getirmiştir. Bu çalışma, Uluslararası İlişkiler (Uİ)'de yer alan Feminist Teoriden iki şekilde yararlanmaktadır. İlk olarak, Feminizmin Uluslararası İlişkilerde gerçekleştirmeye çalıştığı üç proje, bu çalışma için yol gösterici olmuş ve çalışmanın genel çerçevesini oluşturmuştur. İlk feminist proje, kadınların rollerinin ve perspektiflerinin ana akım Uluslararası İlişkiler yazını tarafından nasıl görmezden gelindiğini göstermeyi amaçlar. İkinci proje, kadınları ve kadın deneyimlerini ekleyerek Uİ'de erkek bakış açılarının baskınlığını ve kadın bakış açılarının dışlanmışlığını düzeltmeye çalışır. İkinci proje kapsamında Feminizm, kadın deneyimlerini Uİ analizlerine ekleyerek onları görünür hale getirmeyi ve mevcut dışlanmışlığı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Üçüncü proje ise, erkek bakış açısıyla oluşturulmuş temel kavramları ve kategorileri tartışmaya açarak disiplini yeniden yapılandırmayı amaçlar (akt. Şeker Aydın, 2016, s. 63). Makale, Uİ'de ikinci Feminist projenin sunduğu çerçeveyi kullanıp Türkiye'ye erkeklerden bağımsız olarak göç eden Afgan kadınların deneyimlerini aktaracak ve bu deneyimlerden yola çıkıp uyum faktörlerini saptayacaktır. Böylelikle, göç sürecinde kadınların görünür hale gelmesine katkıda bulunacaktır.

Çalışmada Feminizmin göçe özel bakış açısını da "Pierrette Hondagneu-Sotelo" sağlamaktadır. Yazar, (Hondagneu-Sotelo, 2000) uluslararası göç alanında Feminizmin üç araştırma aşaması olduğuna dikkat çekmektedir. Birinci aşama, "Kadınların araştırmalardan dışlanmasının düzeltilmesi" olarak adlandırılır, 1960–1980 yılları bilim insanlarının kadınları göç çalışmalarına dâhil etmeye çalıştıkları bir dönemdir. "Ekle ve karıştır" yaklaşımı bu aşamada en yararlı yöntem olmuştur. (Hondagneu-Sotelo, 2000, s. 114).

İkinci aşama ise, “kadın ve göçten toplumsal cinsiyet ve göçe geçiş” aşaması olarak adlandırılmaktadır. 1980’lerde başlayıp 1990’lara kadar devam etmiştir. İrk, sınıf ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin keşimselliğinin ortaya çıkışı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden yapılandırılması bu zaman diliminde gerçekleşmiştir. Aile üyeleri ve diğer sosyal ağ kurumlarındaki güç ilişkileri ve otorite, bu kurumların oldukça cinsiyetçi olduğunu göstermektedir (Hondagneu-Sotelo, 2000, s. 115).

Üçüncü aşama ise, toplumsal cinsiyete göçmenlik sürecinin kurucu parçası olarak bakan bir dönemdir. Bu aşamada, göç araştırmalarında artık toplumsal cinsiyet konusunun kimliklerde, kurumlarda ve uygulamalardaki rolüne ışık tutulmaktadır. Emek, etnik köken, cinsellik, yurttaşlık, kimlik, politik ve ekonomik yapılar gibi toplumsal cinsiyeti içeren farklı ilgili kalıpları anlatmaktadırlar (Hondagneu-Sotelo, 2000, s. 117). Çalışma, Hondagneu-Sotelo tarafından dikkat çekilen üç aşamada da Feminist göç çalışmalarına katkılar sağlamayı amaçlamaktadır.

Literatür incelendiğinde Afgan göçmen kadınlar üzerine belirli çalışmalar olduğu görülmektedir. Aynı şekilde göçmen kadın ve sosyal uyum ile ilgili makaleler de vardır. Bunlardan birisi nitel araştırma yöntemini kullanan “A Qualitative Study on the Factors Influencing the Cultural, Economic, and Social Integration of Afghan Women” başlıklı bir tez çalışmasıdır (Waseema Beg, 2005). Waseema Beg Türkiye’de yaşayan Afgan göçmen kadınların kültürel, ekonomik ve sosyal bütünleşmesini etkileyen faktörlerin neler olduğunu feminist kuramsal çerçeveyi kullanarak incelemiştir.

Türkiye’de yaşayan cinsiyet fark etmeksizin Hazara göçmen nüfusu ile ilgili yazılmış bir araştırma olan “Uluslararası Göç ve Entegrasyon Teoriler Bağlamında Afganistan Hazarları’nın Türkiye’ye Göçü” başlıklı çalışmada Yasemin Doğan (2020), bahsi geçen topluluğun entegrasyonunu ele almıştır. Buna benzer bir şekilde İlknur Yiğit Yazğan (2019) yazdığı “Urban Integration of Irregular Afghan Migrants in Istanbul: the Case of the Yenimahalle Neighborhood” başlıklı yüksek lisans tezinde Yenimahalle’de yaşayan düzensiz Afgan göçmenlerin kentsel entegrasyonunu araştırmıştır.

Farahnaz Rahmani (2019), “Gender and Migration from Afghanistan: An Analysis of Women’s Empowerment and Migration” başlıklı çalışmasında Kanada’daki Afgan göçmen kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesine odaklanmaktadır. Stephanie J. Nawyn (2010) “Gender and Migration: Integrating Feminist Theory into Migration Studies” başlıklı makalesinde feminist araştırmacıların göçmen iş gücü, göçmen aileleri ve sosyal ağları, vatandaşlık, seks ticareti ve cinsellik gibi konulardaki akademik katkılarından bahsetmiştir. IOM tarafından yayınlanan “Gendered Perspectives on Integration Discourses and Measures” başlıklı çalışmada bazı Avrupa ülkelerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine odaklanılmıştır (Kofman ve ark., 2015).

Selin Altunkaynak (2016) “Göç Sonrası Kesişen Hayatlar: “Ev Sahibi” Türkiyeli Kadınlar ve “Misafir” Suriyeli Kadınlar Arasındaki İlişki Dinamikleri” başlıklı çalışmasında toplumsal cinsiyet perspektifinden ev sahibi (*insider*) ve misafir (*outsider*) algısını şekillendiren faktörleri incelemiştir.

Poros ise sosyal ağın sosyal bütünleşmedeki önemine odaklanmaktadır. Yazara göre, göçmenlerin belirli bir yere taşınma, iş bulma, barınma, iş kurma ve sağlık hizmetlerine erişme becerileri, göçmenin sosyal ağlarıyla doğrudan ilişkili olabilir (Poros, 2011, s. 3).

Nergis Canefe (2018) “Invisible Lives: Gender, Dispossession, and Precarity amongst Syrian Refugee Women in the Middle East” başlıklı makalesinde Türkiye’de yaşayan mülteci ve göçmen Suriyeli kadınların tecrübelerine odaklanarak iş hayatında özellikle düzensiz göçmenlerin ne gibi zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymuştur. Canefe, bu çalışmasında “precarity” ya da güvencesizlik terimini kullanarak statüsü bulunmayan Suriyeli göçmen kadınların iş piyasasındaki sömürülmesinin, salt ekonomik açıdan değil aynı zamanda sosyo-politik boyuttan da incelenmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Sema Buz (2007) “Women in Migration: A Study in the Framework of Feminist Approach” başlıklı çalışmasında feminist kuramı kullanarak göçmen kadınların ve erkeklerin göç sürecinden birbirinden farklı olarak etkilendiklerini iddia etmekte, çalışmasında İran’dan ve Somali’den gelen göçmen kadınları mercek altına almaktadır.

Nur İncetahtacı (2020) “Bir Kentte Üç Suriyeli Kadının Gündelik Hayat Deneyimleri” başlıklı çalışmasında her göçmen kadının hayata tutunma tecrübelerinin bir kategoriye dayanmadığını iddia etmektedir. Bu çalışmada ataerkil sosyo-kültürel yapıdan bahsedilmiş olup dil, eğitim ve sosyal ağlar meselelerinin önemine vurgu yapılmıştır. Lülüfer Körükmez, Didem Danış ve İlhan Zeynep Karakılıç tarafından yazılan (Körükmez ve ark., 2022), “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Ücretli İşgücüne Katılımında Toplumsal Cinsiyet Müzakeresi” başlıklı makalelerinde zorunlu göçten sonra ücretli olarak çalışmaya başlayan Suriyeli mülteci kadınların emek piyasasına katılımları ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır. Yazarlar, Suriyeli kadınların ücretli olarak çalışmalarının toplumsal cinsiyete dayalı yeni gerilim ve şiddet alanları yarattığı sonucuna varmaktadır.

Literatür incelendiğinde feminist bakış açısıyla Türkiye’de tek başına yaşayan farklı Afgan göçmen kadınların hayat hikâyelerini anlatan kapsamlı bir çalışma bulunmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, akademide çok önem arz eden fakat literatürde eksik kalan bir konu ele alınmıştır. Böylelikle akademik araştırmalarda var olan boşluğu gidermek için katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışma feminist kuram çerçevesini kullanarak Afgan göçmen kadınlara yönelik çalışmalara yeni bir pencere açmaya çalışmıştır. “Yaşam Hikayesi” yaklaşımı çerçevesinde Türkiye’de tek başına yaşayan Afgan göçmen kadınların otobiyografik hikâyelerini anlatılarak onların sosyal uyum faktörlerine odaklanılmıştır. Katılımcıların kişisel verilerinin güvenliğini korumak amacıyla, bu çalışmada onların gerçek isimleri yerine farklı takma isimler kullanılmıştır.

Metodoloji

Bu araştırmada nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, göçmen kadınlarla ilgili ne, nasıl, ne zaman ve nerede sorularına cevap bularak sosyal uyum sürecini tanımlamanın ve netleştirmenin en iyi yöntemi olarak görülmektedir (Habibullah, 2021). Nitel araştırma metodunda görüşme, “deneklerin deneyimlerini tanımlamayı ve anlamayı, onların yaşam dünyasındaki ana temaların anlamını tanımlamayı ve katılımcılar tarafından ifade edilen deneyimlerdeki duygu ve nüansları yorumlamayı” amaçlar (Kvale, 1996, s. 32).

Kvale'ye (1983, s. 74) göre, nitel araştırma görüşmesi, "tanımlanan fenomenlerin anlamının yorumlanmasına ilişkin olarak görüşülen kişinin yaşam dünyasının tanımlarını toplamak olan bir görüşmedir". Dolayısıyla, nitel araştırma görüşmesi bu çalışmanın temel bilgi kaynağıdır.

Derinlemesine görüşme metodu, nitel araştırmanın en çok tercih edilen yöntemidir. Seçilen konu ile ilgili öncelikle birincil kaynaklar kullanılmıştır. Çalışmada Afganistan'dan tek başına göç edip Zeytinburnu'nda yalnız yaşayan 6 Afgan göçmen kadın ile 2020 yılında yapılmış derinlemesine görüşmeler temel alınarak, bu göçmenlerin hikâyeleri anlatılmaktadır. Mülakatlara ek olarak BBC Türkçede kendi hikâyesini anlatan bir Afganistan uyruklu kadının göç yolunda ve Türkiye'ye geldikten sonra yaşadıklarına da yer verilmektedir. Daha anlamlı ve açık bilgi elde edebilmek için yazarın üç yılda sahadan elde ettiği tecrübe ve gözlemleri de tahlillere yansıtılmıştır.

Çalışmada ayrıca akademik makaleler, kitaplar ve internetten erişilen raporlar gibi ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Bu çalışmada tanımlayıcı (deskriptif) ve sosyo-tarihsel analiz türlerine de yer verilmiştir. Konuları net bir şekilde anlamak için, daha önce farklı deneyimleri aktaran belirli kitaplarda ve raporlarda yazılmış bazı örnekler de baz alınmıştır.

Seçilen araştırma alanı İstanbul ili Zeytinburnu ilçesidir. Burayı seçme sebeplerinden biri Afgan göçmenlerin bu ilçede yoğunlaşmış ve kimilerinin kırk yılı aşkın süredir burada yaşıyor olmalarıdır. Diğer bir neden ise mülakatı gerçekleştirdiğim dönemde, Zeytinburnu ilçe merkezinde bulunan bir Sivil Toplum Kuruluşunda çalışıyor olmamdır. Bu alanda çalışmak, Zeytinburnu'ndaki Afganların demografik bilgilerine erişmemi kolaylaştırıp onlarla resmi ve gayri resmi olarak ağlar oluşturmama katkıda bulunmuştur.

Ana dilim Dari olduğu için Türkçe konuşamayan insanlarla dil engeli yaşamadım. Görüşmeye başlamadan önce Afgan kadınların 18 yaşını doldurmuş olmasına dikkat edip, görüşmeye katkıda bulunmak isteyip istemediklerini sorarak Afgan kadınların rızasını almaya çalıştım. Seçilmiş Afgan kadınlarının Türkiye'de kalma süreleri 6 ay ile 40 yıl arasında değişmektedir.

Sorulara başlamadan önce yaş, eğitim düzeyi, statüsü, çocuk sayısı, geldikleri şehir ismi, Türkiye'de kaldıkları süre ve geliş yılı katılımcılardan ön bilgi olarak alınmıştır. Bu bilgiler Tablo 1'de özetlenmektedir.

Ön görüşmeden sonra yöneltilen sorular ise, görüşülen kadınların göç etme nedenlerini, kullandıkları yolları, Türkiye'deki çalışma durumlarını, sosyal uyumlarını destekleyen faktörleri, kurdukları sosyal ağları, Türkiye'ye geldikten sonraki güçlenme süreçlerini ve gelecekteki beklentilerini kapsamaktadır.

Türkiye'ye Göç Etme Nedenleri ve Kullandıkları Yollar

İstanbul, Konya, Aksaray, Nevşehir, Trabzon, Tokat, Çankırı, Kayseri, Erzurum ve Van; Afgan mültecilerin en çok yoğunlaştıkları iller olarak kabul edilmektedir. Afgan Derneği'nin (ARSA) Kayseri'deki saha raporlarına göre, uluslararası korumadan yararlanan Afgan mültecilerin sayısı şu şekildedir: Kayseri'de 5700, Konya'da 8846, Nevşehir'de 8756, Karaman'da 5890. Diğer bir deyişle, özellikle İstanbul ve Marmara Bölgesi, İç Anadolu illeri, İç Anadolu'ya yakın bazı Karadeniz illeri ve Van, Afgan nüfusunun en çok yerleştikleri yerlerdir (IBC, 2021, s. 1).

Zeytinburnu, Esenyurt, Beylikdüzü, Küçüküsu ve Yenimahalle, İstanbul'un Afgan göçmenlerin çalıştığı ve yaşadığı semtlerdir. Küçüküsu'da Türk işverenler tarafından işe alınmayı bekleyen Afganların (genellikle belgesiz) olduğu bir iş piyasası vardır. Zeytinburnu'nda yaşayan Afgan göçmenler çoğunluktadır. Burada kendi küçük işletmelerini, dükkanlarını ve pazarlarını kurmuşlardır. Zeytinburnu'nda düzensiz göçmenlere de iş sağlayan köpüklü tekstil fabrikaları bulunmaktadır (Habibullah, 2021; Yiğit Yazgan, 2019).

Bu bölümde Afgan kadınların göç etme sebeplerini daha iyi anlayabilmek için Afganistan'daki kadınların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik statülerinden ve neden göç ettiklerinden kısaca bahsedilecektir. Daha sonra geçmişte yaptığım görüşmelerden ve saha gözlemlerimden elde ettiğim bilgiler ile yalnız yaşayan Afgan kadın göçmenlerin Türkiye'ye gelme nedenleri analiz edilecektir.

Feminist bakış açısına göre göçte cinsiyet faktörü öne çıkan hususların başında yer almakta olup kadın ve erkek için göçe sevk eden itici ve çekici faktörler farklıdır. Kadınların göç öncesinde, göç sırasında ve göç sonrasında karşılaşılabilecekleri cinsel istismar, ekonomik istismar ve sosyal baskı gibi zorluklarla ilgili çok çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Tittensor & Mansouri, 2017, s. 11).

Afganistan'daki toplumsal cinsiyet rolleri, genel olarak geleneksel ataerkil toplum çerçevesinde şekillenmiştir. Kadınlara ailenin ve dinin koruyucusu olarak yaklaşmaktadır. Afganistan toplumu içindeki kadınlar, aile ve toplum için onur ve haysiyet sembolü olarak görülmektedir. Bu geleneksel ataerkil kurallar, kadınları akrabalık bağları yoluyla erkeklere bağımlı hale getirmiştir (Ahmed-Ghosh, 2003, s. 10; Habibullah, 2021, s. 59).

Afganistan'da farklı zaman dilimlerinde yaşanan siyasi sistem değişiklikleriyle birlikte kadınların sosyal ve kültürel yaşamlarının da değiştiği gözlenmektedir. Afganistan'ın kırsal alanlardaki akrabalık hiyerarşileri, aşiret yasaları ve yaptırımları, kadınların toplumsal cinsiyet rollerini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Kırsal kesimdeki aşiret yasaları ve ataerkil yönetim, kadınlara eş seçme ve boşanma hakkı

Tablo 1.
Göç Etme Nedenleri ve Kullandıkları Yol

İsim	Yaş	Eğitim Düzeyi	Statü	Çocuk Sayısı	Geldiği Şehir	Kaldığı Süre	Geliş Yılı
Meryem	25	Lisans	Düzensiz	2	Herat	5 yıl	2015
Selime	19	Lise	Uluslararası Koruma	0	Tahran	3 yıl	2017
Şebnem	32	Orta Okul	Düzensiz	0	Kabil	11 ay	2020
Nazifa	55	Okumamış	Düzensiz	5	Farah	1 yıl	2019
Samiye	45	Lise	Vatandaş	3	Balkh	29 yıl	1991
Fahriye	25	Okumamış	Düzensiz	2	Balkh	8 ay	2020

tanımamaktadır. Kadınlar tamamen evindeki erkeklere (eş, baba, abi) tabi olmalıdır. Ayrıca, "Ailenin, kabilenin ve nihayetinde, milletin namusu kadına emanettir" şeklinde bir algı bulunmaktadır (Ahmed-Ghosh, 2003; Habibullah, 2021).

Afganistan'da tarih boyunca değişen siyasi sistemler bazen kadınların ülkenin ekonomik ve sosyal gelişiminde aktif rol oynamalarına izin vermiş; bazen de bu değişiklikler onların eğitimden, istihdamdan, söz hakkı ve yaşam haklarından mahrum kalmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla, tarih boyunca Afgan kadınlar siyasal, toplumsal ve ailevi baskılardan kurtulabilmek için önce komşu ülkelere, bu ülkelerden de Türkiye'ye göç etmeye çalışmışlardır.

Afgan kadınların göç etme nedenleri birbirine bağlı farklı değişkenlerden oluşmaktadır. Türkiye'de yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların genel olarak temel göç etme nedenleri şu şekilde sıralanabilir: "savaş, gelir kaynağının bulunmaması, toplumsal cinsiyet baskısı, siyasal baskı, aile içi şiddet ve ataerkil toplumun kadınlara dayattığı onur meselesi".

Taliban, kadınları sadece burka giymeye zorlayarak ve erkekleri olmadan dışarı çıkmaktan men ederek sosyal olarak kısıtlamakla kalmamış; onların eğitime erişimlerini ve işgücüne katılımlarını da büyük ölçüde engellemiştir (Allen & Felbab-Brown, 2020).

Ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı ailesi İran'a kaçmış olan 19 yaşında Selime, daha sonra İran'dan ekonomik sorunlarından dolayı Türkiye'ye göç ettiğini şu sözlerle anlattı:

"Türkiye'ye geldim çünkü İran'dayken her konuda zor bir hayatımız vardı. Babam uyuşturucu bağımlıydı. Babamın durumu benim Türkiye'ye kaçak yolları kullanarak gelmeme neden oldu, bir de İran bizim durumumuzda olan ailelere destek olmuyor."

Yukarıda da belirtildiği gibi, bazı Afgan kadınlar aile içi şiddet ve onur meselesi denilen nedenlerden dolayı tek başına göç etmeye mecbur kalmışlardır. 32 yaşında olan Şebnem yıllar boyunca Afganistan'da aile içi şiddete maruz kalmıştır. Kendisi hikâyesini böyle anlatmaktadır:

"Türkiye'ye geleli yaklaşık 11 ay oldu. Aile içi şiddetten kaçtım...Orada hayatım tehlikede idi... Boşandığım için eşimden ve ailesinden sürekli tehdit ve uyarı alıyordum, bu yüzden hayatım tehlikede idi, kaçtım ve buraya geldim."

Aynı şekilde tek başına göç edip Türkiye'ye gelen Meryem, kocası tarafından terkedilmiş ve iki çocuk ile Afganistan'da tek kalmıştır. Çevresindeki insanların cinsel ve duygusal istismarına maruz kalma riskinden dolayı her şeyi geride bırakıp kendisinin ve çocuklarının geleceğini kurabilmek için Türkiye'ye göç etmeye karar vermiştir.

"Afganistan'da olsam güvende olmayacaktım, hepimiz şahit olduk böyle şeylere. Afganistan'da bir kadın yalnızca erkekler onu takip eder, komşular laf atar, hatta erkekler duvarlardan atlayarak evine girmeye çalışırlar. Buraya iki çocuğumla kaçak yollardan geldim."

Nazifa'nın eşini Afganistan'da siyasi nedenlerden dolayı öldürmüşlerdi, aynı şekilde kendisinin ve çocuklarının canları tehdit altında olduğu için düzensiz yolları kullanarak ilk başta İran'a, oradan da Türkiye'ye göç etmişler. Nazifa göç hikâyesini şöyle anlattı:

"Benim kocam İsmail Han'ın korumasıydı. Taliban benim kocamı kaçırıp öldürdü...Ben hala inanmıyorum öldüğüne...Biz İran'a kaçtık çünkü kocamın bütün ailesini öldürdüler, bizim de canımız tehlikede idi...İran'dan buraya kaçak geldik, çok zorluk yaşadık."

Göç yollarında da toplumsal cinsiyet dinamiklerinin etkisi görülmektedir. Düzensiz yolları kullanıp yalnız göç eden Afgan kadınlar, yolda erkek yolcular ve insan kaçakçıları tarafından tacize veya cinsel istismara maruz kalırlar. Bir kadının eşi, abisi veya babası olmadığı zamanda "sahipsiz kadın" olarak nitelendirip her türlü fiziksel ve cinsel şiddet uygularlar.

Fahriye neden Afganistan'dan tek başına göç ettiğini ve yoldaki hikâyesini aşağıdaki şekilde anlattı:

"Afganistan'da Mezar-Şerif şehrinde yaşıyordum, babamın bana karşı tutumu iyi değildi...okula gitmemize izin vermedi. Babam beni en fazla parayı kim verirse onunla evlendirecekti ve bunu yaptı...Beni evlendirdiği adam iyi biri değildi, bana çok kaba, insanlık dışı ve sert davranıyordu, beni dövüyordu... Benim için ev hapishane gibiydi...Çocuk yapmak için beni zorladı...Sonra çocuğum oldu...Bunu ablama söyledim, çok üzüldü. Bana para verdi; İran'a kaç dedi...Bir kaçakçı ile konuştum parasını verdim, beni İran'a getirdi...İran'da başka bir kaçakçı vardı, o da para istedi...Ona beni Türkiye'ye götürürsen o vakit parayı ödeyeceğim dedim...Kaçakçı beni köyündeki evine götürdü, yalnızdım...Bir gün bir bıçak ve bir silah ile bana geldi, silahı bana doğrulttu ve onunla birlikte olmamı istedi ama karşı çıktım, bu sefer bıçağı çocuğuma doğrulttu onu öldürürüm dedi...Ben de kabul etmek zorunda kaldım...5 gün boyunca zorla benimle birlikte oldu...kaçmak istedim ama başka bir adam beni zorla geri getiriyordu...Sonunda kaçmayı başardım...Sonra kaçakçının evinde kalan diğer Afganlara rastladım onlarla beraber sınıra geldim Çok endişeliydim, sınırdan yasa dışı geçiş yapıyorduk ve yanımda bebeğim vardı... Afganistan ve İran'la ilgili hiç iyi anım yok, hayatımın en zor anlarını orada geçirdim...10 saat yürüyerek Türkiye'ye ulaştık... Türkiye'de de hayatım çok zor oldu, Türkçe bilmiyordum ...Bir işe girip çalışmak istedim ama kimse oğlumdan dolayı bana iş vermiyordu, bir süre Afgan ailenin evinde yaşadım...doğal gaz, elektrik gibi masrafları ödemem gerektiğini söylediler...Ödeyecek param olmadığı için sokakta kaldım ...sonra başka bir Afgan ile tanıştım, çok iyiydi, bana benim evimde kalabilirsin dedi, çocuğuma ilaç aldı... Kaçakçı bana tecavüz ettikten sonra hamile kaldım, kürtaj yaptırabileceğimi bilmiyordum...Bütün yaşadıklarım benim ruh sağlığımı etkiledi, eczaneden bir sürü ilaç aldım, hepsini içtim öleyim diye...Sonra da doğum yaptım, çocuğa bakacak durumum yoktu bu yüzden hastaneden kaçtım, bebeğim hala hastanede, onu getiremedim".

Kadın Perspektifinden Göç Ettikten Sonraki Deneyimler

Makalenin bu bölümünde, katılımcıların geldikleri günden bu yana yaşadıkları olumlu ve olumsuz deneyimler, insanların kendilerine karşı tepkileri ve karşılaştıkları sorunlar aktarılacaktır.

Görüşülen kadınların hemen hemen hepsi ekonomik, psikolojik ve fiziksel istismar gibi sorunlar yaşamışlardır. Zeytinburnu'nda yeni gelen göçmenleri kendi menfaatleri için suiistimal eden belirli özel dernekler vardır. Bir katılımcı yaşadığı bu tür bir istismarı şöyle aktardı: "Oturma izni başvurusu için bazı derneklere gittik, bize söz verdiler fakat paramızı almaktan başka bir şey yapmadılar."

Düzensiz yollarla Türkiye'ye giriş yapan kadınlar çeşitli birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bir katılımcı bu sorunları şu şekilde dile getirdi:

“Türkiye'ye ilk geldiğimizde polis bizi yakaladı, yaklaşık beş gün cezaevinde kaldık. Ondan sonra İstanbul'a geldik. İlk üç ay bizim için çok zordu. Dili bilmiyorduk, oğlum işsizdi. Ancak zamanla buradaki Afganlar bize iş için tekstillere gidebileceğimize söyleyip bize yardım ettiler.”

Göçmenlere yönelik aşağılayıcı ve ayrımcı tepkilerin başarılı bir toplumsal bütünleşmeye ket vurduğuna katılımcıların çoğu değinmektedirler. Görüşülen kişilerden biri bu tepkileri şu şekilde örneklendirmiştir:

“Bir gün hastaneye gittiğimde muayeneden sonra doktor bana nereli olduğumu sordu. Afganistanlıyım dedim, birden sanki kirliymişim gibi tepki verdi ve bu beni gerçekten yıktı.”

Bazı kadınlar oturma izinlerinin olmaması yanında maddi sorunları ve dil engeli nedeniyle barınma sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu yöndeki deneyimini bir kadın şöyle anlattı:

“Bir buçuk yıldır bir yeraltında yaşıyoruz, burası çok kokuyor. Hepimiz hastalandık, vücudumuz kaşınıyor, tavandan su sızıyor...gelen suyu saksılarla toplamaya çalıştık, ama bu geçici bir çözümdü. Ev sahibiyile görüştük, bir şey yapmadı.”

Bir kadına insanların kendisine tepkilerinin nasıl olduğunu sorduğumda şu şekilde cevap verdi:

“Türk insanı çok kibar ve saygılıdır. Ben ne zaman bebeğimle dışarı çıksam, otobüste ya da başka yerlerde bana yardım eden biri oluyor. Bana her zaman yardımcı olurlar.”

Çalışma Durumları

Kadınların sosyal uyumunu destekleyen en önemli faktörlerden birisi istihdam ve iş piyasasına girişleridir. Türkiye'de yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların işe girmelerini kısıtlayan veya zorlaştıran bazı temel engeller mevcuttur. Afgan kadınların dikkat çektiği ve benim de gözlemlediğim kadarıyla bu engeller şöyle sıralanabilir: “sağlık problemleri, iş seçeneklerin azlığı, bulabildikleri işlerin ağır işler olması, dil problemleri, ekonomik sömürü, kendi çocuklarının bakımı ve ev işleri ile uğraşmak zorunda kalışları ve kimlik belgelerinin olmayışı”.

İşgücüne sınırlı erişim, ev işleri, bakıma ihtiyacı olanların sorumluluğu ve göçmen kadınlar için sınırlı sosyal haklar gibi yüksek ekonomik kısıtlamalar, ev sahibi topluma düşük düzeyde ekonomik katkıya neden olmaktadır. Eğitime erişememe ve nitelikli beceriler edinememe, kadınların vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalışmasına neden olmaktadır. Bu durum yoksul kadınları dışlayarak eşitsiz bir toplum yaratmaktadır. Düşük statülü göçmen kadınlar, onları ev sahibi toplumdan uzak tutan ve gelecek nesiller üzerinde de etkileri olan sosyal ayrışma ve ayrımcılıklara maruz kalabilmektedirler (Millennium Challenge Corporation, 2006).

Yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınlarını “güvencesiz” duruma getiren temel nedenlerden birisi legal/yasal statülerinin bulunmamasıdır. Afgan kadınlarının resmî belgelerinin olmaması, bu kadınları iş sahiplerine bağlı kılıp güvencesiz bırakmıştır (Canefe, 2018, s. 40). Böylelikle, yalnız yaşayan göçmen kadınlar ekonomik sömürü, cinsel istismar ve psikolojik şiddet risklerine maruz kalmışlardır.

Meryem çalışma şartlarını şu şekilde açıkladı:

“Burada çalışıyorum ama iş gerçekten çok ağır. Başka insanlardan iş alıp sonra başkalarına veriyorsun, sabahdan akşama kadar yapıyorsun... Tekstilde çalışıyorum. Zeytinburnu'ndaki tekstil atölyeleri yer altında, makineler var, çok gürültülü, her yeri kumaşın tozu sanıyor. Tekstilde çalıştığım için farklı hastalıklara yakalandım; yüzümü sivilceler kapladı. Ağır şeyleri kaldırıyoruz. Bir keresinde ağır bir eşya kaldırırken sırtım felç oldu...biz çok çalışıyoruz fakat çok az para veriyorlar, zaten sigortamız da yok, kayıtsız olduğumuz için de hiç hakkımız yok”.

Zeytinburnu'nda çalışan yalnız Afgan kadınların genelde tekstilde, fabrikalarda, restoranlarda ve marketlerde çalıştığı gözlenmektedir. Küçük yaşta çocuğu olan kadınlar ise evlerinde iş yapmaya yönelmektedirler.

Yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınlar ekonomik temel ihtiyaçlarını giderebilmek adına kayıt dışı işlere başvuruda bulunmakta, sigortasız bir şekilde çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Kayıt dışı iş şartları incelendiğinde, genellikle uzun çalışma saatleri ve insan gücünü aşan iş yükü göze çarpmaktadır. Yine, kadınların aylık masraflarının yarısını bile karşılayamayan asgari maaşın altında ücretler verilmesi, özellikle bekâr anneleri zor durumda bırakmaktadır (Karadağ, 2021, s. 43).

Benim gözlemlediğim kadarıyla ve mülakatlardan alınan bulgulara göre yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınlar, çoğunlukla ekonomik sorunlardan dolayı Türkiye'ye gelmektedirler. Maddi durumlarından dolayı kayıt dışı çalışma yollarını tercih etmektedirler. Hiçbir resmî kayıtları bulunmaması ve iş yerlerinde kayıtsız çalışmaları, “güvencesizlik (precarity) durumu yaratmaktadır. Göç Araştırmaları Derneği yayınladığı bir çalışmada, Afganları “İstanbul Hayaletleri” olarak nitelendirip hayatlarından bahsetmektedir. Yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların düzensiz göçmen olmaları, onları güvencesizliğe maruz bırakmaktadır (Karadağ, 2021).

Yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınlar, etraflarında yaşayan Afgan uyruklu erkekler tarafından, işverenleri tarafından ve etrafındaki erkekler tarafından cinsel istismara uğrama riski altındadırlar. Özellikle bekâr annelere “sahipsiz” algısıyla bakarak çaresizliğini kullanmak isteyen ve kullanan kişiler mevcuttur. Örneğin Meryem çalıştığı tekstil atölyesinin sahibinin uygunsuz davranışlarını ve kendine yaptığı haksızlığı şöyle anlattı:

“Bazen insanlar çaresiz olduğun için seni kullanabileceklerini düşünüyorlar. Bir yerde işe başladım, perşembeydi, evde yiyecek bir şeyim olmadığı için birinden borç almak istedim. Arkadaşımdan 100 TL borç istedim ama onun da parası yoktu, komşuma sordum bende yok dedi. O zaman bir tekstilde yaşıyordum. İşverenime gittim, ondan 100 ya da 50 TL borç istedim; birden cüzdanını açtı ve

bana 80 TL verdi. Ertesi gün gelip yanıma oturdu ve merak etme ne zaman istersen yardımcı olurum sana para veririm dedi... eliyle omuzumu sıvadı, ben çok şaşırardım... Ben hep yanındayım üzülme dedi. İşe ihtiyacım olduğunu biliyordu. İlk başta Türklere böyle bir samimiyet var diye düşündüm, kötü niyet aramadım...Üç gün çalıştım, sonra ona gidip maaşı konuşalım mı diye sordum, merak etme maaşını ödeyeceğim dedi... Sen diğer işçilerle eşitsin ve unutmama "seni seviyorum" ...Ayağa kalktığımda burnuma dokundu o kadar ciddileştirdim ki...Bir hafta sonra sana ayda 800 TL ödeyeceğim dedi. ...Maaşımı düşürdüğünü biliyordum çünkü onu reddettim. Burada çalışmayacağım, bu adil değil deyip işten ayrıldım."

Meryem gibi toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve istismara maruz kalabilen birçok yalnız göçmen kadın vardır. Düzensiz göçmen oluşları ve resmî belgelerinin bulunmaması yaşadıklarını duyurmalarını engellemektedir. Düzensiz göçmen kadınlar polise başvurunca geri gönderilme kararı alınmasından korkmakta ve maruz kaldıkları istismar ve sömürülere karşı susmayı tercih edebilmektedirler.

Sosyal Ağlar

Göçmen kadınların sosyal uyumunu destekleyen en önemli etkenlerden birisi göç ettikleri ülkede kurabilecekleri sosyal ağlardır. Sosyal ağlar, göçmenlerin komşularını, iş arkadaşlarını, etraflarındaki bakkalları, fırıncıları ve bunun gibi iletişimde oldukları insanları kapsamaktadır.

Türkiye'de yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınlarının ev bulma, iş bulma, sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında sosyal ağlar çok önem taşımaktadır. Afgan uyruklu aileler genel olarak gelmeden önce Türkiye'deki sosyal ağları ile iletişime geçip bilgi alırlar. Türkiye'ye gelince ise ev bulma, iş bulma ve kimlik alma gibi konularda yine sosyal ağlarından yararlanırlar. Lakin yalnız bir şekilde gelen Afgan kadınlar her zaman göç etmeden önce ve göç ettikten sonra sosyal ağa sahip olmayabilirler. Görüşülen Afgan kadınlara Türkiye'ye göç ettikten sonra etraflarındaki insanlarla ilişkileriyle ilgili soru sorulduğunda farklı cevaplara ulaşılmıştır.

Sosyal ağlar, birbirine farklı türde ilişkilerle bağlı kişi ve kuruluşlardan oluşur. Bu ilişki ağları okullarda, işyerlerinde, dini, siyasi ve sosyal kurumlarda kurulur.

Gönderen ve alan toplum arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı sosyal ağlar ve aile bağları, erkekler ve kadınlar için göç fırsatlarını kolaylaştırabilir ve sınırlandırabilir. Bu aşama, aynı zamanda, kadınların evlilik sonrası rollerindeki değişiklikler, aile karar alma süreçleri, iş bölümleri ve göç sonrası kadınların önceki sorunları gibi göç sürecinde toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki değişiklikleri de açıklar (Hondagneu-Sotelo, 2000).

Selime şöyle yanıt verdi:

"Hiç Türk arkadaşım yok... Afganlar ile ise karşılaştığımızda sadece selamlaşıyoruz. Burada kimse birbirinin evine gitmek istemiyor çünkü herkesin kendine göre sorunları var. Üç ailenin üç odalı bir ev tuttuğuna inanmazsınız belki ama her bir aile bir odada yaşıyor. Hepsi ortak bir mutfak kullanıyor. Bu nedenle evlerine kimsenin gelmesini istemiyorlar".

Afgan kadınların tecrübelerinde de "kesişimsellik" boyutu ön plana çıkmaktadır. Afgan kadınların yaşadıkları homojen olmadığı gibi kurdukları sosyal ağlar da kadının sosyal konumu, kişiliği, ortamı ve Türkiye'de kaldığı süreye göre çeşitlilik göstermektedir.

Örneğin, Özbek asıllı olan Samiye, 29 yıldır Türkiye'de yaşamakta ve kendisini çok sosyal bir insan olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla çok güçlü sosyal ağlar kurmayı başarabilmiştir. Bu sosyal ağlar onun topluma entegre olma sürecini desteklemiştir. Kendisi insanlarla ilişkisini şöyle dile getirmektedir:

"Ben çok samimi bir insanım, ilk geldiğim zamanlar hiç Türkçe bilmiyordum...Herkesle konuşmaya çalışıyordum, bunun için Türkçeyi çok hızlı öğrendim. Benim çok arkadaşım var. Türk ya Afgan fark etmeksizin herkesle iletişim kuruyorum. Komşularımı sürekli davet ederim, onlar da beni çok sever."

Neden Zeytinburnu'nda yaşadıkları sorulduğunda hemen hemen herkesin yanıtı orada çok sayıda Afgan'ın yaşaması oldu. İstanbul'da özellikle Zeytinburnu ilçesinde 1982 yılından beri Afgan göçmenler yaşamaktadır (Karadağ, 2021, s. 27). Bundan dolayı Afganlara ait marketler, fırınlar, emlakçılar vb. mevcuttur. Yeni gelen Afgan göçmenler bunu bilerek İstanbul'a gelince direkt Zeytinburnu'na gelmektedirler. Yalnız yaşayan Afgan uyruklu kadınlar da aynı şekilde bu hususu baz alarak oraya yerleşmeyi tercih etmektedirler.

Selime'nin de anlattığı gibi:

"Zeytinburnu, Afgan kadınlarına özel fırsatlar sunmuyor ama yine de size barınma ve Türkiye'nin şartlarını öğrenme konusunda yardımcı olan Afganlar var burada... Göçmenlerle ilgili yeni haberleri öğreniyoruz... İş fırsatları var burada... Afganistan'dan gelen ürünleri satın alabileceğiniz Afgan dükkanları var."

Bazı Afgan kadınlar etraflarındaki Türk vatandaşların ayrımcılık söylemlerine maruz kaldıkları için pek kimse ile irtibat kurmak istemediklerini öne sürmüşlerdir.

Meryem kendisinin maruz kaldığı ayrımcılığı şöyle anlattı:

"Bir yerde çalışırken bir Türk bana neden siz (Afganlar) buraya geliyorsunuz, siz düşük ücrette çalışıyorsunuz, biz daha çok çalışıyoruz, işverenler size iş veriyor diye halkımız iş bulamıyor demişti. Ona baktım ve depresim olursa eğer neden evinden kaçarsın? diye sordum. Neden parklara gidersin? Park çok soğuk değil mi? Orada mutlu mu olacaksın? Deprem nedeniyle dışarıda kalmak zorunda kalırsın dedi. Ben de çaresizlikten burada olduğumuzu söyledim. Afganistan'daki en iyi işe ve en iyi konuma sahiptim. Ancak savaş nedeniyle göç etmek ve düşük ücretlerle tekstilde çalışmak zorunda kaldım dedim ona."

Güçlenme Süreci

Bu bölümde Türkiye'ye geldikten sonra yalnız Afgan kadınlar için nelerin değiştiği ve rollerinin Afganistan'daki hayatla karşılaştırıldığında nasıl farklılaştığı, kısaca Türkiye'de yaşamının onlara ne kattığı incelenecektir. Akademik araştırmalara bakıldığında genelde yalnız yaşayan göçmen kadınların daha çok kırılma noktalarının incelendiği görülmektedir. Fakat yalnız kadınların göç sonrası hayatlarındaki sorunlara karşı mücadele ederek güçlendiklerini de dikkate almak gereklidir.

Indra (1996), kadın göçmenlerin homojen bir grup olmadıklarına, tam tersine, deneyimlerinin karmaşık ve çok boyutlu olduğuna dikkat çekmektedir. Mehta (2002) ise Afgan kadınlarının göçten sonra evdeki rollerinin olumlu yönde değiştiğinin altını çizmektedir. İyimser bakış açısına sahip başka bir yazar olarak Waseema Beg, Afgan kadınların mülteci kamplarında öğrendikleri yeni beceriler vasıtasıyla yeni iş fırsatları bulabildiklerini ve böylece özerklik düzeylerini artırdıklarını vurgulamaktadır (2005, s. 34).

Güvenlik, özgürlük, ekonomik ve sosyal bağımsızlık, Afgan göçmen kadınların Türkiye'deki temel kazanımlarıdır. Türkiye'deki güvenlik ve özgürlük, kadınların daha rahat ve korkusuz bir şekilde dışarıya çıkabilmelerini, çalışabilmelerini sağlamıştır. Görüşülen kadınlar, Afganistan'da erkek mahremleri olmadan kadınların dışarıya çıkmalarının pek mümkün olmadığını dile getirdiler. Genç bir kadının dışarıya çıkarken her ne kadar kapalı giyinirse giyinsin kendini güvende hissetmeyeceğini vurguladılar.

Pari bu konuda kendini şöyle ifade etti:

"Afganistan'da yalnız kadın olmak çok zor, çünkü bir kadın yalnız dışarıya çıkamaz... Kocan, baban veya abin olmadan dışarıya çıkman çok zor...Yalnız bir genç kadın ne kadar yüzünü de kapatsa kendini güvenli hissetmez orada."

Kadınların sürekli bahsettikleri konulardan birisi de kıyafet seçimi idi. Afganistan'da kadınların giyim seçimini kanunlar, toplum ve aile içindeki erkekler yaparken, Türkiye'de ne giyerlerse, kimsenin gelip onlara karışmadığını ve bu konuda özgürlük elde ettiklerini dile getirmişlerdi.

Şebnem şöyle anlattı:

"Türkiye'nin iyi taraflarından biri de tesettürlü olun ya da olmayın kimsenin size müdahale etmemesi. Ama Afganistan'da düzgün giyinseniz bile sizden bahsediyorlar ve sizi taciz ediyorlar. Diğer tarafta ise Türkiye'nin güvenliği var, ne zaman çıkmak isterseniz çıkabilirsiniz."

Yalnız yaşayan Afgan kadınlar, Türkiye'ye geldikten sonra özgürce çalışabilmekte ve bağımsız bir şekilde kendi gelirini elde edebilmektedirler. Aynı şekilde, her konu için tek başına karar verebilmekte ve evinin tek patronu olarak hayatına devam edebilmektedirler. Dolayısıyla hem ekonomik açıdan hem de sosyal anlamda daha güçlü hale geldiklerini görmekteyiz.

Meryem de Türkiye'nin ona neler kattığını şöyle dile getirdi:

"Burası Afganistan'dan çok daha iyi. Burada bir kadın tüm sorunlarını tek başına çözebilir. Çalışabilir, hayatını tek başına sürdürebilir ve kimse olmadan her yere gidebilir. Ama Afganistan'da durum aynı değil... Türkiye'de güvenliğimizin olması iyi, en azından gezmek için parklara gidebiliriz."

Türkiye'den Beklentileri

Türkiye'de yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların beklentileri, genel olarak statüleriyle ilgili sorunlarının çözülmesine yöneliktir. Güvencesiz kalmaktan kurtulmak için statüleri ile ilgili beklentileri olduğunu dile getirmektedirler. Ülkedeki sağlık hizmetlerine ulaşma, eğitim alma, sigortalı işe girme gibi imkânlardan faydalanabilmeleri için uluslararası koruma, insani ikamet izni, ikamet izni, çalışma izni veya vatandaşlık elde etmeleri gerekmektedir.

Pari bu konuda kendi beklentisini şöyle anlattı:

"Kimlik, kimlik ve sadece kimlik istiyorum... Kimliğiniz olunca hakkınızı arayabilirsiniz... Kimliğimiz olunca iyi bir iş bulabiliriz, en azından insan yerine koyup öyle konuşurlar bizimle, sağlık kuruluşlarında özellikle..."

Görüşülen kadınlar sigortalı ve güvenceli bir işe sahip olabilmek için çalışma izninin önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bazı Afgan uyruklu kadınlar, ikamet izni süreci ağır olduğu için kalıcı ikamet izni veya vatandaşlık talep etmektedirler.

Samiye, ikamet izninin hem çok maliyetli hem de zor bir sürecinin olduğunu iddia etmektedir. Kendisinin ifadeleriyle:

"Biz daimî bir ikamet izni ya da vatandaşlık istiyoruz... Eğer bize vatandaşlık veremezlerse o zaman ikamet izni alma sürecini kolaylaştırıyorlar...Bir de çocuklarımızın eğitime erişimi olsun istiyoruz."

Özellikle yalnız olan Afgan anneler sadece kendileri için bir şey beklememekte, aynı zamanda çocuklarının da eğitim almalarını, sağlık hizmetlerine erişebilmelerini ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan çocuklara verilen bütün haklardan yararlanmalarının sağlanmasını istemektedir.

Bahar kendi beklentilerini şöyle anlattı:

"Önce yasal olarak çalışabilmem için çalışma izni istiyorum... Sonra çocuklarımda burada eğitim görmelerini, aldıkları eğitimin Türk vatandaşları gibi iş bulmalarına yardımcı olmasını istiyorum, Türk vatandaşlarına verilen imkânların onlara da tanınmasını istiyorum."

En çok dile getirilen ve talep edilen konulardan birisi ekonomik desteğin ve iş fırsatlarının artmasıdır. Yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınlar ne kadar kayıt dışı iş piyasasında çalışsalar da oradan kazandıkları aylık gelir kendileri açısından yeterli olmamaktadır. Ayrıca,

Tablo 2.
Türkiye’de Yaşam Durumları ve Beklentileri

Gelme Nedenleri	Çalışma Durumları	Sosyal Ağlar	Güçlendiren Faktörler	Türkiye’den Beklentileri
Savaş	Tekstil	Türk ve Afganistanlı komşular	Güvenlik	İkamet izni
Gelir kaynağının olmaması	Fabrika	İş arkadaşları	Sosyal Özgürlük	Çalışma izni
Toplumsal ve siyasal baskı	Restoran	Afganistanlı Esnaflar	Ekonomik özgürlük	Vatandaşlık
Aile içi şiddet	Market			Ekonomik destek
Onur Meselesi	Eve iş getirme			Temel sağlık ve eğitim fırsatları

çocukları veya sağlık sorunları nedeniyle çalışmayan yalnız yaşayan göçmen kadınların da olduğunu dikkate almak gerekmektedir. Dolayısıyla, yalnız yaşayan Afgan kadınlar devletten ekonomik-finansal destek istemektedirler. İstenilen ekonomik destek sadece nakdi bir yardım ile sınırlı olmayıp daha iyi şartlarda ve daha yüksek gelirli işlerde çalışma taleplerini de kapsamaktadır.

Meryem kendi isteklerini böyle dile getirdi:

“Her şeyden önce Afganistan’da okullarına devam edemeyen kadınlara eğitim imkânı yaratmalarını istiyorum. Ayrıca evde çocuklarıyla birlikte olan kadınlara daha fazla iş imkânları yaratılmalıdır”.

Sonuç itibarıyla, mülakat yapılan Afgan kadınların Türkiye’ye gelme nedenleri, çalışma durumları, sosyal ağlar ile ilişkileri, kadınları güçlendiren faktörler ve Türkiye’den beklentileri Tablo 2’de özetlenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türkiye’ye yalnız göç eden ve yalnız yaşayan Afgan kadınların geliş nedenleri, Türkiye’deki çalışma koşulları, sosyal ağları, güçlenme süreçleri ve beklentilerine odaklanılmıştır. Feminist kuramın UI için sağladığı genel ve göç çalışmaları için sunduğu özel çerçeve kullanılarak kadın rolleri ve tecrübeleri görünür hale getirilmeye çalışılmıştır. Bulgular, yapılan derinlemesine görüşmelerden ve Afgan göçmenlerin yaşadığı ortamdaki gözlemlerden elde edilmiştir. Veri analizi, Afgan uyruklu göçmen kadınların yaşadıkları tecrübelerin ve anlattıkları hikâyelerin kesinlikle homojen olmadığını göstermiştir.

Afganistan’da tarih boyu kadınlar, siyasal, toplumsal, kültürel ve ailevi baskılara maruz kalmışlardır. Aynı zamanda, savaşlar ve otoriter hükümetler döneminde bazı temel haklardan mahrum bırakılmışlardır. Afgan kadınlar, kendilerini ve çocuklarını bu zor koşullardan kurtarmak için yalnız göç etme yoluna başvurmuşlardır. Bu yönüyle, çalışmada görüşülen Afgan kadınların göçü, göçün kadınlaşması olgusuna uygun düşmektedirler. Yapılan görüşmeler sonucu temel göç nedenlerinin savaş, gelir kaynağının bulunmaması, toplumsal cinsiyet baskısı, siyasal baskı, aile içi şiddet ve ataerkil toplumun kadınlara dayattığı onur meseleleri olduğu görülmüştür. Bu nedenlerden ilk ikisi dışındaki nedenler kadınlara özgü, göç sürecini doğru olarak anlayabilmek için kadın tecrübelerini dikkate almanın gerekli olduğunu gösteren nedenlerdir. Yalnız göç eden Afgan kadınlar, göç yolunda erkek yolcuların ve insan kaçakçıların taciz veya cinsel istismarına maruz kalabildiklerini aktarmışlardır. Bu durum da, kadın deneyimlerinin erkeklerden farklılaştığını ortaya koyan bir durumdur. Görüşme yapılan kadınların Türkiye’ye göç ettikten sonraki deneyimleri de, göç sürecinde kadınları görünür hale getirmenin gerekliliğini pekiştirmektedir. Afgan kadınların Türkiye’de yalnız ya da çocuklarıyla yaşarken ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hayatta kalma stratejisi yürütmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla, bu kadınlar iş ararken buldukları her türlü işte (kayıt dışı ve sigortasız) çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu çalışmada anlatılan yaşam hikâyelerine göre Zeytinburnu’nda yalnız yaşayan Afgan kadınlar ya tekstilde çalışmakta ya da çocukları küçük oldukları için evde boncuk işleri yapmaktadırlar. Görüşülen tüm kadınlar, ekonomik, psikolojik ve fiziksel istismar gibi sorunlar yaşayabildiklerini iddia etmişlerdir. Özellikle bekâr annelerin, “sahipsiz” ve çaresiz oldukları için daha çok tacize ve kötü muameleye maruz kalabildikleri görülmüştür. Ancak toplumsal cinsiyet rollerine duyarlı bir bakış açısı bu gerçekleri ortaya koyabilmektedir.

Bu araştırmada gelmeden önce bilgi almanın ve geldikten sonra yaşayacakları bölgede uyum sağlayabilmek için sosyal ağların önemine vurgu yapılmaktadır. Yalnız yaşayan Afgan göçmen kadınların sosyal ağları da yaşam tarzları, konuştukları dil, kaldıkları süre, kişilikleri ve diğer faktörlere göre değişiklik göstermektedir.

Literatürdeki göç çalışmalarında genel olarak yalnız göç eden kadınların kırılğanlıkları anlatılmıştır. Bu çalışmada Türkiye’ye göç ettikten sonra yalnız yaşayan Afgan kadınların güçlenme sürecine de değinilmiştir. Güvenlik, ekonomik ve sosyal özgürlük Türkiye’de yalnız yaşayan Afgan kadınları güçlendirmektedir. Gelecek çalışmalarda literatürde yeterince incelenmeyen bu konuya odaklanılması, Feminist göç çalışmalarının etki düzeyini artırmasına katkıda bulunacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ahmed-Ghosh, H. (2003). A history of women in Afghanistan: Lessons learnt for the future or yesterdays and tomorrow: Women in Afghanistan. *Journal of International Women's Studies*, 4(3), 1–14. <http://vc.bridgew.edu/jiws/vol4/iss3/1>.
- Altunkaynak, S. (2016). Göç sonrası kesişen hayatlar: 'Ev sahibi' Türkiyeli kadınlar ve 'misafir' Suriyeli kadınlar arasındaki ilişki dinamikleri. *Alternatif Politika*, 8(3), 493–495.
- Buz, S. (2007). Göçte kadınlar: Feminist yaklaşım çerçevesinde bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 37–50.
- Canefe, N. (2018). Invisible lives: Gender, dispossession, and precarity amongst Syrian Refugee Women in the Middle East. *Refuge*, 34(1). [\[CrossRef\]](#)
- Doğan, Y. (2020). *Uluslararası göç ve entegrasyon teorileri bağlamında Afganistan Hazaralarının Türkiye'ye göçü: Trabzon ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Habibullah, F. (2021). *Social integration of Afghan migrant women living in Zeytinburnu* (Master's Degree Thesis). Marmara University, Institute of Social Sciences.
- Hondagneu-Sotelo, P. (2000). Feminism and migration. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 571, 107–120. <http://www.jstor.org/stable/1049137>.
- İncetahtacı, N. (2020). *Bir kentte üç Suriyeli kadının gündelik hayat deneyimleri, Yasemin Ahi, Mehmet Nuri Gültekin, Muharrem Açıkğöz, (göç ve kent etkileşimleri)*. Nika Yayınevi.
- International Blue Crescent Relief and Development Foundation (2021). *Initial assessment of the current situation of Afghan refugees in turkey*.
- Karadağ, S. (2021). *Ghosts of Istanbul: Afghans at the margins of Precarity*. Didem Daniş, Deniz Sert. Association for Migration Research (GAR). Yapım Tanıtım Yayıncılık Sanayi Ticaret ve Limited Şirketi.
- Kofman, E., Saharso, S., & Vacchelli, E. (2015). Gendered perspectives on integration discourses and measures. *International Migration*, 53(4), 77–89. [\[CrossRef\]](#)
- Körükmez, L., Daniş, D., & Karakılıç, İ. Z. (2022). Zorunlu göç bağlamında Suriyeli kadınların ücretli işgücüne katılımında toplumsal cinsiyet müzakeresi. *Alternatif Politika*, 14(2), 201–228. [\[CrossRef\]](#)
- Köşer Akçapar, Ş., & Taner, N. (2021). *Göç: disiplinlerarası bakış açısıyla: Göç ve kadın* (A. Özkan, G. Taşçı, Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık TİC. LTD.
- Millennium Challenge Corporation (2006). *Gender and social inclusion*. <https://www.mcc.gov/initiatives/initiative/gender>.
- Nawyn, S. J. (2010). Gender and migration: Integrating feminist theory into migration studies. *Sociology Compass*, 4(9), 749–765. [\[CrossRef\]](#)
- Rahmani, F. (2019). *Gender and migration from Afghanistan: An analysis of Women's Empowerment and Migration* (Master's thesis). Istanbul Aydın University Institute of Social Sciences.
- Şeker Aydın, G. (2016). Feminist challenge to the mainstream IR, European. *Journal of Multidisciplinary Studies*, 1(5), 63. [\[CrossRef\]](#)
- Tittensor, D., & Mansouri, F. (2017). *The politics of women and migration in global south*. [\[CrossRef\]](#)
- Waseema Beg, N. (2005). *A qualitative study on the factors influencing the cultural, economic and social integration of Afghan Women in Canada* (Master's thesis). Carleton University.
- Yiğit Yazgan, İ. (2019). *Urban integration of irregular Afghan migrants in Istanbul: The case of the Yeni mahalle neighborhood* (Master's Degree thesis). Boğaziçi University Institute for Graduate Studies in Social Sciences.
- Yılmaz, A. (2019). Göç ve kadın: "göçün feminizasyonu" ve kadın göçmenlerinin durumu. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 383–402. [\[CrossRef\]](#)

Extended Abstract

This study explains the life stories of Afghan immigrant women who migrated alone or with their children for various reasons, using different ways, and are now living alone in Turkey. While telling the stories, it is aimed to reveal that their migration stories are not homogeneous and that they are part of international migration movements independent of men.

This research significantly tries to eliminate the prejudice that only single men come from Afghanistan, which has been on the agenda recently in Turkey. Because, although their number is statistically less, women of Afghanistan nationality are almost ignored in this migration movement.

We aim to use feminist theory to answer the main question: "How do Afghan immigrant women living alone in Turkey achieve their social, economic and cultural integration?" and the sub questions: "What are their living strategies after migration in Turkey?" "How do they enter the labor market?" and "What are the factors that support the social cohesion of Afghan women?"

When the literature is examined, it is seen that there is no comprehensive study that tells the life stories of different Afghan immigrant women living alone in Turkey from a feminist perspective. In this study, a subject that is very important in academia but missing in the literature is discussed. Thus, it is aimed to contribute to the gap in academic research.

This study tries to open a new window to the studies on Afghan immigrant women by using the framework of feminist theory. Based on the "Life Story" approach, it is focused on the social cohesion factors of Afghan immigrant women living alone in Turkey by telling their autobiographical stories. For this, the qualitative research method is seen as the best method to define and clarify the social cohesion process by answering the what, how, when, and where questions of migrant women.

The in-depth interview method is the most preferred method of qualitative research. In the study, the stories of these immigrants are told based on in-depth interviews conducted in 2021 with six Afghan immigrant women who immigrated from Afghanistan alone and lived alone in Zeytinburnu. In addition, the experiences of the Afghan woman, who tells her own story in BBC Turkish, on the migration path and after coming to Turkey are also included. Also, I would like to contribute to the research results by using my work and academic experiences using my observations from the field in 3 years.

The reasons for the migration of Afghan women include different interdependent variables. The main reasons for the migration of Afghan migrant women living alone in Turkey can be listed as follows: war, lack of income, social and political pressure, domestic violence, and the issue of honor imposed on women by the patriarchal society.

While living alone or with their children in Turkey, they have to implement a survival strategy to meet their needs at home in a capitalist economic system. Therefore, they have to work in any job they find (informal and uninsured) while looking for a job. According to the life stories told in this study, Afghan women living alone in Zeytinburnu either work in textiles or do beadwork at home because their children are small.

In this research, the importance of social networks is emphasized in order to obtain information before coming and to adapt to the region where they will live after they arrive. The social networks of Afghan immigrant women living alone also vary according to their lifestyle, language, length of stay, personalities, and other factors.

Ulusal Stratejik Kültür ve Güç Dengesi Bağlamında Hatay'ın Türkiye'ye Katılması

Within the Context of National Strategic Culture and Balance of Power Adhesion of Hatay to Türkiye

Ümit TETİK^{ID}

Ankara, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada, araştırma sorusu olarak, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yaşanan Güç Dengesi sorunsalı Ulusal Stratejik Kültür kavramsallaştırması etrafında ele alınmış ve örüntüler argüman haline getirilmiştir. Makalede tarihsel süreç analizi yöntemi etrafında Türkiye'nin kuruluş döneminde takip edilen Güç Dengesi politikasının Osmanlı Devleti'nden miras kaldığı, fakat Osmanlı'dan farklı araçlarla politikaların yürütüldüğü detaylandırılmıştır. Türkiye'yi kuran elitlerin Osmanlı'nın mensubu olduğu ve bu dönem yaşananlardan ders çıkardığı ifade edilerek, Türkiye'nin ulusal stratejik kültürünün yeni Güç Dengesi anlayışı ele alınmıştır. İki savaş arası dönem itibarıyla Avrupa'da Güç Dengesinin Almanya lehine döndüğünü gören Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, bu durumu diplomatik yöntemlerle avantaja çevirmeye çalışmışlardır. Osmanlı'nın son döneminde de benzer bir Güç Dengesi oluşmuş, zira Avrupa'nın Osmanlı'yı parçalama planları ve Osmanlı'nın kendi iç sorunları söz konusu dengeyi aleyhine döndürmüştür. Bu durumda Osmanlı genellikle savaş yöntemine başvurarak bir şekilde Güç Dengesini lehine çevirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti; Güç Dengesi politikasını savaş yoluyla operasyonelleştirmiş ve toprak kayıpları ile imtiyaz verme gibi durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin yeni kurucu elitleri ise söz konusu manzaraya yakından tanık olmaları ve ders çıkarmalarının sonucu olarak, Güç Dengesi siyasetini diplomatik araçlarla yürütmeyi başarmış, neticede Hatay, Türkiye'ye iltihak etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güç dengesi, Hatay, ulusal stratejik kültür, Misak-ı Milli

ABSTRACT

In this study, the period of the Ottoman Empire and the founding of the Republic of Türkiye are discussed in relation to the concept of National Strategic Culture. The study highlights that although the Balance of Power policy was inherited from the Ottoman Empire in the founding period of Türkiye, it was carried out with different methods. The discussion notes that the elites who founded Türkiye were former members of the Ottoman Empire and that they learned valuable lessons from the decline period. The study explores the new Balance of Power understanding of Türkiye's National Strategic Culture. By 1930, the founders of the Republic of Türkiye recognized that the Balance of Power in Europe had shifted in favor of Germany and sought to take advantage of the situation diplomatically. A similar Balance of Power was formed during the decline period of the Ottoman Empire when Europe's plans to break up the empire and the Ottomans' internal problems jeopardized the balance. The Ottomans attempted to shift the Balance of Power in their favor through war, but they ultimately failed. Consequently, the Ottoman Empire operationalized its Balance of Power policy through war and suffered negative outcomes such as territorial losses and concessions. In contrast, Türkiye's new founding elites successfully carried out the Balance of Power policy through diplomatic means, having learned from the past and closely monitoring the situation. Ultimately, this approach led to the adhesion of Hatay.

Keywords: Balance of power, Hatay, national strategic culture, The National Pact

Geliş Tarihi/Received: 14.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 14.06.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Ümit TETİK

E-mail: tetikumit@gmail.com

Cite this article as: Tetik Ü. Within the Context of National Strategic Culture and Balance of Power Adhesion of Hatay to Türkiye. *Journal of International Relations Studies* 2023;3(1):25-34.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'ndan mülhem bir coğrafyaya sahip olan Türkiye Cumhuriyeti, 1923'te kurulmasıyla birlikte Misak-ı Milli kararları dahilinde hareket etmeyi hedeflemiştir. Türkiye, 1923–1939 yıllarını kapsayan iki dünya savaşı arası dönemde önünde bulunan Batı Trakya, Oniki Ada vb. teritoryal sorunlar arasında güney sınırlarında bulunan Hatay bölgesine özel ihtimam göstermiştir. Tarihsel olarak limanlarının ve topraksal verimliliğinin yanı sıra Türk nüfusunun da yoğun yaşadığı bölge, ulusal güvenlik açısından “hayati” öneme sahiptir. Bu çalışma Osmanlı'nın son döneminde ve Türkiye'nin kurulmasında önemli rol oynayan kurucu elitlerin karar almasında etkili olan faktörleri “stratejik kültür” kavramı etrafında açıklayacaktır. Böylece dönemin Türk dış politikası bakımından lehte sonuçlanan en önemli meselelerinden Hatay meselesi strateji çalışmaları bağlamında ilk kez stratejik kültür kavramı çerçevesinde ele alınmıştır.

Literatürde genellikle Türk dış politikası kapsamında tartışılan Hatay Meselesi daha çok Türk-Fransız ilişkilerinin bir alt sorunu gibi ele alınmıştır. Örneğin; 2005'te konuya dair Serhan Ada tarafından yayımlanan Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu adlı kitap bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Ada, 2005). Öte yandan Fahir Armaoğlu'nun XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Armaoğlu, 1999) ve Baskın Oran'ın editörlüğünü yaptığı Türk Dış Politikası I. Cilt adlı kitaplarda Lozan Barış Antlaşması veya yine Türk-Fransız ilişkileri kapsamında ele alındığı gözlemlenmiştir (Oran, 2009). Bu temel eserlerin dışında resmî belgeler üzerinden Ahmet Asker (Asker, 2017), Esin Dayı (Dayı, 2002), Figen Atabey (Atabey, 2015) ve Ercan Karakoç (Karakoç, 2009) tarafından yazılmış tarihsel perspektifli makaleler mevcuttur. Yapılan çalışmalara bakıldığında; teorik yaklaşım ve yöntem kullanımının ikinci planda tutulduğu ve resmî belgelere dayalı ifadeler üzerinden kavramsallaştırmaların bulunması söz konusu eserlerde dikkat çekmektedir. Bahsedilen çalışmaların dışında, tanımlayıcı siyasi tarih çalışmaları açısından, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ayın Tarihi Mecmuası, Dışişleri Bakanlığı Arşivi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleştirilen oturumlara ilişkin kayıtlar önemli birincil kaynaklardır. Bu bağlamda çalışmanın Hatay meselesini farklı bir perspektiften ele alarak akademik yazına önemli bir katkı sunacağı umulmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle stratejik kültür kavramı ve kavrama ilişkin teorik yaklaşımlar tartışılarak, çalışmanın çerçevesini oluşturan I. kuşak ulusal stratejik kültürünün unsurları belirtilmiştir. İkincil olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun güç dengesi' politikası ve sonuçları tartışılmıştır. Müteakip, Türkiye'nin kurucu elitlerini etkileyen ve nihayetinde Hatay'ın anavatana katılmasında etkili olduğu varsayılan ulusal stratejik kültürün kaynakları; “güç dengesi” ve “yakın çevreye müdahil olma” kavramları üzerinden izah edilerek, Türk ulusal stratejik kültürünün Hatay meselesinde nasıl etkili olduğu analitik bir düzlemde açıklanmıştır. Son bölümde ise Osmanlı ve Türkiye örnekleri üzerinden ulusal stratejik kültür kavramı ve nihayetinde Hatay meselesi tartışılmıştır.

Çalışmanın uluslararası ilişkiler ve güvenlik analizi boyutuna bakıldığında “analiz düzeyleri”nin bileşenleri olan birey, devlet ve sistem katmanları arasındaki iletişimin Hatay meselesi bağlamında nasıl cereyan ettiği de sunulmuştur. Söz konusu katmanlar arası iletişim ve uyum sonucunda Hatay'ın iltihakı gerçekleşmiştir. Atatürk öncülüğündeki kurucu elitlerin Osmanlı Devleti'nin askeri müktesebatından geçmiş olması ve son dönemlerinde Osmanlı coğrafyasında görev yapması dolayısıyla çeşitli tecrübe ve travmaları bir arada deneyimlemesi birey düzeyli katmanın genel tasviri olarak görülebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin statükoyu bozmaksızın devletleşme sürecini tamamlaması, devlet düzeyindeki gelişmeler olarak tanımlanabilir. Son olarak uluslararası sistemin yapısına ekonomik, siyasi ve diplomatik açıdan bakıldığında 1923–1939 yılları arasında Avrupa başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde ekonomik buhranın, faşizmin ve savaş araçlarının ön plana çıktığını görmek mümkündür. Kısaca uluslararası sistemin anarşik yapısı bahse konu yıllar arasında İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebebiyet verecek farklı olayları deneyimlemiş ve bu sebeple Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkeler ilgisini Ortadoğu'dan çekerek Avrupa'ya yönlendirmek zorunda kalmışlardır. Bahsi geçen gelişmelerin cereyan ettiği katmanlar arası kaotik uyum, Hatay meselesine tahakkümiyet sağlamaya çalışan dönemin uluslararası gücü Fransa'nın geri planda kalmasına sebebiyet vermiştir.

Devletlerin tarih boyunca karar alma süreçleri içerisinde edindikleri deneyimleri temsil eden stratejik kültür kavramının, I. kuşak teorik yaklaşımı Hatay'ın anavatana katılmasında etkili olan faktörleri açıklamak adına kullanılmıştır. Bu yaklaşımdan hareketle, güç dengesi' ve “yakın çevreye müdahil olma” unsurlarının Türkiye'nin karar alıcı elitleri tarafından şekillendirilen ulusal stratejik kültürü etkileyen faktörler olarak belirlenmiştir. Temel olarak Türkiye'nin ulusal stratejik kültürünün Hatay'ın Türkiye'ye katılmasındaki rolü tartışılmıştır. Bu araştırma sorusu kapsamında aşağıdaki olgular I. kuşak ulusal stratejik kültürü bağlamında ele alınacak olup tarihsel süreç analizi yöntemi üzerinden tartışılacaktır;

- Osmanlı son dönemi güç dengesi politikasının “İmtiyaz/toprak verici” sonuçla neticelenmiştir.
- Türkiye'nin kurucu elitleri, Osmanlı son döneminde aleyhte olan güç dengesinin, lehine dönmesi sonucu güvenlik ve dış politika sorunlarını “Misak-ı Milli Hedeflerine Ulaşma/İmtiyazdan Arınma” sonuca evirebilmiştir. Bu durumda Almanya'nın 1939 sonrasında takip ettiği “dayatma” içeren “sert revizyonizm”in zıttı ve Hatay halkının rızasına dayalı olarak başlatılmış “yumuşak revizyonizm” siyaseti Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarını geri kazanması ile sonuçlanmıştır.
- Osmanlı'dan farklı olarak Türkiye, Güç Dengesi politikasını, dış zorlamalardan (savaş, dış müdahale) dolayı değil, Misak-ı Milli doğrultusunda “diplomatik” yollarla hayata geçirmiştir.
- Türkiye'nin kurucu elitleri Osmanlı İmparatorluğu'nun gerek karar alma mekanizmalarında gerekse de tüm coğrafyasında görev alması hasebiyle “yakın coğrafyaya müdahil olma” noktasında gerçekçi ve tedrici kararlar almışlardır.

1 Güç dengesi kavramı; uluslararası sistemde askeri ve ekonomik açıdan diğer aktörler ile kıyaslandığında görece daha fazla güçlenen devletin dengelenmesi anlamını taşımaktadır. Detaylı anlatım için bkz: (Kissinger, 2000)

2 Misak-ı Milli Hedeflerine Ulaşma/İmtiyazdan Arınma gibi ifadeler makale boyunca “rıza dayalı yumuşak revizyonizm” tanımlaması etrafında kullanılacaktır. Sonuçta bilinmektedir ki; Hatay halkının rıza göstermesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik politikalarının bir sonucu olarak mezkur iltihak süreci tamamlanmıştır.

Teorik ve Kavramsal Çerçeve: Stratejik Kültür

Stratejik kültür, strateji ve güvenlik çalışmalarının 1950'lerden itibaren parlamasıyla literatürde geniş yer bulmuştur. Stratejik kültür kavramına dair yapılan teorik ve kavramsal çalışmalar üç döneme ayrılmıştır. Her bir dönem kendi içinde bir stratejik kültür tanımı üretmiştir. Bu kısımda, üç tartışmanın stratejik kültüre dair ileri sürdüğü kavramsal, teorik ve metodolojik tartışmaya yer verilmiştir. Akabinde Hatay'ın Türkiye'ye ilthak etmesini açıklamak amacıyla stratejik kültür bağlamında nasıl bir teorik çerçevenin çizileceği izah edilmiştir.

Kökleri Yunanca ve Latince'ye dayanan strateji kavramı, stratos (ordu) ve agein (yönetmek) kelimelerine ithafen oluşturulmuş 'strategus' kelimesinden türemiştir (Ordóñez, 2017, s. 11). Kültür ise kolektif bir insan grubunun belli bir zaman dilimi içerisinde edindiği inanç ve geleneklere verilen ifadedir (Cambridge). Bu anlamda stratejik kültür her iki kelimenin tanımlamalarına da dayanarak; devletlerin siyasi, ekonomik, güvenlik ve dış politika gibi meselelerde aldığı "hayati" kararlarını şekillendiren gelenek ve "politika yapım reflekslerini" ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda devletler ortaya çıkan "koşullar" bağlamında farklı tarihsel periyotlarda benzer refleksleri verebilirler. Tam da bu noktada devletlerin kümülatif olarak oluşturduğu stratejik kültür temel bağımsız değişken olarak ortaya çıkar (Erdağ & Kardaş, 2013, s. 68).

Ülkeyi yöneten siyasi ve askeri elitlere ait olan gelenekler, teamüller, inançlar ve dolayısıyla oluşan kalıplar içinde yaşadıkları toplum ve devletten bağımsız düşünülemez, dolayısıyla kültür kavramıyla açıklanabilir. Bu bağlamda stratejik kültür, devletin karar alıcı mekanizmasının başında bulunan aktörün rasyonel hareket etmesini de etkileyen bileşenlere işaret etmektedir. Nitekim Graham Allison dış politikada karar verme süreçlerinde mutlak karar verici konumunda olan ülke başkanının rasyonel bir bakış açısıyla hareket etmekten ziyade çoğu kez geçmiş deneyimlerine referansta bulunabileceğini dile getirmiştir. Ayrıca liderler dış politika konusunda uluslararası sistemin yapısından etkilenmektedir (Allison, 1971, s. 75- 77). Bu noktada stratejik kültür bir bağımsız değişken olarak ifade edilmekle birlikte, açıkladığı/etkilediği şey (bağımlı değişken) güvenlik ve dış politika konularıdır.

Alastair Iain Johnston Thinking about Strategic Culture adlı makalesinde stratejik kültür çalışmalarını üç döneme ayırmıştır (Johnston, 1995, s. 36). Johnston'a göre, stratejik kültür çalışmaları 1945 sonrasında bilimsel bir zemine oturmuş özellikle ilk çalışma alanı olarak nükleer silahların yayıldığı ve "Yıldız Savaşları" olarak anılan dönemlerde yani 1970'lerin sonlarından itibaren ortaya çıkmıştır. I. Kuşak olarak da adlandırılan stratejik kültür çalışmalarının bu ilk döneminde Jack L. Snyder (Snyder, 1977), Colin Gray (Gray, 1999) ve David Jones (Jones, 1990); ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabette, devletlerin benzer durumlarda özellikle nükleer meselelerde neden farklı kararlar aldıklarını incelemiştir. Neticede bu farklılığın makro çevresel değişkenlerden kaynaklandığı öne sürülmüştür. Buna göre tarihsel deneyimler, siyasal kültür ve coğrafya, bahsi geçen makro çevresel değişkenler arasındadır (Jacobsen, 1990; Johnston, 1995, s. 36-38).

1980'lerin ortalarından itibaren ortaya çıkan II. kuşak stratejik kültürün temsilcisi akademisyenler/analistler ise, devlet liderlerinin düşündüğü ile uyguladığı arasında farklılıklar olduğunu dile getirmiştir. Stratejik kültür, şiddetin kullanılması için meşru zemin oluşturma ve siyasal hegemonyayı tesis etmek amacıyla bir araç olarak görülmüştür. Bradley S. Klein'e göre ABD'nin nükleer politikası temel anlamda operasyonel seviyede düşünülmelidir. Diğer taraftan ABD'nin nükleer kapasitesi aslında potansiyel meydan okumaya müsait aktörleri susturmak için vardır (Johnston, 1995, s. 39). Birinci kuşakla benzer olarak, Klein de stratejik kültürün tarihsel deneyimlerden hareketle oluştuğunu öne sürer. Bu yüzden her devletin kendine özgü stratejik kültürü mevcuttur. Birinci kuşaktan farklı olarak ise yöntem noktasında siyasi- askeri elitin kullandığı söylem ve sembollere önemli bir anlam yüklenir (Klein, 1988, s. 136-139). Johnston'a göre üçüncü ve son kuşak ise Neorealist materyalizme karşı çıkmak suretiyle, devlet içinde bulunan organizasyonel kültürün varlığını vurgulamıştır. Buna göre Neorelizmin getirdiği pozitivist açıklamaların yetersiz kaldığı, askeri ve siyasi kültür gibi unsurların stratejik karar alma noktasında yapılacak analizlerde "ara değişken" olarak kullanılması gerektiği iddia edilmiştir (Johnston, 1995, s. 41).

Kuramsal ve kavramsal yaklaşımlar dikkate alındığında anlaşılmaktadır ki; her ülkenin sahip olduğu ulusal stratejik kültürü eşsiz olmakla beraber, benzersiz kaynaklara sahiptir (Klein, 1988, s. 136). Literatürden yola çıkılarak I. Kuşak stratejik kültür teorisyenlerine atıfla Hatay'ın Türkiye'nin topraklarına katılması durumu ve ortaya çıkan makro koşulların tanımlanması yazı boyunca açıklanmıştır. Bu anlamda öncelikle Türkiye'nin kurucu elitinin, Osmanlı son döneminde yaşadığı siyasi ve toplumsal travmalar tanımlanmıştır. Akabinde son dönem Osmanlı elitlerinin ve Türkiye'nin kurucu elitlerinin "güç dengesi" politikası çerçevesinde vermiş olduğu güvenlik ve dış politika kararları tartışılmıştır.

Türkiye, Hatay'ın ilthakı noktasında "güç dengesi travması" deneyiminden beslenmiştir. Böylece Osmanlı'nın XIX. Yüzyıl itibarıyla deneyimlediği "güç dengesi travması"; Türkiye'de karar alıcı pozisyonda olan siyasi ve askeri elitlerin karar almasında etkili olmuştur. Böylece Erdağ ve Kardaş'a göre en genel anlamda "tarihi sorumluluğunu yerine getirme" ve "başkalarının sorunları ile ilgilenme/çözme gayreti" siyasi kültürünün (Erdağ & Kardaş, 2012, s. 68) Hatay özelinde nasıl somutlaştığı izah edilmiştir. Türkiye'nin o dönem ulusal stratejik kültürünü besleyen güç dengesi (travması) değişkeninin Hatay'ın ilthakını nasıl etkilediği bu makalenin temel tartıştığı husustur.

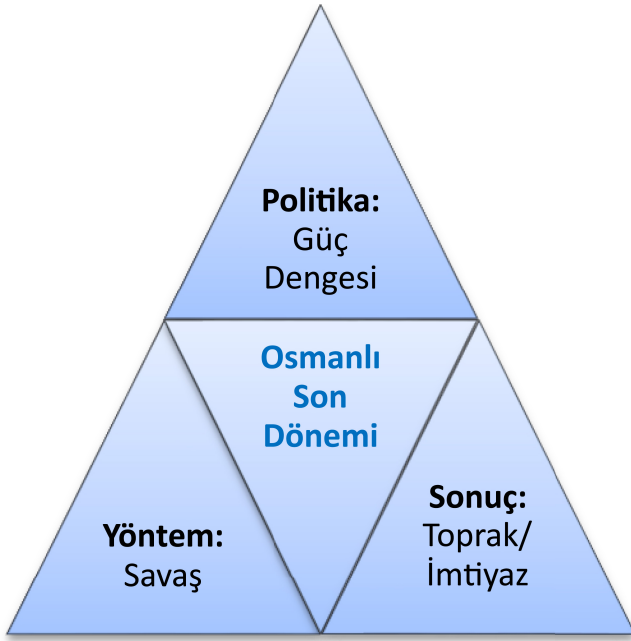
Osmanlı'da Güç Dengesi Siyaseti

Stratejik kültürü besleyen kaynaklardan birisi de stratejik karar almaya ehil elitlerin deneyimlediği makro siyasi koşullardır. Snyder'e göre karar alıcı elitlerin almış olduğu kararlarda; elitlerin sosyalleşme süreçleri ve içinde bulunduğu dönemin getirdiği siyasi koşullar etkilidir (Lantis, 2006, s. 35-36; Snyder, 1977). Bu bağlamda Osmanlı son döneminde aktif rol alan, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu olan ve Hatay Meselesi'ni bizzat yöneten Mustafa Kemal Atatürk öncülüğündeki elitlerin hangi yapısal koşulları deneyimlediğini anlamak gerekmektedir. Bu açıdan Osmanlı'nın son dönem dış politikasına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde yaşanan travmalara bakılması önem arz etmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinden Türkiye'nin Sancak Krizini çözmesine kadar olan süreçte; elitlerin deneyimlediği/etkilendiği veya ülke sınırlarını değiştiren olaylar (Oran, 2009, s. 46-51) (Tablo 1).

Osmanlı toprak kayıplarını yaşamaya başladığı XVIII. Yüzyıldan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar içine kapanık ve Avrupa devletleri ile irtibat kurmama yaklaşımını terk etmiştir. Bu süre zarfında çözüm olarak Güç Dengesi siyasetini takip eden Osmanlı, Avrupa

Tablo 1.
Osmanlı Son Dönemi ve Türkiye'nin Kuruluş Döneminde Yaşanan Kritik Hadiseler

TARİH-OLAY	NETİCE
1831-1841 Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı	Ekonomik imtiyaz ve Toprak Kaybı
1853-1856 Rusya-Osmanlı Savaşı (Kırım)	Ekonomik imtiyaz ve Toprak Kaybı
1877-1878 Rusya-Osmanlı Savaşı	Ekonomik imtiyaz ve Toprak Kaybı
1912-1913 Balkan Savaşları	Toprak Kaybı
1914-1918 I. Dünya Savaşı	Ülkenin muhtelif yerlerinin dış unsurlar tarafından işgal girişimi
1919-1923 Kurtuluş Dönemi	Milli Mücadele ve Yeni Devletin Kurulması
1923-1939 Cumhuriyetin İlk Yılları	Misak-ı Milli Hedeflerine Ulaşma (statükocu tavır/yumuşak revizyonizm), Dış unsurlara verilen imtiyazları kaldırma, Anlaşmazlıkları çözme

Şekil 1.
Osmanlı Son Dönemi Güvenlik ve Dış Politikası.

maların habercisi olmuştur. Nitekim Prut Antlaşması ile 1711'de neticelenen bu savaş sonucunda, antlaşmanın gerekliliklerini yerine getirmeyen Rusya'ya yeniden savaş açan Osmanlı, 1712 ve 1713 yıllarında bu antlaşmanın gerekliliklerini dayatmıştır. Fakat Rusya, bu kayıpları telafi etmek amacıyla 1736-1739 yılları arasında Kırım'ı işgal ederek, Osmanlı'nın üzerine yeniden yürümüştür. Osmanlı bu savaş neticesinde de Rusların güneye inmesinin önüne geçmiştir (Sander, 1987, s. 88-90; Quataert, 2005, s. 110-121).

1769-1774 yılları arasında Rusya yeniden güneye doğru genişlemek ve Osmanlı topraklarında varlık göstermek adına Lehistan bölgesinde Osmanlı'ya ait olan Balta kentine saldırı düzenlemiş ve akabinde Osmanlı padişahı III. Mustafa savaş ilan etmiştir. Bu savaşın neticesinde bugünkü Ukrayna'nın bir kısmı, Kırım ve özellikle Kuzey Kafkasya bölgesi Rusya'nın eline geçmiştir. Ayrıca Rusya, Karadeniz ve Akdeniz'de donanma bulundurma ve boğazlardan savaş gemileri geçirme haklarını elde etmiştir (Kissinger, 2000, s. 191). Bu durumda sömürge güzergâhlarına giden Akdeniz gibi önemli bir bağlantı noktasında Rusya gibi bir rakibi ağırlamak istemeyen Birleşik Krallık ise tedbir almak amacıyla Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. 1807-1813 yıllarında ise Rusya, Osmanlı sınırlarına yönelik saldırılarını artırarak Karadeniz bölgesinde toprak kazanmaya devam etmiştir. Diğer taraftan Rusya, Balkanlardaki Slav ırkına mensup milletleri ayaklandırmaya başlamış ve Osmanlı ile örtülü bir çatışmaya girmiştir. Osmanlı bir taraftan Yunanistan'daki ayaklanmalarla uğraşırken diğer taraftan 1828-1829 yıllarını kapsayan ve Rusya tarafından başlatılan Navarin Deniz savaşları ile meşgul olmuştur. Bu savaşların sonunda Yunanistan bağımsızlığını kazanırken, Balkanlarda Romanya ve Sırbistan nüfuz alanını Rusya ekseninde geliştirmiştir (Goffman, 2004, s. 227-230). Osmanlı ve Rusya'nın çatışmaya ara verdiği 1830'larda, Osmanlı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır ve civarında başlattığı askeri hareketlilikle uğraşmıştır. Bu dönemde Osmanlı, Fransa ve İngiltere'den yardım istediyse de karşılık alamadı, böylece Rusya'dan yardım istemiştir. Rusya yardım karşılığında İstanbul boğazında demirlemiştir. Akabinde İngiltere ve Fransa boğazlarda hayati çıkarlarının tehdit altında olduğu kanaatiyle harekete geçerek, Kavalalı'nın Anadolu'da ilerleyen ordularının durdurulmasını sağlayan Kütahya Antlaşması imzalanmıştır. Fakat bu antlaşma neticesinde de Osmanlı; Mısır, Suriye ve Girit'i Kavalalı Mehmet Paşa'nın emrine vermek zorunda kalmıştır (Cleveland, 2008, s. 106-111).

Rusya, Osmanlı Devleti için süregelen bir tehdit haline gelmiş ve Osmanlıyı savaşmanın ötesinde diplomatik arayışlara itmiştir. Öte yandan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır ve çevresinde Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetine meydan okuması ve Rusya'nın bu durumu fırsat bilerek Osmanlı'nın üstüne gitmesi, bu dönemde savaş doğuran sebepler arasındadır. Güç dengesi olarak kavramsallaştırılan ve Avrupalı devletlerin o dönem dış politikadaki hareket tarzı olan bu konsept, 1853-1856 tarihleri arasında Rusya ve Osmanlı arasında

devletlerinin güç kapasitelerini anlayabilmek ve böylece sağlıklı bir dengeleme yapabilmek adına Avrupa'ya elçilikler açmaya başlayarak bilgi toplamaya başlamıştır. Böylece Avrupa'daki "göreceli güç" dağılımına ulaşarak, olası ittifak oluşumlarını hesaplama ve tehditlerden sakınma yeteneğine erişmiştir. Diğer taraftan Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya ise Osmanlı topraklarını paylaşma noktasında birleşmişti. Netice itibarıyla Osmanlı 1699'dan 1923'e kadar; güç dengesi, savaş ve toprak kaybetme/imtiyaz verme üçgeninde savrulmaktaydı (Balcı, 2013, s. 12-63) (Şekil 1).

Osmanlı başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana Kuşatmasının (1683) ardından Avrupa'nın çeşitli yerlerinde toprak kaybetmeye başlamıştır. Özellikle Rusya'nın da savaşa müdahil olması kuşatmanın Osmanlı aleyhine sonuçlanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısında Kutsal İttifak olarak adlandırılan ve Rus Çarlığı, Venedik, Malta Krallığı, Papalık, Lehistan-Litvanya Birliği ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu bulunmuştur. Savaşın neticesinde Rusya'nın Akdeniz'e kadar genişleme çabasının olduğu Osmanlı tarafından anlaşılmışsa da bu tehdide karşılık önlem alamadan, Prut Savaşı 1710'da patlak vermiştir. Karadeniz'in batısında bulunan Prut bölgesinde gerçekleşen bu savaşın temel nedenleri ise Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde yaşayan Ortodoks azınlıklara hamilik yapmak istemesinden kaynaklanmıştır. Böylece Rusya, Osmanlı içerisinde yaşayan Ortodokslar üzerinden güneyde bulunan topraklara erişmeyi hedeflemiştir.

Osmanlı'nın zaferiyle sonuçlanan bu savaş ise Rusya ile yeni çatış-

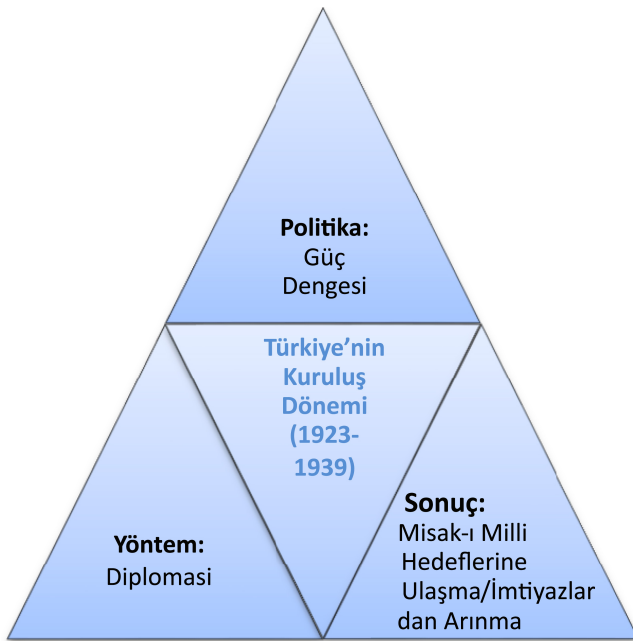
gerçekleşen Kırım Savaşında görünür hale gelmiştir. Savaş süresi boyunca Osmanlı; İngiltere ve Fransa'nın endişe ettiği Rusya'nın Akdeniz'e tesir etme çabasından faydalanmıştır. Böylece İngiltere ve Fransa ile hareket ederek Rusya'ya karşı güç dengesi kuran Osmanlı, Rusya'yı yenmiş gibi gözükmeye başlar ve savaş sonucu yapılan Paris Antlaşması gereği, ödeme gücünün üzerinde borç almış ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün İngiltere, Fransa ve Rusya nezaretinde olacağı belirtilmiştir. Kısa vadede savaşın neticeleri başarı olarak ifade edilse de daha sonraları Osmanlı, almış olduğu borçları ödeyemeyecek ve Duyunu Umumiye (Genel Borçlar) adlı kurumla Avrupalı devletlerin tesirinde olacaktı (Sander, 2008, s. 310).

93 Harbi olarak da bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı da yine Rusya'nın güneye genişleme stratejisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve Osmanlı orduları derin kayıplar vermiştir. Öyle ki, Rusya İstanbul sınırlarına kadar gelmiştir. Bu noktada Birleşik Krallık harekete geçerek, Rusya'nın ilerlemesini engellemek adına İstanbul Boğazına savaş gemilerini göndererek gözdağı vermiştir. Savaşın sona ermesini sağlayan bu hamle ile Osmanlı yine güç dengesi politikası ile bir savaşı daha sonlandırmış fakat Romanya'da bağımsız bir prenslik kurulurken; Sırbistan- Karadağ bölgesi de Osmanlı etki alanının dışına çıkmıştır. Bu antlaşmanın sonuçlarının getirdiği yükü kaldırmak ve dengeleme politikasını Osmanlı lehine çevirme çabası içerisinde olan Sultan II. Abdülhamid, Avrupa devletleri ile Rusya üzerinde baskıyı yoğunlaştırarak Berlin Antlaşmasını Rusya ile imzalamıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı bir süre daha Balkanlarda kalabilmiştir (Quataert, 2005, s. 57–66).

XX. Yüzyılın başlarında güç dengesi politikasının işlevsizleştiğini ve Osmanlı'ya daha fazla zarar verdiğini düşünen İttihat ve Terakki yönetimi; kapitülasyonların Avrupa'nın sömürgesinde bir Osmanlı ortaya çıkardığını iddia etmeye başlamıştır. Öte yandan İngiltere ve Rusya'ya karşı beslenen düşmanlık ile "ümme" ve cihat kavramları üzerinden Osmanlı çatısı altında yaşayanlar mobilize edilmeye çalışılarak, 1914'te patlak verecek I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı tebaasının fikri ve siyasi temelleri atılmıştır. Savaşın çıkacağını anlayan Osmanlı bürokratları, olası bir savaşta İngiltere ile aynı safta olmayı ve dolayısıyla güç dengesinin "göreceli güçlü" aktörleri arasında yer almayı hedeflemiştir. Fakat Birleşik Krallık bu teklifi reddetmiştir. Nihayetinde Fransa, Birleşik Krallık ve Çarlık Rusya'nın başını çektiği İtilaf Devletleri ile Osmanlı, Avusturya Macaristan ve Alman İmparatorluğu'nun öncülüğünde oluşan İttifak Devletleri I. Dünya Savaşı'nda karşı karşıya gelmiştir. Bu savaş sonucunda Osmanlı ve Alman İmparatorluğu başta olmak üzere diğer tüm devletler zarar gördüyse de İtilaf Devletleri savaşın göreceli kazananı olmuştur (Best ve ark., 2012, s. 33–35).

Yeniden Güç Dengesi: Türkiye ve Hatay Meselesi

Milattan önceden beri adı tarih kitaplarında anılan ve çeşitli inançlara beşiklik etmiş Hatay bölgesi, 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi ile Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı son döneminde İskenderun Sancağı olarak adlandırılan Hatay bölgesi, Anadolu ve Mezopotamya hasılı Ortadoğu ve civar coğrafyalara açılan bir liman şehri olarak Osmanlı döneminde de önemli rol oynamıştır (Karakoç, 2009, s. 98–99). 20 Ekim 1921'de Fransa ve Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşmasıyla "İskenderun Sancağı" Fransa'ya bırakılmıştır. Bu durumda "İskenderun Sancağı" içerisinde bulunan Hatay, Lübnan ve Suriye, iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde ise Fransa mandasında bulunacaktı. 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla Hatay bölgesi Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında kalmıştır. 1936'ya gelindiğinde Fransa, Suriye ve Lübnan'a tam bağımsızlık sözü vermiştir. Türkiye ise durumu protesto etmiştir. Fransa'nın yarı bağımsızlık verdiği Suriye, stratejik ve ekonomik sebeplerden kaynaklı olarak, Türkiye ile Hatay konusunda rekabete girmişse de 23 Haziran 1939 tarihinde Hatay, Türkiye topraklarına katılmıştır.

Şekil 2.
Türkiye'nin Kuruluş Dönemi Güvenlik ve Dış Politikası.

1923 sonrasında çevresindeki her ülke gibi yeni sınırlara sahip olsa da Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu da dahil tarihte kurulan 16 Türk devletinin topraksal, siyasal ve kültürel bakiyesi üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran siyasi ve askeri elitler son dönem Osmanlı koşullarının halen tesirindeydi. Tıpkı Johnston'ın dediği gibi; siyasi ve askeri elitlerin sahip olduğu kültürel, siyasal, psikolojik arka plan; ülke adına alınan stratejik tercihlerde göz ardı edilemeyecek kadar etkiliydi (Johnston, 1995, s. 34). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu olarak adlandırılacak bürokratik ve askeri unsurlar ise Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde çeşitli üst düzey eğitim ve görevler almıştı. Bu görevler neticesinde Türkiye'nin kurucu kadrosu imparatorluğun son yıllarında toprak kaybı, savaşlar, ekonomik istikrarsızlık ve neticede imparatorluğun yıkılması gibi çeşitli "hayati" travmaları deneyimlemişti. Tüm bu ortamı tecrübe eden yeni ülkenin kurucuları 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte dış ve iç politikada karar alma noktasında tek yetkili konumuna gelmiş ve ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda sürekliliğini sağlama çabası içerisine girmiştir. Türkiye bu dönemde dış politika ve güvenlik meselelerinde gerçekçilik, bağımsızlık, statükoculuk, akılcılık gibi somut kavramlar üzerinden hareket etmiş ve olabildiğince Osmanlı son dönem "hayati" travmalarının yeniden ortaya çıkmaması için çabalamıştır (Oran, 2009, s. 40–51) (Şekil 2).

Türkiye'nin kurulduğu ilk günlerde Osmanlı'nın son dönem politikalarını farklı yöntemlerle sürdürdüğü görülmektedir.

Şekil 1 ve 2'den hareketle Türkiye'nin politika olarak "güç dengesi"ni takip ettiği, yöntem olarak diplomasieye başvurduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin güç dengesi üzerine kurulu dış politikası ve üçüncü devletler arasında gerçekleşen savaşlara dahil olmamaya yönelik güvenlik anlayışı; aynı şekilde Türkiye için de geçerli olmuştur. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönem karar alıcılarının Hatay konusunda politika üretirken; Osmanlı İmparatorluğu'nun geç fark ettiği ve farkına vardığından sonra da genelde savaş, müttefiklere önemli imtiyazlar verme ve toprak kaybı gibi neticelerle yüzleştiği dolayısıyla göz ardı ettiği, Avrupa'daki güç dengesini, dikkate aldığı görülmektedir. Bu noktada, bir kayıptan diğer kayba sürüklenen Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla, Türkiye Cumhuriyeti kurucuları bu travmalardan ders çıkarmış, toprak kazanma, savaş gibi kararlar alırken güç dengelerini göz önünde bulundurmışlardır. Lozan Barış Antlaşması dönemine ait şartların İki Dünya Savaşı arasında değişmiş olması ile birlikte "clausula rebus sic stantibus"³ ilkesi, Hatay halkının rızasından sonra söz konusu iltihakı meşrulaştıran ve iltihakı kolaylaştıran faktörlerden olmuştur. Böylece Hatay'ın iltihakı örneği üzerinden 1923 ile 1939 arasında Türkiye'nin; güç dengesi siyasetini diplomasie yoluyla hayata geçirdiği görülmüştür. Bu siyaset dış politikadaki kayıpların kazanıma dönüşmesinin yanı sıra Misak-ı Milli hedeflerinin gerçekleşmesini de beraberinde getirmiştir.

Krizin Başlangıcı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu, Osmanlı İmparatorluğunda yüksek bürokratik ve askeri görevlerde bulunmuş olmakla beraber güç dengesi politikasının imtiyaz verici bir yönünün olduğunu da dikkate alarak, 1918'de sonuçlanan I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Avrupa güç dengesini dikkatlice takip etmiştir. Bu minvalde özellikle Türkiye, sınırlarını 28 Ocak 1920 tarihinde alınan Meclisi Mebusan kararlarına yani Misak-ı Milli'ye (Milli Yemin) dayandırmıştır. Misak-ı Milli'ye göre Batı Trakya başta olmak üzere, Kars-Batum hattı, Musul ve Halep Vilayetleri, Kıbrıs ve on iki ada gibi bölgeler Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde anılmıştır (Sander, 2008, s. 408–409). Bahsi geçen bu bölgeler arasında yer alan ve 1856'da Osmanlı tarafından mutasarrıflığa yükseltilen Sancak bölgesi ise 1936'da Mustafa Kemal Atatürk tarafından Güneş Dil Teorisine uygun olacak şekilde Hatay olarak adlandırılmıştır (Akdeniz, 2019, s. 367). 20 Ekim 1921'de ise Ankara Hükümeti ve Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile bahse konu bölgenin Türkiye sınırları içerisinde kalması hususu netleştirilememiş, hatta 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşmasıyla da karara bağlanamamıştır (Oran, 2009, s. 223). Diğer taraftan Sancak bölgesinde bulunan halk, Türkiye'ye katılmak, ayrıca Fransa yönetimini ülkeden uzaklaştırmak amacıyla yer yer isyan etmiştir. Fransa ise özellikle Suriye'de bulunan Arap nüfusun isyanlarını bastırmak için Sancak'ı koz olarak kullanmıştır. Bu kozun bir getirisi olarak Fransa Suriye'den ziyade Sancak konusunda Türkiye ile anlaşabileceği izlenimini artırmıştır (Melek, 1986, s. 51–52; Soysal, 1989, s. 48–50).

Kriz Sürecinde Güç Dengesinin Analizi

1923 sonrasında tartışmalı konuları diplomatik yollarla çözmeye çalışan Türkiye'nin; Musul, Hatay sorunları ve Kapitülasyonlar başta olmak üzere farklı meselelere eğilmesi gerekmiştir. Büyük ölçekte Lozan Barış Antlaşması'na taraf olan devletlerce kabul edilmiş olsa da Musul ve Hatay sorunu gibi toprak sorunları Türkiye Cumhuriyeti'nin gündeminde yerini korumuştur. Özellikle İngilizler ve Fransızların Sykes-Picot adlı gizli antlaşma kapsamında yapmış oldukları paylaşımına göre Hatay konusu çok daha girift hale gelmiştir. Bu gizli antlaşma neticesinde Hatay, Özerk İskenderun Sancağı olarak anılmaya başlamıştır (Atabey, 2015, s. 193). Özellikle İskenderun ve civarına ait limanların Akdeniz'in Hint Okyanusu'na bağlanan kesişim bölgesinde bulunması İngiltere ve Fransa için bölgenin önemini artırmıştır (Gelvin, 1998, s. 149–150).

1930'ların hemen başında Irak'a İngilizler tarafından verilen bağımsızlık, Suriye'de

zayıflayan Fransız otoritesi gibi faktörler; Suriye'nin bağımsızlık arayışını artırmıştır. Hatta 1934'te Fransız bir delegenin davetiyle, Halep'e ziyarette bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin üst düzey bürokratları, Türk bayrakları ve Atatürk posterleriyle karşılanmıştır. Buna karşın Suriye yönetimi tepki göstermiş ve böyle bir hadisenin yol açabileceği her türlü duruma karşı çıkacaklarını dile getirmiştir (Melek, 1986, s. 19–25).

Suriye'nin bu tavrına karşın Türkiye, stratejik kültür yaklaşımına uygun bir şekilde hareket ederek, Hatay meselesinden vazgeçmemiş fakat büyük bir sorun/savaş çıkmaması için aşırı tepkilerden kaçınmıştır. Nitekim Johnston'ın dediği gibi stratejik kültür, bütüncül anlamda göreceli yani diğer aktörlere göre şekillenmez; devletler stratejik tercihlerini "diğerlerinden" bağımsız olarak kurgular ve yönetici elitlerin geçmişten edindikleri tecrübeden kaynaklı olarak pratik politika yapım sürecine dahil ederler (Johnston, 1995, s. 34–36). Bu bağlamda Türkiye ise bölgede oluşan güç dengelerini korumak ve olası çatışmalara mahal vermemek, diğer taraftan da Sancak bölgesini topraklarına katma noktasında kesin adımlar atabilmek adına, 1935 yılında Suriye-Lübnan'da bulunan Fransız Yüksek Komiseri ile Sancak bölgesinin özerkliğinin korunması adına kararı yinelemiştir (Asker, 2017, s. 1109). Öte taraftan Fransa, Avrupa'daki siyasi ve askeri ortam için endişe duymaktaydı. Nitekim 1930'lara gelindiğinde dünya barışını korumak için kurulmuş Milletler Cemiyeti işlevsiz, Fransa ve İngiltere ekonomi ve nüfus açısından yorulmuş haldeydi. Savaşın mağlubu olan Almanya ise Hitler öncülüğünde yeniden ekonomik gücünü tesis etmiş ve özellikle ağır silah sanayiine yönelik üretime başlamıştır. Benzer şekilde İtalya'da Mussolini gücünü konsolide etmiş ve halkın desteğini arkasına alarak yeni bir milliyetçilik dalgasına ön ayak olmuştur (Best ve ark., 2012, s. 182–184).

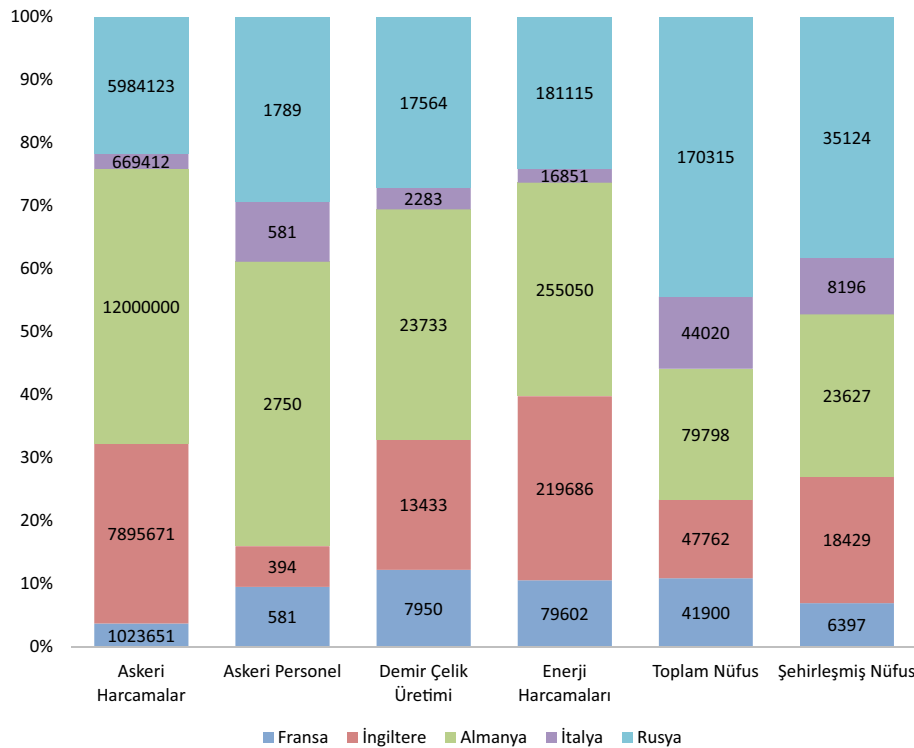
Böylesi bir ortamda daha fazla Suriye'nin taleplerine karşı çıkamayan Fransa, 9 Eylül 1936 tarihinde Suriye'deki manda yönetimini sonlandırmıştır. Fakat bu tarihten sonra Sancak bölgesinin kime bırakıldığı noktasında muğlaklıklar ortaya çıktığı gibi doğal varisin Suriye Devleti olduğuna dair iddialar ortaya atılmıştır. Suriye ise Türkiye'yi direkt olarak karşısına alma taraftarı olmadığından, bölgede bulunan Türk ve Arapların eşit statüde olduğu nitelendirilmiştir. Türkiye ise askeri yollardan ziyade diplomatik kanallara başvurmayı tercih ederek Milletler Cemiyeti ile Hatay meselesinin çözümüne ilişkin yeni bir süreç başlatmıştır. Aralık 1936'da başlayan süreç, Milletler Cemiyeti'nin Ocak 1937 itibarıyla hazırladığı Sandler Raporu ile nihayete ulaşmıştır.

3 Koşullar değiştiği takdirde ilkesi.

Rapor sonuçları itibarıyla, Türkiye, Suriye ve Fransa arasında koordineli olacak şekilde Sancak meselesini diplomatik yollarla ve Türkiye'nin de istediği şekilde Mayıs 1937'de bir karara bağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin diplomatik girişimleri bu antlaşmayla ivme kazanmış ve Fransa ile çeşitli anlaşmalar kapsamında ilişkilerini geliştirmiştir (Oran, 2009, s. 283–285). Akabinde belirlenmiş olan Sancak yönetimi için Anayasa, Meclis gibi temel demokratik ve yönetsel koşullar sağlanmış olup etnik ve dini dağılım göz önünde bulundurularak yönetimde söz sahibi olan gruplar belirlenmiştir. Buna göre Türk ve Arap-Alevi merkezli bir yönetim kurulmuş ve seçimlerin dört yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır. İç dengelere sadece sayılar açısından değil aynı zamanda nitelik anlamında bakıldığında Türk gruplar arasında bağımsızlık yanlısı ve Türkiye'ye katılma taraftarı olan iki grup bulunmuştur. Hatta Türkiye yanlısı olan ve başında Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek gibi isimlerin bulunduğu grup, Türkiye'nin yaptığı reformların neredeyse aynısını Sancak içerisinde yaymaya çalışmışlardır (Asker, 2017, s. 1111-1112).

Ayrıca kendine özgün bir iskân politikası üzerinden Türkiye, Sancak bölgesindeki Türk nüfusunu artırmayı çalışmıştır. Bu noktada daha önce Sancak bölgesinde doğmuş fakat Türkiye'ye göçmüş nüfusun bölgeye geri dönmesi teşvik edilmiştir. Bu durum ilk bakışta Türkiye'nin bölgedeki niyetlerini ortaya çıkarıyor olsa da Türkiye esasında Avrupa güç dengesini yakından gözlemlemiş ve göreceli güç dönüşümünü dikkate alarak adımlarını atmıştır. 1938'de gerçekleşen nüfus sayımı ve Avrupa güç dengesinin Almanya tarafından değiştirilme olasılığı, Fransa'nın Sancak meselesinde Türkiye lehine karar almasının önünü açmıştır. Böylece Fransızlar aşamalı olarak bölgeden çekilirken diğer taraftan Türkiye'ye Sancak yönetiminde eşit haklar tanımıştır. Böylece Hatay Parlamentosu ağırlıklı olarak Türkiye eksenli kararlar almaya başlayarak, Türk Anayasal Sistemini Hatay'a taşımaya başlamıştır (Asker, 2017, s. 1111; Hale, 2013, s. 50–55) (Şekil 3).

23 Temmuz 1939 tarihinde ise Türkiye ve Fransa yaptıkları antlaşmayla Türkiye ve Suriye arasındaki sınırı yeniden düzenleyerek, Hatay, Türkiye topraklarına dahil edilmiştir. Ayrıca Hatay Parlamentosu bu kararın alınmasından hemen önce 29 Haziran 1939'da kendini feshederek Türkiye'ye katılma kararı almıştır (Asker, 2017, s. 1113). Kararın alınmasında Avrupa'da göreceli gücün Almanya'nın lehine dönmesi ve Fransa'nın giderek köşeye sıkışması önemli bir değişkendir. Ayrıca, Fransa'nın geri çekilmesinin ve Türkiye'nin Hatay'ı topraklarına katabilmesinin arkasında ise her ne kadar aktörlerin "istekli" dış politika davranışı olduğu söylene de esasında güç dengesi travmasından alınan dersler yatmaktadır. Nitekim Türkiye, Avrupa göreceli gücünün Fransa aleyhine değiştiğini görmüş ve ona göre hamlelerini gerçekleştirmiştir. Şekil 3'te de görüldüğü üzere Almanya, başta askeri harcamaları olmak üzere, ağır silah sanayine ilişkin yatırımlarını artırarak Fransa, İngiltere, Rusya ve İtalya'yı geride bırakmıştır. Örneğin, 1939'da Almanya'nın COW verilerine göre askeri personel sayısının 2 milyon 750 bin civarında olduğu tespit edilmiştir. Bu da söz konusu ülkelerin asker sayılarının toplamıyla oranlandığında yaklaşık %50'ye karşılık gelmektedir. Bir diğer deyişle asker sayısı bakımından Almanya tek başına tüm Avrupa'nın başat güçleri ile kara savaşı

Şekil 3.

COW'a göre 1939'da Avrupa'da Göreceli Gücün Yüzdeleri ve Sayısal (binlik ve dolar cinsinden) Bakımlarından Gösterimi

Kaynak: Correlates of War (COW).

Not: Göreceli gücün unsurları yazar tarafından COW'a dayandırılarak belirlenmiştir. Askeri harcamalar milyar, askeri personel sayısı milyon, demir çelik üretimi bin ton, enerji harcamaları milyon dolar cinsinden gösterilirken; nüfus verileri ise milyon cinsinden gösterilmiştir. Buna göre askeri harcamalar ve askeri personel sayısı 1000 ile çarpılmıştır. Askeri harcamalar milyar dolar cinsinden verilmiştir. Demir çelik üretimi 1000 ile çarpılıp ton cinsinden gösterilmiştir. Enerji harcamaları 1000 ile çarpılıp kömür-ton cinsinden hesaplanmıştır. Nüfus sayısı da benzer şekilde 1000 ile çarpılıp milyon cinsinden sunulmuştur. Örneğin; Almanya'nın askeri harcamaları 12 milyar dolar, askeri personeli 2 milyon 750 bin, demir çelik üretimi 23 milyon 733 ton, enerji harcamaları 255 milyon 50 bin kömür ton, toplam nüfus 79 milyon ve şehirleşmiş nüfusu ise 23 milyon 627 bindir.

verebilecek büyük güç konumuna yükselmiştir. Tüm bu değişkenler Almanya'nın Avrupa'ya görece daha güçlü bir ordusunun olduğunu gösterir niteliktedir.

Ulusal çıkar çerçevesinde tanımlanan Hatay Meselesi, sadece Türkiye'yi değil aynı zamanda İngiltere ve Fransa'nın da gündemini meşgul etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın intikamını almak isteyen Almanya ve İtalya gibi revizyonist devletler karşısında "yatıştırma" politikası izlemekle yetinen ve diğer taraftan olası savaşın maliyetlerini azaltmayı amaçlayan Fransa ve İngiltere ise özellikle Hitler'in Avrupa topraklarında yayılmasını engelleyememiş hatta kolaylaştırmıştır (Best ve ark., 2012, s. 213). Bu bağlamda, Fransa'nın Ortadoğu'da ve Avrupa'nın güneyindeki müttefik arayışı Hatay meselesinin çözümünde önemli rol oynayan yapısal faktörlerden olmuştur (Balci, 2013, s. 48–49). Çünkü, Hitler 15 Mart 1939 tarihinde Çek Cumhuriyeti'ni işgal etmiş, Polonya ile saldırmazlık paktına son vererek, 22 Mayıs'ta ise İtalya ile yeni bir dostluk zemini oluşturmak adına Çelik Paktını oluşturmuştur. Bu pakt daha sonra Japonya'nın da dahil olması ile Üçlü Pakt adını almıştır (Balci, 2013, s. 215–218). İngiltere, Mihver Devletleri olarak adlandırılan Üçlü Pakt ile savaş çıkma olasılığından çekinmiş, statükoyu korumayı amaçlamıştır. Tüm bu durumlar İngiltere'yi 12 Mayıs 1939 tarihinde Türkiye ile ortak demeç yayınlamaya itmiştir. İngilizlerin baskısı ve Fransa ordusunun tesiriyle, Fransa Türkiye ile üçlü ittifak kurmak istediye de Türkiye, üçlü ittifakın ortaya çıkmasında tek engelin Hatay olduğunu hatırlatmıştır. Ek olarak, Fransa'nın sömürgesinde bulunan başta Cezayir gibi pek çok Arap ülkesi Fransız mandasına isyan etmiştir. Fransız ordusu bu sorunların Suriye'ye ve hatta Hatay'a gelebileceğini öngörmüştür. Nihai anlamda Fransa açısından, Hatay'dan çekilmenin hem Türkiye ile ittifakın kurulmasında hem de olası bir isyan tehdidinin maliyetini ortadan kaldırması noktasında etkili olabileceği değerlendirilmiştir (Oran, 2009, s. 289–290).

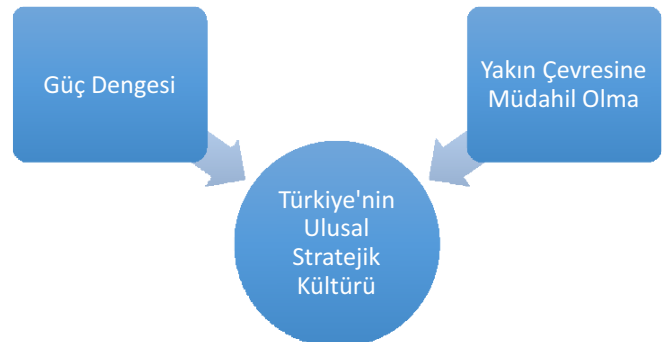
Sonuç

Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması meselesi düşünüldüğünde, Türkiye'nin kurucu dönem ulusal stratejik kültürünün temelinde Osmanlı son dönemine ait iki sütun üzerine oturduğunu söyleyebilmek mümkündür. Güvenlik ve dış politika kararlarında kendini gösteren bu sütunlardan ilki makro siyasi koşulları göz önünde bulundurarak hareket etme anlamını taşıyan; güç dengesi politikasıdır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde savaşın bir yöntem olarak kullanımı sonucunda, toprak kaybı/imtiyaz verme ile sonuçlanan bir "güç dengesi" politikası mevcuttu. Güç dengesi siyaseti, 1923 sonrasında ise Türkiye'nin lehine çevirdiği ve diplomatik araçlar üzerinden Misak-ı Milli hedeflerine ulaşma/imtiyazlardan arınma gibi kazanımlar elde ettiği bir çerçeveye oturtulmuştu. Güç dengesi siyasetini dış politikada kazanıma çevirmede önemli bir faktör olan "göreceli güç" kavramı da söz konusu dönemde takip edilmiştir. Uluslararası sistemin başat aktörlerinin askeri, ekonomik ve toplumsal anlamda yeniden güçlenmesi ve I. Dünya Savaşı'nın intikamını alma çabası, Türkiye'nin Ortadoğu'da Misak-ı Milli politikasını izleyebileceği bir fırsat yapısını oluşturmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin kurucu dönem ulusal stratejik kültürünün ikinci sütunu ise yakın çevresine müdahil olma ilkesidir. Bu durumun en belirgin örnekleri arasında ise Hatay'ın anavatana katılması hususunun öne çıktığı makalede stratejik kültür yaklaşımı çerçevesinde tartışılmıştır.

Bu makale temel olarak Osmanlı İmparatorluğu ve onun bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti'nin benzer güvenlik ve dış politika durumlarında "başarılı" ya da "başarısız" olduğuna ilişkin bir değerlendirme yapmamaktadır. Aksine her iki devletin farklı fırsat yapılarında benzer güvenlik ve dış politika reflekslerini sergilediğini ele almıştır. Bu çerçevede dış politikada toprak kazanımı gibi bir devlet için önemli gelişmelerin hangi durumlarda hızlı ve diplomatik yollardan çözülebileceğine ilişkin genel çerçeve sunulmuştur. Bu anlamda neden her iki devletin uyguladığı dış politika tavrının benzer fakat sonuçlarının farklı olduğuna dair yeni bir çalışma gerçekleştirilebilir. Bu yazı dahilinde kısaca değinmek ve yeni araştırmalara kapı aralayabilmek adına benzer dış politikanın neden farklı sonuçlar doğurduğuna dair aşağıdaki çıkarımlar mevcuttur;

1. Osmanlı, Avrupalı devletler tarafından bir araç değil bizatihi paylaşılacak topraklara sahipti (Şark Meselesi) Türkiye ise kendi içinde mücadele eden ve mali yükümlülükleri her geçen gün artan bir Avrupa ile karşı karşıyaydı.
2. Osmanlı döneminde yönetim ve siyaset araçlarındaki sorunlar kronik hale gelmişti. Türkiye ise kurucu elitleri aracılığıyla güçlü siyasi bir otoriteye sahipti.
3. Osmanlı'nın son dönem gerçekleştiremediği Ortadoğu ve Afrika coğrafyalarını harekete geçirme çabası, I. Dünya Savaşı sonrası (halkların kendi kaderini tayin hakkı) sınırları içerisinde ortaya çıkmıştı. Bu noktada "anti-sömürgeci" ayaklanmaların ilk ayak sesleri Batılı devletleri hedef almaktaydı. Bu durum Ortadoğu ve Afrika'ya hükmetmeye çalışan Batılıların yükünü her geçen gün artırmıştır. Bu noktada Milli Mücadele sonucunda devlet inşa sürecini başarıyla tamamlayan Türkiye Cumhuriyeti, Ortadoğu ülkeleri tarafından taklit edilmeye çalışılmıştır. Batılılar ise söz konusu taklit sürecinden Ortadoğu ve Afrika ülkelerinin başarılı çıkmasından tedirgindi. Bu endişe ve anksiyete öyle bir hal almıştır ki; Avrupalı devletlerin yakın çevresinde büyüyen Hitler tehdidini görememesine neden olmuştur.
4. Osmanlı döneminde ortaya çıkan ve devletin gücünü zafiyete uğratan merkezileşme hareketleri (Kavalalı olayı, Balkan isyanları vb.), artık Türkiye'ye zarar veremezdi. Fakat Ortadoğu genelinde yükselen milliyetçi ve anti sömürgeci hareketler, bu bölgeleri manda altında tutmaya çalışan Avrupalı sömürgecileri zora sokarak, milliyetçilik hareketlerinin ivme kazanmasına neden olmuştu (Şekil 4).

Türkiye'nin ulusal stratejik kültürünün ikinci sütununu oluşturan "yakın çevresine müdahil olma" politikası ise imparatorluk bakiyesi olmanın önemli bir getirisi. Nitekim daha kurulmadan önce bile son dönem Osmanlı topraklarının bir kısmını içinde barındıran Misak-ı Milli kararlarının alınması ve sonrasında bu kararları reel

Şekil 4.

Türkiye'nin Kurucu Dönem Ulusal Stratejik Kültürünün Bileşenleri.

politik açıdan “güç dengesi” siyaseti ile uluslararası hukuk açısından *clausula rebus sic stantibus* ilkesi fırsat tanıdığı müddetçe uygulamaya çalışması, böylesi bir politikanın varlığını ve sürekliliğini ispat eder niteliktedir. Misak-ı Milli içerisinde bulunan Kars-Batum, Musul ve Halep vilayetleri, Kıbrıs adası ve Oniki Ada gibi hayati konuların farklı çalışmalarda ulusal stratejik kültür bağlamında incelenmesi, Türkiye ile alakalı güvenlik ve dış politika davranışlarını anlamak ve anlamlandırmak açısından önem arz etmektedir. Bahse konu alanlarla alakalı yapılabilecek çalışmalar neticesinde Türkiye'nin ulusal stratejik kültürünü analiz edebilmek için “güç dengesi” ve “yakın çevreye müdahil olma” bileşenlerinin dışında farklı örüntülerin tespiti ve incelenmesi ümit edilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ada, S. (2005). *Türk-Fransız ilişkilerinde Hatay sorunu (1919–1939)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Akdeniz, S. (2019). Atatürk dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri ve Hatay sorunu (1920–1938). *Asia Minor Studies*, 7(1), 158–183. [CrossRef]
- Allison, G. (1971). *Essence of decision: Explaining the Cuban missile crisis*. Cambridge: Little, Brown and Company.
- Armaoğlu, F. (1999). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914–1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Asker, A. (2017). Misak-ı Milli' den Anavatan'a: Sancak meselesi ve çözümü. *Yeni Türkiye*, 93.
- Atabey, F. (2015). Hatay'ın anavatanına katılma süreci. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 193-209
- Balcı, A. (2013). *Türkiye dış politikası: İlkeler, aktörler, uygulamalar*. Etkileşim.
- Best, A., & Diğerleri (2012). *20. yüzyılın uluslararası tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cambridge. *Culture*. Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/culture>. adresinden alındı
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi*. Angora Kitaplığı.
- Dayı, S. E. (2002). Hatay devleti ve Hatay'ın anavatanına katılması. *Turcology Research*, 9(19), 331-340
- Erdağ, R., & Kardaş, T. (2013). Türk dış politikası ve stratejik kültür. İçinde B. Duran, K. İnat, & U. Ulutaş (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012*. SETA.
- Gelvin, J. L. (1998). *Divided loyalties: Nationalism and mass politics in Syria at the close of Empire*. University of California Press.
- Goffman, D. (2004). *The Ottoman Empire and early modern Europe*. Cambridge University Press.
- Gray, C. S. (1999). Strategic culture as context: The first generation of theory strikes back. *Review of International Studies*, 25(1), 49–69. [CrossRef]
- Hale, W. (2013). *Turkish foreign policy since 1774*. Routledge.
- Jacobsen, C. G. (1990). *Strategic power: United States of America and the U.S.S.R.* Palgrave Macmillan.
- Johnston, A. I. (1995). Thinking about strategic culture. *International Security*, 19(4), 32-64. [CrossRef]
- Jones, D. (1990). Soviet Strategic Culture. C. G. Jacobsen içinde, *Strategic Power: United States of America and the U.S.S.R.* (s. 35-49). Londra: Palgrave Macmillan.
- Karakoç, E. (2009). Atatürk'ün Hatay davası. *Bilig*, (50), 97–118.
- Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*. İş bankası kültür Yayınları.
- Klein, B. S. (1988). Hegemony and strategic culture: American power projection and alliance defence politics. *Review of International Studies*, 14(2), 133–148. [CrossRef]
- Lantis, J. S. (2006). *Strategic culture: From Clausewitz to Constructivism*. Defense Threat Reduction Agency.
- Melek, A. (1986). *Hatay nasıl kurtuldu? Türk Tarih Kurumu*.
- Oran, B. (2009). *Türk dış Politikası I. Cilt (1919-1980)*. İletişim.
- Ordóñez, L. M. (2017). *Military operational planning and strategic moves (contributions to economics)*. Springer.
- Quataert, D. (2005). *The Ottoman Empire 1700–1922*. Cambridge University Press.
- Sander, O. (1987). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*. Yayın Yüksekokulu Basımevi.
- Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih "İlkçağlardan 1918'e*. İmge.
- Snyder, J. L. (1977). *The soviet strategic culture: Implications for nuclear options*. RAND.
- Soyсал, İ. (1989). *Türkiye'nin siyasal andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*. Türk Tarih Kurumu.

Extended Abstract

The article explores the concept of National Strategic Culture in relation to the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye. It discusses how the Balance of Power policy, which was inherited from the Ottoman Empire, was implemented differently by the founders of Türkiye. The study highlights that the elites who founded Türkiye were former members of the Ottoman Empire and drew lessons from the Empire's decline. The article also examines how the founders of the Republic of Türkiye employed diplomatic means to capitalize on the Balance of Power in Europe in the 1930s. Similarly, during the decline period of the Ottoman Empire, Europe's attempts to disintegrate the Empire and internal problems led to a precarious Balance of Power, which the Ottomans tried to rectify through war but without success. Consequently, the Ottoman Empire operationalized the Balance of Power policy through war, resulting in territorial losses and concessions. In contrast, Türkiye's new elites achieved their goals through diplomatic means, having learned from past mistakes, and successfully de jure joining of Hatay. The literature on strategic culture, strategy, and security studies has been extensive since the 1950s. Theoretical and conceptual studies on strategic culture have been categorized into three periods, each producing its own definition of strategic culture. This article provides a comprehensive discussion of the three strategic culture debates, followed by an analysis of how a theoretical framework can explain Türkiye's adhesion of Hatay in the context of strategic culture. The article does not evaluate the success or failure of the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye in their security and foreign policy situations. Instead, it highlights their similar security and foreign policy reflexes in different opportunity structures. The article presents a general framework for resolving significant developments for a state, such as acquiring foreign territory, quickly and diplomatically. It also suggests the need for further research on why the foreign policy attitudes of both states are similar, yet the outcomes are different. The article's first part discusses the concept of strategic culture and its theoretical approaches. The second part analyzes the Ottoman Empire's Balance of Power policy and its outcomes, while the third part explains how Türkiye's founding elites were influenced by the sources of National Strategic Culture and their impact on the incorporation of Hatay. The article also explains the role of the Turkish National Strategic Culture in the Hatay issue, using the concepts of "Balance of Power" and "intervention in the near abroad." Finally, the article concludes with a discussion of the Ottoman and Turkish examples of the concept of National Strategic Culture and the Hatay issue.

Dördüncü Nesil Savaş Konsepti Üzerinden Savaş Alanında Yaşanan Değişimi Anlamak: Suriye Örneği, 2011–2022

Understanding the Changing in the Battlefield over the Fourth-Generation Warfare Concept: The Case of Syria, 2011–2022

Sertaç Canalp KORKMAZ^{ID}

Öz

Uluslararası ilişkiler disiplininin önemli başlıklarından olan savaş, dinamik bir konu olarak dikkat çekmeye devam etmektedir. Savaş çok uzun yıllardır engellenmeye çalışılsa da karakterinde yaşanan değişimle birlikte varlığını sürdürmektedir. Savaşın karakterinde meydana gelen değişim, 2011 yılından beri devam etmekte olan Suriye'deki savaşta kendisini açıkça göstermiştir. William Lind ve arkadaşları tarafından geliştirilen Dördüncü Nesil Savaş konsepti özellikle savaşın karakterinde yaşanan değişimin anlaşılmasında önemli bir yaklaşım olmaktadır. Bu teori üzerinden Suriye'deki savaş alanı ele alındığında savaş alanında yaşanan pek çok değişim öne çıkmaktadır. Savaş bir yanda mekânsal olarak hem kırsal hem de meskûn mahallerde devam ederken, diğer yandan da devlet dışı silahlı aktörler tarafından propagandanın internet ortamına taşınması savaşın mekânsal genişlemesi açısından kayda değer bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, aktör düzeyinde yaşanan çeşitlik açısından Suriye'deki savaş alanı önemli bir vaka olarak öne çıkmıştır. Savaşın taraflar arasında bir yanda rejim güçleri ve Rusya gibi konvansiyonel güçler yer alırken, diğer tarafta PYD/YPG, DEAŞ, Hizbullah, HTŞ gibi terör örgütlerinin yanı sıra özel askeri şirketlerin ve yabancı terörist savaşçıların da yer aldığı görülmüştür. Yaşanan değişimi anlamak açısından diğer önemli bir gelişme ise devlet tekelindeki en modern teknolojiler ile devlet dışı silahlı aktörlerin kendi imkânlarıyla sivil piyasalardan tedarik ederek geliştirdiği silahların savaş alanında yaratmış olduğu asimetrik dengedir. Öte yandan savaşın mekânsal genişlemesinin bir sonucu olarak dost-düşman ve sivil-asker ayırımının ortadan kalkmış olması ise sivil kaybının yüksek düzeyde yaşanmasına yol açmıştır. Yapılan bu çalışma yukarıda bahsedilen noktalar dikkate alınarak Dördüncü Nesil Savaş konsepti üzerinden Suriye'yi ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dördüncü nesil savaş, devlet dışı silahlı aktör, Suriye, savaş

ABSTRACT

War, which is one of the significant topics under the discipline of international relations, continues to attract attention as a dynamic issue. Although the war has been tried to be prevented for many years, it continues to occur with the change in its character. The changing character of the war uncovers itself clearly in the war in Syria, which has been going on since 2011. The Fourth-Generation Warfare theory, developed by William Lind and his friends, is a key approach, especially in understanding the change in the character of war. Considering the battlefield in Syria through this theory, many changes in the battlefield are clearly observed. While the war continues in both rural and urban areas, on the other hand, the transfer of propaganda to the internet by non-state armed actors constitutes a remarkable example in terms of the domain expansion of the war. In addition, regarding the diversity experienced at the actor level, the battlefield in Syria has come to the fore as an important case. While there are conventional forces such as regime forces and Russia on the one hand, terrorist organizations such as PYD/YPG, DAESH, Hezbollah, and HTS, as well as private military companies and foreign terrorist fighters, are also among the fighting parties. Another important development in the change experienced is the asymmetric balance created on the battlefield by the most modern technologies in the state monopoly and the weapons developed by non-state armed actors by procuring them from civilian markets with their own means. Again, as a result of the spatial expansion

Geliş Tarihi/Received: 07.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 14.06.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Sertaç Canalp KORKMAZ
E-mail: s.canalporkmaz@hotmail.com

Cite this article as: Korkmaz, S. C.
Understanding the Changing in the
Battlefield over the Fourth-Generation
Warfare Concept: The Case of Syria,
2011–2022. *Journal of International
Relations Studies* 2023;3(1):35–45.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International License

of the war, the disappearance of the friend-enemy and civilian-military distinction has led to a high level of human casualties. When the points mentioned above are considered, this study reveals the Syrian case by applying the Fourth-Generation Warfare concept.

Keywords: Fourth-generation warfare, non-state armed actor, Syria, warfare

Giriş

İnsanlık tarihi ile neredeyse eşdeğer olan savaş tarihi, tarihsel süreçte büyük dönüşümlere tanıklık etmiştir. İnsanların savaş içerisinde olma durumu değişmese de savaşın icra edilmesinin pek çok açıdan değişiklik gösterdiği söylenebilir. Bilim ve teknoloji alanında yaşanan ilerlemeler neticesinde gelişen silah teknolojisi ve bu teknolojik evrimin yol açtığı doktrin düzeyindeki değişikliklerin yanı sıra savaşın meydana geldiği mekânların ve savaşan aktörlerin çeşitlenmesi gibi pek çok yenilik savaş alanındaki değişimlerden sadece birkaçını oluşturmaktadır.

Yaşanan bu değişime bakıldığında aktör düzeyinde devletin artık tek hâkim güç olarak savaş alanında yer almadığı ve mevcut savaş alanlarında devlet dışı silahlı aktörlerin (DDSA) de yaygınlaştığı görülmektedir. Bu aktörler devletler tarafından doğrudan hizmet satın alımı gerçekleştirilen özel askeri şirketler olabildiği gibi devletlere karşı mücadele eden isyancılar, terör örgütleri gibi silahlı gruplar da olabilmektedir. Aktör düzeyinde yaşanan bu değişim savaşın meydana geldiği mekânları ve savaşın konseptini de etkilemektedir.

Savaş alanında teknoloji merkezli olarak yaşanan değişim ise güç asimetrisinde özellikle DDSA'lar lehine yeni bir denge oluşturmaya başlamıştır. Bir zamanlar sadece devlet düzeyindeki aktörlerin, yani orduların envanterinde bulunan pek çok silah ve teçhizat, bugün sivil alanda kullanılmakta olan modelleri üzerinden yapılan çeşitli modifikasyonlar aracılığıyla DDSA'lar tarafından kolaylıkla savaş alanına uyarlanabilmekte ve sonuç alıcı bir şekilde kullanılabilir. Örnek olarak ticari amaçlı kullanılan dronlar DDSA'lar tarafından temin edilerek birtakım konfigürasyonların ardından basit düzeneğe sahip bomba bırakan bir drona ya da kamikaze dron haline getirilebilmektedir (Crino & Dreby, 2019). Yine, örneklerini Yemen'de gördüğümüz gibi konvansiyonel orduların yaptığı şekilde DDSA'ların da dron gibi basit düzeydeki hava araçlarıyla vuracakları hedefler için tespit ve tanzim amaçlı kullanımı söz konusu olabilmektedir.

Diğer yandan, bilim ve teknoloji alanında yaşanan ilerlemeler sonucunda insanlı savaş araçlarından, insansız savaş araçlarına doğru bir geçiş süreci başlamıştır. Bu geçiş süreci halihazırda devam etmekte olup, insansız savaş araçlarının muharebe sahasında daha görünür hale gelmesi harekât konseptinden, angajman kurallarına kadar farklı pek çok başlığı radikal düzeyde etkileyecek bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Savaş alanında yaşanan değişimin bir diğer başlığı ise askeri konseptler üzerinden şekillenmektedir. Önceden müstakil olarak tek bir kuvvet merkezli yürütülen operasyonların yerini günümüzde birleşik veya müşterek olarak gerçekleştirilen operasyonlar almıştır. Burada kuvvetlerin üyesi oldukları ittifak dahilinde birbirleriyle uyumlu olacak şekilde ortak bir konsept geliştirmesi veya ortak bir operasyon icra edebilmesi savaş alanında yaşanan değişim noktasında ele alınması gereken bir başlık haline gelmiştir. Bunun örnekleri 1991 yılındaki Körfez Savaşı itibarıyla sırasıyla NATO'nun Balkanlar'daki hareketlerinde, ABD'nin Afganistan müdahalesinde, terör örgütü DEAŞ ile mücadele etmek amacıyla kurulan ve 85 ülkeden oluşan koalisyonunda görülebilir. Her ne kadar oluşturulan bu koalisyonlar içinde mutlak bir uyumdan bahsetmek mümkün değilse de özellikle NATO gibi üyelerinin sürekli birbirleriyle iletişim halinde olduğu ve ortak tatbikatlar düzenlediği dikkate alındığında NATO üyesi ülkeler için daha belirgin bir gelişme olduğu ifade edilebilir.

Savaş alanındaki yaşanan dördüncü önemli değişim ise mekânsal anlamda meydana gelen değişimdir. Bu değişim savaşın nesilleri üzerinden bir yaklaşımla ele alındığında meydanlarda ya da cepelerde gerçekleşen savaşlardan, cephe gerisi kavramının kalktığı savaşlara geçiş başlamıştır. Diğer yandan bu gerçeklik artık sadece karada değil; havada, denizde ve siber uzayda hatta yakın gelecekte doğrudan uzayda meydana gelecek olan bir değişim süreci ortaya çıkarmıştır. Bilhassa kara savaşları bağlamında tarihsel açıdan pek çok örneği bulunmasına rağmen, kentleşen dünya nüfusu ile meskûn mahallerde gerçekleşecek olan muharebeler savaş alanında yaşanan değişimi anlamak açısından analiz edilmesi gereken önemli bir değişim olarak ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde Dördüncü Nesil Savaş olarak bahsedilen konsept, ilk kez 1989 yılında Lind ve ark. (1989) tarafından kaleme alınan Savaşın Değişen Yüzü: Dördüncü Nesil Savaşa Doğru (*The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*) başlıklı makalede geçmiştir. Dördüncü Nesil Savaş olarak bahsedilen konseptte göre savaş alanında yaşanan değişimler çatışmaların süresinin uzadığı, terörist unsurlara başvurulduğu, asker-sivil ayrımının bulanıklaştığı, çatışma bölgesi ile güvenli alanın belirsizleştiği bir konsept olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu konsept, savaşın devlet dışı silahlı aktörlerin de dâhil olduğu bir sürece dönüştüğünü ve teknolojik gelişmelerin hızla savaş alanını şekillendirdiğini söylemektedir.

Savaş alanının daha asimetrik ve karmaşık hale geldiği günümüz koşullarında, bu parametreler her coğrafyada aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Çünkü coğrafyaların nevi şahsına münhasır yapısının ortaya çıkardığı koşullar hem çatışmaların kendisine hem de çatışan tarafların silahlarına ve askeri yapılarına etki etmektedir. Günümüzde Ortadoğu coğrafyasında sürmekte olan çatışmalar göz önüne alındığında yaşanan bu değişimi somutlaşmış bir şekilde görmek mümkündür.

Hâlihazırda Suriye'de devam eden çatışma süreci artık uluslararası aktörler tarafından desteklenen, sahada devletlerin ve devlet dışı silahlı aktörlerin mücadele içerisinde olduğu bir iç savaşa dönüşmüştür. Suriye özelinde bakıldığında çatışmalar hem kırsal hem de kent- sel alanda meydana gelirken; yaşanan çatışma sürecinin özellikle asimetrik ve hibrit seviyelerde cereyan ettiği görülmektedir.

Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu askerî harekâtları ve terör örgütü *Devlet'ül İslamiyye fi'l Irak ve's Şam'a* (DEAŞ) karşı oluşturulan koalisyonunun Rakka operasyonunu dikkate aldığımızda kentsel alanda çatışma gerçeği artık yadsınamaz durumdadır. Ülkelerin sahadaki yerel aktörlerle olan iş birliği ve özel askeri şirketlere başvurmaları ise diğer yeni gerçeklikler olarak öne çıkmaktadır. 2023 yılı itibarıyla çatışmaların yerel ve bölgesel aktörler arasında uluslararası destekle sürdürüldüğü Suriye'yi odak noktasına alan bu çatışma, savaş alanında yaşanan değişimi dördüncü nesil savaş teorisi perspektifinden incelemiştir.

Savaş Alanında Yaşanan Değişim

Tarih boyunca, özellikle de siyasi tarih ele alınırken, savaşlar önemli bir yer tutmaktadır. Tarih öncesi devirlerden içerisinde bulunduğumuz Yakın Çağ'a kadar geçen süreçte devamlılık gösteren olgulardan birisi de savaşlar olmuştur. Savaşlar her dönemde varlığını sürdürmüş olmasına rağmen; savaşın meydana geldiği mekânlar, savaşlarda kullanılan araçlar, savaşlarda başvurulan yöntemler değişmiştir.

Savaş araçlarının değişimini bilim ve teknoloji alanında yaşanan ilerlemeler sağlarken, savaşların yapısal ve sayısal değişimini ise toplumsal düzeyde meydana gelen değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu değişim, ülkelerin fiziksel açıdan modernleşme ve kentleşmesi gibi gelişmeler olarak ortaya çıkarken; diğer yandan toplumların, refah toplumuna dönüşmesiyle birlikte halkların demokratik düzenlerden kaynaklanan bu koşulları kaybetmemek istemesi devletler arasındaki savaşları ortadan kaldırmaya da azaltmıştır. Zira savaşların maddi açıdan getirdiği yüksek maliyetler toplumlar açısından kabul edilebilir olmaktan da uzaklaşmıştır. Bu realite devletler arasındaki savaşların azalmasına yol açarken, devletler ile DDSA'ların taraf olduğu savaş sayısı artmaya başlamıştır.

Savaşların değiştiğini gösteren gelişmelerden en önemlisi ise Soğuk Savaş döneminin sona ermiş olmasıdır. Soğuk Savaş sonrası dönem de dâhil olmak üzere devletlerin savaş alanında yaşanan değişimi ve bu tür değişimlere adaptasyonunu engelleyen birtakım temel sebepler bulunmaktadır. Adamsky (2010) *Askeri Yenilik Kültürü* (The Culture of Military Innovation) adlı çalışmasında bu durumu farklı ülkeler bağlamında ele alarak açıklamış ve bunlardan birincisinin değişimi gerçekleştirmeye yönelik direnç göstermeyi temsil eden bilişsel sebep, ikincisinin ise bu dönüşüm kültürünü şekillendiren sosyo-ekonomik koşullar ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Zira orduların halihazırda envanterinde bulunan silahların içerisinde buldukları geçiş sürecine değil, meydana gelen en son savaşta elde edilen tecrübelerden ve alınan derslerden hareket ile oluşturulmuş silah ve teçhizatları kapsadığı ifade edilmiştir. Bu durumda da savaş alanında yaşanacak bir değişimin köklü maliyetleri olacağı ve bu değişime de devletler tarafından hızlı bir şekilde adapte olunamayacağı belirtilmiştir.

Savaş alanında yaşanan değişimi anlayabilmek için literatürdeki savaşın değişen karakteri meselesi de önemlidir. Zira savaşın değişen karakteri meselesi Clausewitz'den günümüze kadar devam etmekte olan tartışmaların başında yer almaktadır. Clausewitz'e göre savaşın doğası değişmemektedir. Ancak savaşlarda tarafların toplumsal, siyasi ve ekonomik kapasitelerine bağlı olarak doktriner değişiklikler ortaya çıkmaktadır (Clausewitz, 2015). Diğer yandan Clausewitzci perspektifle savaşlar ele alındığında halk, ordu ve hükümet arasında bir uyumun olması savaşın doğasını anlayabilmek açısından önemli görülmektedir (Clausewitz, 2015, s. 45). Ancak bu noktadan dahi hareket edildiğinde mevcut savaşların iç savaşa dönüşmüş olması itibarıyla artık halk, ordu ve hükümet arasında bir uyum olması da söz konusu değildir. Artık halkın içerisinde çıkan silahlı muhalif gruplar mevcut hükümete ve hükümetin komutan ettiği ordu birliklerine karşı mücadele vererek savaş alanında yaşanan değişimi göstermektedir.

Diğer yandan Clausewitz'in görüşünü destekleyen çeşitli bilim insanları da bulunmaktadır. Bu isimlerden birisi olan Colin Gray, Clausewitz'in yaklaşımını kabul etmektedir. Savaşın doğasının aynı kaldığını, yıllar önce Clausewitz'in tanımladığı şekliyle siyasi amaçlı bir şiddete başvurma eylemi olduğunu ifade etmektedir (Gray, 1996, s. 9). Gray burada siyasi ifadesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır (Gray, 1996, s. 9). Zira Soğuk Savaş sonrası, özelde ise 11 Eylül Saldırıları sonrasında yaşanan savaşlar çoğunlukla devletler arasında meydana gelmemektedir. Ancak yaşanan iç savaşlarda da DDSA'lar siyasi iktidarı ele geçirebilmek için savaşmaktadırlar.

Savaşın karakterinin değiştiği ifade eden önceki çalışmalar yeni olmamakla birlikte bu değişimi sınıflandıran kişi Lind ve arkadaşları olmuştur. Savaş alanını şekillendiren gelişmeler sadece son dönemde meydana gelen gelişmelerle ilgili değildir. Zira Helmuth von Moltke de XVIII. yüzyılda ortaya çıkan demiryolları ve telgraf gibi yeni icatların mobilizasyon ve haberleşme alanında yarattığı devrimle savaşın karakterini değiştirdiğini çok daha önce ifade etmiştir (Norwood, 2016, 83).

Yeni Nesil Savaş kavramı üzerine çalışan Herfried Münkler ve Mary Kaldor gibi isimlere göre de savaşın karakteri değişmiş olup, Clausewitzci yaklaşımın artık geçerli olmadığı belirtilmiştir. Kaldor'un yaklaşımına göre savaşa katılan yeni aktörlerin amaçları şiddetin türünü de değiştirmiştir (Kaldor, 2010). Kaldor'a göre günümüzdeki savaşların artık eskisi gibi devletler arasında değil, devletler ile DDSA'lar arasında yaşandığını belirtilmiştir (Kaldor, 2012, s. 215). Bu bağlamda, Uppsala Üniversitesi tarafından yürütülen Çatışma Verileri Projesi'ne göre 1989–98 yılları arasında meydana gelen 108 çatışmadan 92'si sadece bir ülkenin sınırları içerisinde, 9 tanesi dış müdahaleler yoluyla devletler arasında ve sadece 7 tanesi doğrudan devletler arasında meydana gelmiştir (Renner, 2000, s. 45). Başka bir veri tabanında ise bu verilerin güncel koşullara göre kıyaslaması yapılmıştır. Buna göre 1946 yılında yabancı devletlerin dış müdahalede bulunduğu iç savaş sayısı 2'den, 2020 yılı itibarıyla 25'e çıkarak %1150'lik bir artış göstermiştir. Diğer taraftan herhangi bir yabancı ülke müdahalesinin söz konusu olmadığı iç savaşların sayısı ise 1946'da 8 iken, 2020 yılı itibarıyla 28'e yükselerek %250'lik bir artış göstermiştir. Devletler arası savaşlara gelindiğinde ise 1946 yılında 2 savaşın yaşandığı görülürken, 2020 yılı itibarıyla bu sayının 3'e çıktığı ifade edilmiştir (Our World in Data, 2023). Ancak 2020 yılı itibarıyla yaşanan iç savaş sayısının devletler arasında yaşanan savaş sayısından yaklaşık 17 kat yüksek oluşu savaşların nerede ve hangi koşullarda meydana geldiğinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Öte yandan büyük devletler arasında yaşanan çatışmaların yıkıcı olması, barışı bu devletler için daha kârlı görmelerine de yol açmıştır (Gat, 2011, s. 29). ABD'nin Irak ve Afganistan deneyimlerinden sonra Suriye'de doğrudan müdahalede bulunmak yerine sahadaki muhalif gruplara destek vermesi söz konusu olmuştur. Bu konuda 44. ABD Başkanı Barack Obama'nın görev süresinin ikinci döneminde Suriye'deki savaş patlak vermiş ve uluslararası güvenliği tehdit edecek şekilde terör artış göstermiştir. Ancak tüm bu somut gelişmelere rağmen ABD askerlerinin muharip olarak sahada görev almayacakları Obama tarafından ifade edilmiştir (Cordesman, 2015; Zenko, 2015).

Diğer yandan devletler arası savaşın azalmasıyla birlikte özellikle ekonomik ve sosyal açıdan vatandaşlarına refah sunamayan ülkelerdeki memnuniyetsizlikler kimi ülkelerde iç çatışmalara dönüşmüştür (Renner, 2000, s. 46). Bu durum çalışmanın odak noktasını oluşturan Suriye'de Arap Baharı ile daha fazla hak ve adalet talebiyle başlayan protestoların iç savaşa evrilmesini açıklamaktadır.

Yapılan başka bir çalışmada ise savaş alanında yaşanan değişim üç tema üzerinden ele alınmıştır (Gat, 2011). Bunlar sırasıyla modernleşme, demokratikleşme ve teknolojik inovasyondur. Zira modernleşmenin farklı açılardan yol açtığı sonuçların en azından kapitalist ve demokratik devletler arasında savaşları azaltırken, diğer yandan teknolojide yaşanan hızlı gelişmelerin siviller tarafından hızlı ve ucuz bir şekilde kolay ulaşılabılır hale gelmesi sonucundan az gelişmiş devletlerin de birtakım imkânlarla erişimini kolaylaştırmıştır (Gat, 2011; Hammes, 2016).

Ulus-devletleşme sürecinde devletin güç kullanım tekeli eline alması ve devletin güçlenerek merkezileşmesi tarihsel süreçte devlete meydan okuyan isyancıların, aşiret liderlerinin vb. aktörlerin isyanlarının bastırılmasına yol açmıştır (Gat, 2011, s. 42). Diğer taraftan da her ne kadar ulus-devlet olmalarına rağmen devletin meşru güç kullanma tekeli yitiren ülkelerde DDSA'lar ortaya çıkmaya başlamıştır (Gat, 2011, s. 42).

Günümüz savaş alanında teknolojik düzeyde yaşanan değişimi anlamak da önemlidir. Zira günümüz savaş alanında bir piyadenin teknolojik imkânlar sonucu sahip olduğu ateş gücü, Napolyon dönemi ordusundaki bir taburdan çok daha güçlü durumdadır (Burmaoğlu & Sarıtaş, 2016, s. 2). Bu gelişme de savaş teknolojilerinin yarattığı ateş gücünün savaş alanını şekillendirmesi açısından önemli bir örnektir.

Savaş alanında yaşanan değişimle eski savaşlardan, yeni savaşlara geçiş söz konusu olmaktadır. Bir önceki savaştan farklılık gösteren yeni savaşların farklı açılardan değiştiği ifade edilmektedir. Devletler arasındaki savaşta asimetrik yöntemler kullanılsa da tarafların çoğunlukla benzer silahlara ve teçhizatlara sahip olması, sahada kimin askerinin daha eğitilmiş, kimin kurmay kadrolarının taktik, operatif veya stratejik açıdan daha yetkin olmasına bağlı olarak sonuçlanabiliyordu. Ancak günümüzde meydana gelen ve yeni nesil olarak ifade edilen savaşlarda artık devletlerin karşısında görmeye alışık oldukları aktörlerin dışında bir yapı söz konusu olmaktadır. Zira günümüzde değişen savaş ortamı bu tanımlamayı değiştirmiştir (Burmaoğlu & Sarıtaş, 2016, s. 3).

Savaşların Birinci Nesil Savaşlar olarak ifade edilen savaşlar itibarıyla uzamaya başladığı görülmektedir. Öyle ki ABD'li Tümgeneral Leonard Wood, Birinci Dünya Savaşı başladığında, dönemin modern devletler arasındaki savaşın bir yıl bile sürmeyeceğine dair ifadesi savaş alanında ateş gücü anlamında yaşanan değişime büyük önem verildiğini göstermektedir (Linn, 2009, s. 113). Ancak savaş bir yıldan çok daha uzun sürmüş ve yaşanan değişimi anlamak kolay olmamıştır. Günümüzdeki savaşlar genellikle Soğuk Savaş sonrası dönem perspektifinde ele alınmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan savaşların çoğunluğu devletlerin arasında değil, devletlerin kendi ulusal sınırları içerisinde devlet olmayan silahlı aktörlere karşı ya da devlet otoritesinin çöktüğü, yönetilemeyen alanların bulunduğu ülkelerdeki DDSA'lar karşı verilen savaşlardan oluşmaktadır.

Dördüncü Nesil Savaş Konsepti ve Savaşın Nesilleri

Çalışmanın odak noktası olan *Dördüncü Nesil Savaş* konseptini ele almadan önce, savaşın nesillerinin ne ifade ettiğini ve bu ayrımın nasıl yapıldığı, ilk üç nesil ile dördüncü nesil ayrımını oluşturan gelişmeleri ifade etmek gerekmektedir. Dördüncü Nesil Savaş konseptinin başlangıcı olarak ulus-devletin ortaya çıkış tarihi dikkate alınmaktadır. Bu sebeple Birinci Nesil Savaşlar 1648 yılından başlatılmakta ve bu tarihten önceki savaşlar ulus-devlet öncesi savaşları oluşturduğu için dikkate alınmamaktadır (Lind ve ark., 1989; McKenzie, 1993, s. 51).

Lind ve ark. (1989) tarafından yapılan çalışmada savaşlar; *Birinci Nesil Savaş*, *İkinci Nesil Savaş*, *Üçüncü Nesil Savaş* ve *Dördüncü Nesil Savaş* olmak üzere dört döneme ayrılmaktadır. Bu dört dönemi birbirinden karakteristik olarak ayıran özellikler olsa da kimi zaman özellikler farklı dönemlerde de iç içe geçebilmektedir. Bu durum da bir önceki nesilden, bir sonraki nesle geçişin radikal bir şekilde yapılamamasıyla alakalı olmakla birlikte modern orduların bünyesindeki hiyerarşik yapılanma ile dönüşümü hızlı bir şekilde gerçekleştirememelerinden de kaynaklanmaktadır. Ancak Dördüncü Nesil Savaş konseptiyle birlikte ortaya çıkan sürece bakıldığında; DDSA'lar hâlihazırda yaşanan değişimlere karşı yapılanmalarından dolayı devletlerden daha hızlı bir şekilde teknolojik gelişmelere adaptasyon sağladığını göstermektedirler.

Lind'in nesillere göre ayırdığı savaş yaklaşımından ilki olan Birinci Nesil Savaş, Avrupa'da modern devletin temellerin atıldığı ve Otuz yıl savaşlarının bitişi olarak ifade edilen 1648 yılı sonrası dönemden başlatılmaktadır. Bu dönemde savaş alanında hat ve kol düzeninin öne çıktığı ve yivsiz tüfeklerin kullanıldığı belirtilmiştir (Lind ve ark., 1989, s. 3). Ulus-devletleşme süreciyle başlayan ve daimî orduların kurulmasına kadar geçen süreçte yaşanan savaşlar genel olarak Birinci Nesil Savaşları oluşturmaktadır. Bu dönemde meydana gelen savaşlarda modern savaş sanatının (savaşı kazanmak için uygulanan taktikleri ve stratejileri ifade eder) nadiren görüldüğü ve özellikle görerek atışın bulunmadığı ifade edilmiştir. Birinci Nesil Savaşlar kitlesel gücün ön-planda olduğu, yani insan gücünün öne çıktığı savaşlar olarak ifade edilmektedir (Lind, 2004). Kitlesel güç ön-planda olsa da henüz ulusal orduların temeli teşkil edilmemiştir.

İkinci Nesil Savaş olarak ifade edilen dönem ise daimî orduların kurulmaya başlandığı, genelkurmay yapısının ortaya çıktığı ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte yaşanan savaşları kapsamaktadır. Bu savaşlarda cephe kavramı önemlidir. Savaşlar hâlâ belirli

bir alanda meydana gelmektedir. Henüz cephe gerisi kavramının bazı muharebeler hariç öne çıktığı bir dönem değildir. Yine bu dönem içerisinde ateş gücü ön-plana çıkmaya başlamıştır. İkinci Nesil Savaşların karakteristiği arasında en önemli farklardan birisi ateş gücünün ulaşılmış olduğu yıkıcılığın boyutudur. Bu sebeple topçu desteği önem kazanmaya başlamıştır. Bunu sağlayan ise bilim ve teknoloji alanında kazanılan ilerlemeler olmuştur.

İkinci Nesil Savaşlarda savaş sanatı da söz konusudur. Bunu tetikleyen gelişmelerden birisi de genelkurmaylık olarak ifade edilen üst yönetim mekanizmasının ortaya çıkışıdır. Birinci Nesil Savaşlardaki hat düzeninden farklı olarak, İkinci Nesil Savaşlarda kuşatma söz konusudur. Bu da savaş alanında taktik ve stratejinin gelişimine dair önemli bir noktadır. Özellikle demiryolları ve haberleşme ağının ele geçirilmesi ya da kesilmesine yönelik taarruzlar söz konusudur.

İkinci Nesil Savaşlar, milliyetçilik ideolojisinin etkisini göstermeye devam ettiği, halka dayalı kitlesel askerlik anlayışının geçerli olduğu dönemi de kapsamaktadır. Haberleşme ve ulaştırma teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin savaş alanına yansması sonucunda ortaya çıkan hızlı haberleşme ve manevra kabiliyetleri ordulara büyük avantajlar sağlarken, savaş alanındaki asker sayısının hızlı artışı ve intikali gibi konular da beraberinde etkili bir yönetim ve planlama anlayışı gerektirdiği için kurmay subaylığın doğuşu da bu döneme denk gelmiştir (Connolly, 1921). Bu dönem Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam eden savaşları kapsamaktadır.

Üçüncü Nesil Savaş yaklaşımı ise Birinci Dünya Savaşı sonrası süreçte şekillenmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda tankların ilk defa kullanılmasıyla manevraya dayalı ateş gücünün öneminin fark edilmesi, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte bu ateş gücünün gelişen manevra kabiliyetleriyle desteklendiği, cephe gerisinin ortadan kalkmaya başladığı ve topyekûn imha kavramının önemli hale geldiği savaşları kapsamaktadır. Manevra öne çıkarken, yıpratmanın zayıflamaya başladığı görülmektedir. Lineer (hat düzeni) olmayan bir savaş düzeni şekillenirken, bunun da cephe gerisine sarkmaya yol açtığı ve çatışmaların sivil alana doğru genişlemeye yol açtığı görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nda Stalingrad ve Berlin gibi meskün mahallerde yaşanan muharebeler oldukça sert geçmiştir. Bir önceki savaştan alınan dersler bağlamında Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan yüksek ateş gücü ve mobilizasyon kapasitesi, Almanların düşman hatlarına yönelik ani ve hızlı baskınlarla zayıflatılarak ele geçirilmesine dayanan Yıldırım Harbi Doktrinini geliştirmesine yol açmıştır.

İlerleyen süreçte stratejik bombardıman ile düşmanın önemli askeri ve sivil tesislerinin hedef alınarak düşmana diz çöktürülmesi ile nükleer caydırıcılık politikasıyla da gerektiğinde düşman unsurlarının topyekûn imha edilmesini hedefleyen politikalar geliştirilmiştir. Bu dönem içerisinde savaş teknolojilerinde yaşanan önemli gelişmeler ise Üçüncü Nesil Savaşların zirvesi olarak kabul edilen Körfez Savaşı'nda kendisini göstermiştir. Zira Körfez Savaşında 500'den fazla yeni teknolojinin kullanıldığı dikkate alınmış ve Irak gibi askeri olarak güçsüz devletlerin, ABD gibi teknolojik olarak oldukça ileri seviyede olan ülkelerle mücadele etmesi mümkün görülmemiştir (Liang & Xiangsui, 1999, s. 11; Parker, 2014, s. 431). Bu gelişme de artık mevcut savaş alanlarındaki asimetrik dengelere karşı farklı yöntemlerin öne çıktığı bir dönemin başlanmasına yol açmıştır.

Dördüncü Nesil Savaş ise İkinci Dünya Savaşı itibarıyla dünya genelinde meydana gelen çatışmalarda görülmeye başlanmıştır. İsrail'in kuruluş sürecinde Filistin halkına karşı uyguladığı yöntemleri Dördüncü Nesil Savaşın ilk örnekleri olarak ifade edilebilir. İkinci Dünya Savaşından itibaren kendisini gösteren ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren neredeyse hâkim paradigma haline gelen Dördüncü Nesil Savaşlarda belirli bir savaş alanı bulunmamaktadır. Burada savaş alanıyla ifade edilen şey savaşın sadece belirli bir mekânda meydana gelmemesidir. Dördüncü Nesil Savaşlarda medyanın ve psikolojik harekâtın öne çıkmaya başlaması da savaşın fiziki olarak mekânsal sınırlılığını ortadan kaldırmaya başlamıştır. Dördüncü Nesil Savaşlarda teknoloji sadece devletler tarafından değil, aynı zamanda yeni nesil düşman kuvvetler olarak tanımlanan DDSA'lar üzerinden de hızlı bir şekilde erişilebilen ve geliştirilebilen hale gelmiştir. Dördüncü Nesil Savaşlarda sivil ve asker arasındaki ayrımın bulanıklaşması bu savaşlarda hedef ayırımını da zorlaştırmıştır. Bu da sivil kayıpların artışı kaçınılmaz kılmıştır.

Dördüncü Nesil Savaş konseptindeki önemli noktalardan birisi de güç asimetrisidir. Savaş devlet-devlet, devlet-DDSA ya da iki farklı DDSA arasında meydana gelse bile artık önemli bir güç asimetrisi söz konudur. Bunun önemli örneklerinden birisini Rusya'nın Kırım'ı ilhak etme sürecinde (iki devlet arasındaki güç asimetrisi), ABD'nin küresel terörle mücadele sürecinde (devlet ve DDSA arasındaki güç asimetrisi) ya da Suriye-Irak hattında terör örgütü DEAŞ ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ve terör örgütü Partiya Yekîtiya Demokratî (PYD) ve onun silahlı kanadı Yekîneyên Parastina Gel² (YPG) arasında yaşanan çatışmalarda görülmüştür.

Diğer yandan artık düşmanın azami derinlikte etkisiz hale getirilmek istenmesi çatışmaların meskûn mahallere taşınmasında etkili olmuştur. Bu da muharebe sahasının genişlemesine, sahadaki kuvvetlerin dağılmasına, komuta-kontrolün zorlaşmasına, savaşlarda daha fazla muharebelerin ortaya çıkmasına, taktik-operatif düzeyin önem kazanmasına ve stratejik düzeydeki zafere giden sürecin uzamasına yol açmıştır.

Lind'in nesiller üzerinden yaklaşımı dikkate alındığında, savaşın nesilleri arasındaki geçişlerde belirleyici faktör devletin bizzat kendisi olmuştur. Zira devletin kontrolündeki bilimin ve teknolojinin savaş alanını şekillendirmesi söz konusuysa, Dördüncü Nesil Savaş konsepti ile ortaya çıkan süreçte devletin karşısında yer alan DDSA'ların savaş alanını şekillendirici etkisi ortaya çıkmıştır.

Günümüz savaşlarında artık orduların birbirleriyle geniş arazilerde karşılaşması azalmış durumdadır (Eker, 2015, s. 43). Savaş ilanının ortadan kalkması, taraflardan ilk vuruşu gerçekleştirene önemli bir üstünlük sağlamaktadır. İlk vuruşu yapabilmek, özellikle sınır komşusu olmayan ülkeler açısından dikkate alındığında, uzun menzilli hava saldırısı yapabilecek bir kuvvete sahip olmayı gerektirmektedir. Ancak bu durum 11 Eylül 2001'de ABD'de El Kaide tarafından gerçekleştirilen terör saldırıları sonucunda uzun menzilli saldırı kabiliyetinin

1 Demokratik Birlik Partisi
2 Halk Savunma Birlikleri

de sadece devletlere özgü olmadığını göstermiştir. El Kaide, ABD'nin sivil hava taşıtlarını silaha dönüştürüp düşman olarak tanımladığı bu ülkeyi kendi topraklarında gelişmiş silah sistemlerine sahip olmadan hedef almıştır. Bu sonuç ise günümüz savaşlarında devlet ile DDSA arasındaki yeni nesil mücadelesinin anlaşılması açısından önemli bir milat olmuştur.

Savaşın nesilleri genel bir şekilde özetlenecek olursa Birinci Nesil Savaşlarda düşük teknolojinin varlığı, İkinci Nesil Savaşlarda yeni teknolojilerin henüz tam anlamıyla ortaya çıkmadığı, Üçüncü Nesil Savaşlarda bir önceki savaş alanında görülen yüksek ateş gücüne bağlı olarak ortaya doktrin düzeyinde gelişmelerin çıktığı görülmektedir. İlk üç nesilde savaşlar devletler arasında yaşanırken, Dördüncü Nesil Savaş konseptiyle birlikte DDSA'ların savaş alanını şekillendirmeye başladığı ve aktif olarak çatışmalarda yer almaya başladığı görülmüştür. Teknolojide yaşanan gelişmelerin sivil alan tarafından hızlıca erişilebilir olması sebebiyle de Üçüncü Nesil Savaşlarda görülen silah ve teçhizatların DDSA'lar tarafından savaş alanına hızlı bir adaptasyonuna yol açmıştır.

Suriye'deki Savaşın Ortaya Çıkışı ve Genel Bir Bakış

Yapılan bu çalışmada spesifik olarak Suriye'deki savaş alanına odaklanıldığı için savaşın başlangıcını ve öncesindeki siyasal atmosfer detaylı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu sebeple, Suriye'deki Arap Baharı süreci başlangıç olarak kabul edilerek genel bir çerçeve çizilecektir.

2010 yılının Aralık ayında başlayan Arap Baharı, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde demokratik olmayan yönetimlere karşı isyan eden halk kitleleriyle başlayan süreci ifade etmektedir. Bu süreçte ilk olarak Tunus'ta başlayan olayları sırasıyla Mısır, Libya, Bahreyn ve Suriye'ye sıçramıştır.

Demokrasi ve refah talebiyle ortaya çıkan Arap Baharı olarak bilinen ayaklanmalar 15 Mart 2011 itibarıyla Suriye'de de başlamıştır. Ancak öncesinde daha küçük çapta yerel protestolar söz konusu olmuştur. İlk olarak rejimin önem atfettiği şehirlerden olan Dera'da birkaç genç bir okulun duvarına "sıra sende doktor" yazdığı için gözaltına alınmıştır (Harris, 2018, s. 27; Phillips, 2016, s. 50). Gençlerin aileleri ve ailelerine destek olmak amacıyla toplanan yüzlerce kişi 15 Mart 2011'de demokratik reform talebiyle protestolarda bulunmuşlardır. Polisin ateş açarak cevap vermesi üzerine nisan ayının ilk haftasında rejim karşıtı gösteriler Humus, Şam, Lazkiye, Tartus, İdlib, Kamışlı, Deyr Zor, Rakka ve Hama gibi önemli yerleşim yerlerine yayılmasına neden olmuştur (Phillips, 2016, s. 50). Kolluk kuvvetleri, Baas Rejimini korumak amacıyla farklı şehirlerde meydana gelen protestoları sert bir şekilde bastırmaya başlamıştır. İlk başlarda yoğun bir şekilde gözaltına alma şeklinde başlayan süreç kısa bir süre sonra Baas Rejiminin sivilleri hedef almaya başladığı devlet terörüne dönüşmüştür. Protestolar ülke geneline yayılırken hem rejim güçlerinin hem de muhaliflerin yaşadığı kayıplar da artmaya başlamıştır (Kainikara, 2018, s. 27). Rejim güçlerinin muhaliflere her geçen gün daha şiddetli şekilde cevap vermesi, muhalif kanatta yaşanan can kaybını artırmaya başlamış ve demokratik reformlar talebiyle başlayan protestolar Esad'ın devrilmesini amaçlayan bir sürece evrilmiştir (Kainikara, 2018, s. 27).

Suriye ordusunun muharip kapasitesinin yüksek olmaması ve ordudan yaşanan kopuşlar dikkate alındığında, muhalif gruplar kısa sürede mevzi kazanmaya başlamıştır. Ancak Esad yönetiminin özellikle Şam ve Lazkiye gibi yerleri korumaya odaklanıp, geri kalan yerleri kederine terk etmesi ve bu süreçte İran'ın Şii milisler³ ile Esad'ın yanında iç savaşa dahil olması söz konusu olmuştur. İran, sahip olduğu önemli askeri güç araçlarından olan Kudüs Gücü üzerinden hem Hizbullah'ı⁴ hem de Afganistan'dan (Fatimiyun) ve Pakistan'dan (Zeynebiyyun) devşirdiği insanları mobilize ederek Suriye'de sahaya sürmüştür (Smyth, 2018). Suriye'de yaşanan iç savaş sürecinde, Kürtleri temsil ettiğini iddia eden ve terör örgütü Partiya Karkeren Kurdistan'e'nin⁵ (PKK) Suriye'deki uzantısı olan PYD/YPG ile terör örgütü DEAS arasında alan kontrolüne yönelik ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar devam ederken, Eylül 2015 itibarıyla da Rusya Esad yönetimine destek olmak amacıyla Suriye'deki savaş alanına dâhil olarak dengeleri değiştirmiştir.

Rus ordusu 30 Eylül 2015'te Suriye'deki savaşa doğrudan müdahil olarak Esad yönetimin yanında aktif bir şekilde yer almaya başlamıştır. Kısa süre içinde Esad yönetimine hem silah ve teçhizat desteğini artırmış hem de doğrudan operasyonlara katılmıştır. Çoğunlukla Rus Hava Kuvvetleri aracılığıyla sivil hedefleri gözetmeksizin hava bombardımanı gerçekleştirirken, diğer yandan Rus Özel Askeri Şirketleri⁶ aracılığıyla da kara operasyonları icra etmişlerdir.

Sahadaki genel manzaraya bakıldığında; bir tarafta çatışma coğrafyasına komşu olan Türkiye, topraklarına yönelik her türlü terör saldırısını engelleyebilmek amacıyla Suriye'nin kuzeyinde BM'nin 51. Maddesi'nden doğan haklarını kullanarak askeri hareketler icra etmektedir. Diğer taraftan terör örgütü DEAS'a karşı PYD/YPG'yi binlerce tırlık askeri yardımıyla destekleyen ABD, rejim güçlerini ve bölgedeki çıkarlarını savunmak için sahaya hem ordusu hem özel askeri şirketleri aracılığıyla inen Rusya bulunmaktadır. Bu aktörlerin dışında ise rejim savunusu üzerinden kendi politik hedeflerini hayata geçirmek için askeri ve milis unsurları ile çatışma alanında bulunan İran'ın varlığı söz konusudur.

Bahsi geçen bu devlet düzeyindeki aktörlerin haricinde, sahadaki yerel gerçeklikler sonucu ortaya çıkmış olan küçük çaplı silahlı muhalif gruplar ile sınır aşan kapasiteye ulaşarak uluslararası güvenliği tehdit eden terör örgütlerinin oluşturduğu devlet dışı silahlı aktörlerin varlığı da söz konusudur (Tetik, 2023). Bu kadar farklı karaktere sahip aktörün varlığı, çatışmaların farklı mekânlarda, farklı silah sistemleriyle ve farklı düzeylerde meydana gelmesini de kaçınılmaz olarak etkilemektedir.

Dördüncü Nesil Savaş Konsepti Açısından Suriye'deki Savaş Alanı

Suriye'deki çatışmaların iç savaşa dönüşmesi, savaşın karakterinin değiştiğini göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. İlk başta silahlı bir isyan (armed insurgency) olarak ortaya çıkmış ancak ilerleyen süreçte bölgesel ve küresel güçlerin vekil aktörler

3 Şii milisler, İran'ın Suriye'de savaşmak üzere Afganistan, Pakistan ve Irak'tan devşirdiği ve silahlandırdığı grupları kapsamaktadır.

4 Hizbullah, 1997 yılında ABD tarafından terör örgütü olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar Hizbullah'a yönelik Batılı ülkeler arasında Hizbullah'ı topyekün olarak terör örgütü görme eğilimi bulunmasa da 2019 yılında Birleşik Krallık, 2020 yılında ise Almanya tarafından Hizbullah terör örgütü olarak kabul edilmiştir. Öte yandan İsrail'in haricinde Körfez İş Birliği Konseyi üyesi ülkeler (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Bahreyn, Umman) tarafından da terör örgütü olarak kabul edilmektedir.

5 Kürdistan İşçi Partisi

6 RSB Grubu, MORAN Güvenlik Grubu, Wagner Grubu, Slav Corpus, Anti-Terör, Redut özel askeri şirketleri Suriye'de aktif olarak görev yapmaktadırlar (Gülşen, 2017).

üzerinden dâhil olduğu bir iç savaşa dönüşmüştür (Holliday, 2013; Lister, 2014, s. 71). Suriye'de 2023 yılı itibarıyla hâlâ devam etmekte olan savaşa odaklanıldığında savaşın karakterinin pek çok açıdan değiştiğini gösteren örnekler bulunduğu ve Suriye'deki savaş alanının Dördüncü Nesil Savaş konsepti açısından önemli bir vaka kapsamında öne çıktığı ifade edilebilir.

Normal şartlar altında savaş alanında görece zayıf olan taraf, karşısındaki düşmanı yıpratma taktiğiyle uzun soluklu bir savaşa çekerek zayıflatmayı amaçlamaktadır (Akad, 2015, s. 15). Bu duruma karşılık güçlü olan tarafın ise daha hızlı çözüm geliştirmesi ve yıpratma savaşı tuzağına düşmemesi gerekir (Akad, 2015, s. 15). Ancak Suriye'deki savaş alanında yer alan farklı DDSA'lar rejim güçlerini uzun soluklu bir savaşın içerisine çekmiş durumdadırlar. Rejim güçlerinin ateş gücü açısından zayıf, personel sayısı açısından yetersiz ve komuta-kontrol açısından dağılmış durumda olmaları savaş süresinin uzamasına yol açmıştır. Savaş alanına bölgesel ve bölge dışından müdahale edilmesiyle savaş alanı çok aktörlü ve gri alanların sayısının artış gösterdiği bir çatışma alanına dönüşmüştür.

Sivil-Asker Ayrımının Ortadan Kalkması

Suriye'deki iç savaşta, başlangıcından kısa bir süre sonra sivil ve asker ayrımının ortadan kalktığı görülmektedir. Sahada hem Suriye tarafında hem de Suriye karşısında yer alan aktörlerin ulusal ordularına mensup askerlerin yanı sıra para-militer güçler ve özel askeri şirket personelleri de yer almaktadır. Bunların haricinde sahada PYD/YPG, DEAŞ ve Hizbullah gibi terör örgütleri de aktif olarak bulunmaktadır.

Sivil-asker arasındaki ayrımın bulanık hale gelmesi, mücadele eden devlet için hedef seçimini zorlaştırırken, bu durumu göz ardı ederek hareket eden devletlerin de sivil ayrımı gözetmeksizin saldırı düzenlemesine dolayısıyla sivil kayıpların artmasına neden olmaktadır (Alexander, 2016, s. 9). Bunun Suriye'deki savaş alanında en önemli örneklerinden birisi İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi'nde (İGAB) yaşanan hem Rusya hem de Esad yönetimi tarafından gerçekleştirilen saldırılardır. Buradaki saldırılarda dini motifli terör örgütleriyle mücadele ettiği söyleyen Rus ve rejim unsurları yaptıkları operasyonlarda pek çok sivilin hayatını kaybetmesine ya da evlerini terk ederek Türkiye sınırına gelmesine yol açmışlardır.

Diğer yandan ABD tarafından desteklenen ve Türkiye tarafından terör örgütü olarak ifade edilen Suriye Demokratik Güçleri'ne yönelik Irak üzerinden yapılan askeri yardımlar savaş alanındaki sivil-asker ayrımı açısından da önemlidir. Zira yapılan yardımların bir kısmının askeri kamuflaja sahip olmayan sivil görünümü araçlarla yapıldığı görülürken; bazılarının da ABD askeri araçlarının korunmasında nakledilmesi hedef şaşırtma açısından da önem arz etmektedir (Daily Sabah, 2021; Syrian Observer, 2019).

Günümüz savaş alanı ile cephe gerisinde kullanılan araçların hem sivil hem de askeri olarak kullanılabilirliği mücadele eden devletlerin işini zorlaştırmaktadır. Bu da devletlerin hedef gözeterek saldırı düzenleme yeteneklerini geliştirmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda da Türk ordusunun ve istihbaratının Suriye'de yerel istihbaratı ve teknolojiyi oldukça iyi bir uyumla ve etkili bir şekilde kullanmaya başladığı görülmektedir. Türk güvenlik güçleri sivil araçlarla intikal eden teröristleri sivil kayıplara yol açmadan etkisiz hale getirmeye başlamıştır (Yenişafak, 2022). Yapılan uzun takipler sonucunda hedefin etkisiz hale getirilmek istenen hedef olup olmadığı teyit edildikten sonra SİHA operasyonları gerçekleştirilmektedir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere her devlet bu hassasiyetle hareket etmemektedir.

Türk ordusu sivil kayba yol açmamak için takip süresini uzun tutup hedef gözetimine önem verirken ne Rus ne de Amerikan ordusunun böyle bir hassasiyete sahip olmaması gerçekleştirdikleri operasyonlarda yaşanan sivil kayıplar ile kendisini göstermiştir (Middle East Eye, 2022; New York Times, 2021).

Savaş ve Barış Arasındaki Belirsizlik

Dördüncü Nesil Savaş konsepti açısından önemli noktalardan birisi de savaş ve barış arasındaki belirsizliktir. Clausewitz'e göre, savaşın nihai amacı düşmanın iradesini kırmaktır. Ancak iç savaşlarda düşmanın belirsiz olması ve sahada çok sayıda aktörün var olması savaş ve barış arasındaki belirsizliği artırmakta ve tarafların nihai zafere ulaşmasını engellemektedir. Bu durumun Suriye sahasındaki yansımalarına bakıldığında ise Esad yönetiminin karşısında birbirinden farklı motivasyonlara sahip aktörlerin ülkenin farklı noktalarına yayılmış olması ve nihai amaçlarının farklı olmasının yarattığı belirsizlikle açıklayabilmek mümkündür. Çatışmalar devam ederken sahada insani felaketleri önlemek amacıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar doğrultusunda 3-4 Mayıs 2017 tarihinde düzenlenen 4. Astana Görüşmeleri'nin sonucunda Türkiye, Rusya ve İran arasında Suriye'nin dört bölgesinde çatışmasızlık alanları oluşturulmuştur. Bunlardan birinci bölge İdlib vilayetinin tamamı ile Lazkiye, Halep ve Hama vilayetlerinin belirlenmiş alanlarını kapsamaktadır. İkinci bölge Humus vilayetinin belli bölümlerini, üçüncü bölge başkent Şam'ın kuzeyinde yer alan Doğu Guta'yı, dördüncü bölge ise Ürdün sınırına komşu olan Deraa ve Kuneytra vilayetlerinin belli bölümlerini kapsamaktadır (BBC, 2017; MFA, 2017). Ancak bu bölgelerin ateşkeslerle koruma altına alınmış olmasına rağmen rejim güçlerinin ve Rus ordusunun bu bölgelere yönelik saldırıları devam etmiştir. Gerçekleştirilen saldırılar sonucunda ise pek çok sivil hayatını kaybetmiş ve yaşam alanlarını terk ederek yerlerinden olmuşlardır.

Aktörlerin Çeşitlenmesi

Suriye'deki savaş alanı en başından itibaren devletin yegâne meşru güç kullanma kapasitesini kaybettiği bir örnek olarak öne çıkmaktadır. İlk başta Suriyeli muhalifler olarak ortaya çıkan gruplar ilerleyen süreçte kendi içlerinde yaşadığı anlaşmazlıklar ve motivasyon farklılıkları nedeniyle ayrışmaya başlamışlardır. Bu durum Esad yönetiminin karşısına ilk başta Özgür Suriye Ordusu olarak kurulan daha sonra Suriye Millî Ordusu adını alan yapının, terör örgütü PYD/YPG'nin ve terör örgütü PYD/YPG'nin yine ana omurgasını oluşturduğu Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) ve Heyet Tahrir el Şam (HTŞ), el Nusra ve DEAŞ gibi çeşitli terör örgütlerinin konumlanmasına yol açmıştır.

Suriye içerisindeki savaş, ilk başta ülke içerisindeki DDSA'lar ve Esad güçleri arasında yaşanırken, ilerleyen süreçte ABD'nin SMO'ya (o zamanlar Özgür Suriye Ordusu) yardım etmeye başlamasıyla aktörlerin sahadaki pozisyonu değişmeye başlamıştır (Kainikara, 2018, s. 28). Daha sonra ABD'nin SDG'ye yardım yapmaya başladığı, Rusya ve İran ikilisinin doğrudan Esad'ın yanında yer aldığı bir savaşa

dönüşmüştür. Türkiye'nin sahadaki DDSA'ların etkinlik alanını genişletmesine paralel olarak önce sınır hattındaki tahkimatını güçlendirmiş, sonrasında ise kendisine yönelen terör tehdidini bertaraf etmek amacıyla Suriye'nin kuzeyine BM Sözleşmesi'nin 51. Maddesi kapsamında sınır ötesi operasyon düzenleyerek sınır hattını kontrol altına almıştır.

Suriye'deki savaş alanında Esad güçlerine destek olan Şii milisler ve Hizbullah unsurlarının artan etkinliği ise İsrail'e Suriye topraklarından kendisine yönelik tehditlere yönelik önleyici hava saldırılarını gerçekleştirmesine sebep olmuştur. Suriye hava sahasını koruyan sistemleri defalarca aşan İsrail Hava Kuvvetleri (IAF) hem sınır hattına yakın noktalarda, hem de Suriye topraklarının içerisinde derin sayılabilecek noktalarda hava operasyonları icra etmiştir. Rejimin güç kaybetmesiyle birlikte, rejime destek olmak için sahaya inen Hizbullah ve Şii milisler bölgede yeni bir güvenlik tehdidi oluşturmaya başlamışlardır (Jones & Markusen, 2018).

Mekânsal Genişleme

Dördüncü Nesil Savaşın en önemli özelliklerinden olan savaşan taraflar arasında DDSA'ların görünür bir şekilde artmasıyla birlikte lineer bir savaş düzeni ve sınırlı cephe anlayışı tamamen ortadan kalkmıştır. Suriye'de savaşın protesto olarak başlaması ve eş zamanlı olarak ülke sathına yayılması Esad yönetimine kuvvetlerini tek bir merkezde toplama imkânı tanımadığı gibi rejim birliklerinin ülke geneline dağılmasına yol açmıştır.

Rejim birliklerinin karşısında birden çok DDSA'nın olması ve her birinin farklı kapasitelere sahip olması komuta-kontrol mekanizmasının da zaman içerisinde çökmesine sebep olmuştur. İlk başta meskûn mahalleri kontrol altına rejim güçleri daha sonra bu konumunu tamamen kaybetmiştir (Holliday, 2013, s. 19). Savaşın hem kırsala, hem de meskûn mahallere yayılması, Esad yönetiminin zaten sorun yaşayan ordusunda daha ciddi problemleri beraberinde getirmiş ve ordu birlikleri arasında irtibatsızlık daha da artmıştır. Holliday'e göre (2012), savaşın ilk zamanlarında muhalif gruplar İdlib ve Dera gibi vilayetlerinde önemli kazanımlar sağlamış olsalar da rejimin bu bölgelere yaptığı yeni sevkîyatlarla üstünlüğünü kaybederek kırsala çekilmişlerdir.

Savaşın kırsal alandaki kısmında özellikle hava desteğine başvuran rejim güçleri, meskûn mahallerde her ne kadar sivil ayrımı gözetmeden hava saldırısı düzenliyor olsalar da kara unsurları ciddi kayıplar vermiştir. DDSA'lar rejim güçlerine kırsalda el yapımı patlayıcı (EYP), roket ve güdümlü füzelerle saldırılar gerçekleştirirken; meskûn mahalde ise benzer saldırıların yanı sıra keskin nişancı ve bombalı araç saldırılarıyla büyük kayıplar vermiştir.

Savaşın mekânsal olarak genişlemesinde fiziki ortamın haricinde sosyal medyadan da tarafların yoğun bir paylaşım stratejisi geliştirdiği görülmüştür. Esad yönetiminin sivilleri hedef alan saldırıları sosyal medya platformları aracılığıyla paylaşarak uluslararası kamuoyuna ulaştırılmış ve Esad yönetimi üzerinde baskı kurmak ve mücadelenin meşrulaştırılması açısından bir taktik olarak kullanılmıştır.

Rejim güçleri 2023 itibarıyla ülkenin önemli vilayetlerinde yerleşim merkezlerini elinde tutmaktadır. Bu yerleşim yerleri arasında en başta başkent Şam olmak üzere Dera, Halep ve Dera gibi vilayetler bulunmaktadır. Ancak bu alanların dışına kara birlikleri sevk edebilecek kapasitesi bulunmamaktadır. Kuvvetlerini çektiği takdirde muhalif güçlerin tekrardan saldırıya geçebileceği değerlendirilmektedir.

Teknolojik Değişim

Savaş alanında yaşanan değişimi gösteren önemli başlıklardan birisi de sahadaki aktörlerin kullanmış oldukları silah ve teçhizat arasındaki asimetrik farktır. Bir tarafta üçüncü nesil savaşların gereksinimlerine göre teçhiz edilmiş ordular, diğer tarafta bu orduların silah sistemine, eğitimine sahip olmayan ama sivil alandan yaptığı uyarlamalarla kendi silahını dizayn edebilen DDSA'lar bulunmaktadır. Bunun önemli örneklerinden birisi DEAŞ tarafından kullanılan dronlardır.

Sivil alanda ticari amaçla da kullanılan dronlar üzerinde yapılan modifikasyondan sonra taktik düzeyde nöbet kulübelerine, devriye yapan ya da intikal halindeki piyade unsurlarına veya zırh koruması olmayan pikap tipi araçlara yönelik saldırılarda kullanılmıştır. Oldukça basit bir düzenele oluşturan bu silahların sivil alanda temin edilebilir olması ülkeleri oldukça zor duruma sokmuştur.

DDSA'ların teknolojik adaptasyon yeteneklerinin haricinde, devletler arasındaki çatışmalarda da yeni nesil teknolojilerin alışlageldik konseptler dışında kullanıldığı görülmüştür. TSK'nın 27 Şubat-5 Mart 2020 tarihlerinde İGAB sınırları dâhilinde icra ettiği Bahar Kalkanı Harekâtı'nda hem elektronik harp unsurlarının etkin bir şekilde kullanılmış hem de herhangi bir sivil kayba yol açmadan sadece silahlı insansız hava araçlarıyla rejim güçlerine ait konvansiyonel silah ve teçhizat etkisiz hale getirilmiştir (Mevlütöğlü & Korkmaz, 2020). TSK'nın İdlib özelindeki çatışmalarda geliştirmiş olduğu konsept, birkaç ay sonra Azerbaycan ordusu tarafından Ermeni ordusu işgali altındaki Azerbaycan topraklarının kurtarılmasında da tercih edilmiştir. Aynı şekilde Libya'da Hafter unsurlarına karşı, Ukrayna'da ise Rus ordusuna karşı SİHA'lar geleneksel savaş araçlarıyla uyumlu bir şekilde kullanılarak taktik ve operatif düzeyde önemli kazanımlar elde edilmesini sağlamıştır.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde savaşların çoğunluğunun devletler arasında değil, devletlerin kendi içerisinde yaşanır hale gelmesi savaş alanında yaşanan değişim açısından önemli bir milat olmuştur. Savaşın karakterinin değişmesiyle, geçmişte Lind ve arkadaşlarının savaşın nesilleri yaklaşımında görülen ilk üç neslin de geride kaldığını ve artık yeni bir neslin içerisinde bulunduğunu açıkça göstermiştir. Zira 2023 yılı itibarıyla devam etmekte olan Suriye'deki savaş da bu değişimi ispatlamaktadır.

Dördüncü Nesil Savaş konsepti dikkate alındığında, devletlerin bu tür savaşlar karşısında hazırlıklı olmadıkları da ifade edilebilir. Öte yandan dördüncü nesil savaşın yaşandığı bir savaş alanında aktörlerin sayısının ve türünün artış göstermesi (ev sahibi ülke, müdahalede bulunan ülke, DDSA'lar) taraflar arasındaki bilinmezliği artırmış ve çatışma alanını geçmişteki savaşlara göre daha fazla bulanık hale getirmiştir.

Dördüncü Nesil Savaşlarda cephe kavramının Birinci, İkinci ve Üçüncü Nesil Savaşlarda olduğu gibi geçerli bilinmektedir. Ancak 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'nın doğusunu işgal etmesiyle ortaya çıkan süreçte konvansiyonel savaşlarda önemli bir yeri olan cephelerin tamamen ortadan kalkmadığı da görülmüştür. Bu sebeple, Dördüncü Nesil Savaşta cephe kavramını sadece iç savaşlar ile sınırlandırmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Suriye'deki savaş alanına genel olarak bakıldığında sivil-asker ayrımının, savaş-barış arasındaki bulanıklığın, aktör çeşitliliğinin, sivil teknolojilerin askeri amaçlarla kullanımından, terör yöntemlerinden ve gelişmiş propaganda imkânlarından yararlandığı dördüncü nesil bir savaş alanı olarak bahsetmek yanlış olmayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Adamsky, D. (2010). *The culture of military innovation: The impact of cultural factors on the revolution in military affairs in Russia, The US, and Israel*. Stanford University Press.
- Akad, M. T. (2015). *Tarihten bugüne gayrinizami savaş*. Kastaş Yayınevi.
- Alexander, J. B. (2016). *The changing nature of warfare, the factor mediating future conflict, and implications for SOF*, JSOU Report 06-1. The JSOU Press
- BBC (2017). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40860776>
- Burmaoğlu, S., & Sarıtaş, Ö. (2016). Changing characteristics of warfare and the future of military R&D. *Technological Forecasting and Social Change*, 1–11.
- Clausewitz, C. V. (2015). *Savaş üzerine* (S. Koçak, Çev.). Doruk Yayınları.
- Connolly, D. H. (1921). What and why is a general staff? *Military Engineer*, 13(69), 222–229.
- Cordesman, A. (2015). Boots on the ground: The realities in Afghanistan, Iraq, and Syria. <https://www.csis.org/analysis/boots-ground-realities-afghanistan-iraq-and-syria>. Erişim tarihi: 10.04.2023.
- Crino, S., & Dreby, A. (2019). *Drone technology proliferation in small wars*. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/drone-technology-proliferation-small-wars>. Erişim tarihi: 19.03.2023.
- Daily Sabah (2021). *US sends military assistance to YPG/PKK terrorists in Syria from Iraq*. <https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/us-sends-military-assistance-to-ypgpkk-terrorists-in-syria-from-iraq>. Erişim tarihi: 12.04.2023.
- Eker, S. (2015). Savaş olgusunun dönüşümü: Yeni savaşlar ve Suriye krizi örneği. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 31–66.
- Gat, A. (2011). The changing character of war. In H. Strachan, & S. Scheipers (Ed.). *The changing character of war*. Oxford University Press.
- Gray, C. (1996). The changing nature of warfare? *Naval War College Review*, 49(2), 7–22.
- Gülşen, H. (2017). *Rusya'nın Suriye müdahalesinde özel askeri şirketlerin rolü*. ORSAM bölgesel gelişmeler değerlendirmesi. No: 64.
- Hammes, T. X. (2016). The future of conflict. In R. D. Hooker, Jr. (Ed.). *Charting a course: Strategic choices for a new administration*. National Defense University Press.
- Harris, W. (2018). *Quicksilver war: Syria, Iraq, and the spiral of conflict*. Oxford University Press.
- Holliday, J. (2012). *Syria's maturing insurgency*. Institute for The Study of War.
- Holliday, J. (2013). *The Assad regime: From counterinsurgency to Civil War*. Institute for The Study of War.
- Jones, S., & Markusen, M. B. (2018). *The escalating conflict with Hezbollah in Syria*. CSIS briefs.
- Kainikara, S. (2018). *In The Bear's shadow: Russian intervention in Syria*. Air Power Development Centre.
- Kaldor, M. (2010). Inconclusive wars: Is Clausewitz still relevant in these global times? *Global Policy*, 1(3), 271–281. [CrossRef]
- Kaldor, M. (2012). *New and old wars: Organized violence in a global era*. Polity Press
- Liang, Q., & Xiangsui, W. (1999). *Unrestricted warfare* (FBIS, Çev.). PLA Publishing House
- Lind, W. (2004). Understanding fourth generation war. *Military Review*, 12–16.
- Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, J. F., Sutton, J. W., & Wilson, G. I. (1989). The changing face of war: Into the fourth generation. *Military Review*, 2–11.
- Linn, B. McAllister (2009). *The echo of Battle*. Harvard University Press.
- Lister, C. (2014). Assessing Syria's jihad. *Adelphi Series*, 54(447–448), 71–98. [CrossRef]
- McKenzie, K. F. Jr. (1993). Elegant irrelevance: Fourth generation warfare. *US Army War College Quarterly: Parameters*, 23(1), 51–60. [CrossRef]
- Mevlütöğlu, A., & Korkmaz, S. C. (2020). *Türkiye'nin askeri dönüşümü: İdlib ve Libya örnekleri*. ORSAM Rapor No: 13.
- MFA (2017). https://www.mfa.gov.tr/no_-139_-suriye_de-catismasizlik-bolgelerinin-olusturulmasina-dair-muhtiranin-imzalanmasi-hk_tr.mfa
- Middle East Eye (2022). <https://www.middleeasteye.net/news/syria-russia-air-strikes-decreased-ukraine-war#:~:text=The%20Observatory%20has%20Op%20the,parts%20of%20the%20country%20devastated>. Erişim tarihi: 28.03.2023.
- Norwood, P. R., Jensen, B. M., & Barnes, J. (2016). *War. Theory and practice: Capturing the character of future war*. Parameters.
- New York Times. (2021). <https://www.nytimes.com/interactive/2021/12/18/us/airstrikes-pentagon-records-civilian-deaths.html>. Erişim tarihi: 04.05.2023.
- Our World in Data*. (2023 June, 9). <https://ourworldindata.org/grapher/the-number-of-active-state-based-conflicts?tab=table>.
- Parker, G. (2014). Cambridge savaş tarihi (F. Tayanç, & T. Tayanç, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Phillips, C. (2016). *The battle for Syria: International rivalry in the new Middle East*. Yale University Press.
- Renner, M. (2000). Alternatives futures in war and conflict. *Naval War College Review*, 3(4).

- Smyth, P. (2018). *Iran is outpacing Assad for control of Syria's Shia militias*. The Washington Institute for Near East Policy. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/iran-outpacing-assad-control-syrias-shia-militias>
- Syrian observer (2019). *US Provides 200 Trucks and Military Vehicles to Support SDF*. <https://syrianobserver.com/news/52177/us-provides-200-trucks-and-military-vehicles-to-support-sdf.html>. Erişim tarihi: 16.04.2023.
- Tetik, Ü. (2023). Orta Doğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Oluřumu: Irak ve Suriye, Siyasal Kitabevi.
- Yenişafak (2022). <https://www.yenisafak.com/gundem/en-hassas-gorev-3728498>. Erişim tarihi: 06.04.2023.
- Zenko, M. (2015). What Obama really meant by 'no boots on the ground'. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/12/obama-boots-on-the-ground/418635/>. Erişim tarihi: 18.04.2023.

Extended Abstract

The history of war, which is almost equivalent to the history of humanity, has witnessed significant transformations throughout the historical process. However, the developments in science and technology have led to changes in weapon technology and doctrinal changes. This has caused changes in the domains of warfare, increased the number of actors on the battlefield, and so on.

Looking at this change, it can be seen that the state is no longer the only dominant power on the battlefield, and non-state armed actors have become more prominent in current war zones. These actors may be private military companies that are directly contracted by states or armed groups such as rebels and terrorist organizations that fight against states or each other. This change at the actor level has also altered the concept of war. On the other hand, technology-based changes have begun to lead to destructive results. Many weapons and equipment that were once only in the armed forces' inventory can now be easily adapted to the battlefield by non-state armed actors through various modifications made on models used in civilian areas and can be used effectively. Furthermore, due to developments in science and technology, a transition from human-operated weapons to unmanned weapons has also begun. This transition is ongoing, and with the increased visibility of unmanned weapons on the battlefield, it can be considered a development that will affect various topics, from operational concepts to engagement rules. Also, it is worth mentioning that changes in the international system have also impacted the battlefield. The shift from a bipolar system to a unipolar system after the end of the Cold War, the emergence of new powers and the decline of traditional powers, the proliferation of non-state actors, the increase in economic interdependence, and the spread of democratization and human rights values have all had an impact on the nature of conflicts.

In the post-Cold War era, the majority of conflicts have shifted from inter-state wars to internal conflicts within states. This shift marks an essential milestone in the evolution of warfare and indicates the end of the first three generations of warfare, as proposed by Lind and his colleagues. Instead, a new generation of warfare has emerged, as evidenced by the ongoing conflict in Syria in 2023. In these circumstances, Syria as a battlefield since 2011 shows the characteristics of Fourth-Generation Warfare.

The Fourth-Generation Warfare approach highlights that states often must prepare for this type of conflict. Furthermore, in a Fourth-Generation Warfare battlefield, whether it is the country's government, an external state, or non-state actor intervening, uncertainty among the parties involved has made the conflict more unclear compared to past wars.

Another outstanding development is that the "front line" concept has disappeared, especially in civil wars referred to as sub-state conflicts. However, the events that emerged when Russia occupied eastern Ukraine in 2022 showed that the front lines still have an essential role in conventional warfare. Therefore, it would be more appropriate to limit the concept of "front lines" in Fourth-Generation Warfare to civil wars. On the other hand, the presence of many non-state actors alongside and against regime forces in the Syrian conflict has been an important innovation, diversifying the actors on the battlefield and breaking down the state's monopoly.

In general, the Syrian conflict can be described as a Fourth-Generation Warfare zone characterized by the blurring of the lines between civilians and soldiers, the uncertainty between war and peace, the diversity of actors, the use of civilian technologies for military purposes, terrorist tactics, and sophisticated propaganda techniques.

Uluslararası İlişkilere Giriş, Orion Kitabevi, 2022, 472 Sayfa

Introduction to International Relations, Orion Bookstore, 2022, 472 Pages

Kerem YILDIRAK

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İstanbul, Türkiye

Tarih boyunca uluslar, karşılıklı etkileşimler geliştirerek, dünya üzerinde ilişkisel bir ağ oluşturmuşlardır. Ortaya çıkan bu ağ, zamanla genişlemiş ve kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. Nitekim bu kurumsal inşa süreci, Batı modernitesinin öncelik kazanması ile Uluslararası İlişkileri (Uİ) Batı merkezli bir disiplin haline getirmiştir. Disiplin bu haliyle tarihsel süreçte ekonomik, siyasal, toplumsal, güvenlik vb. alanlarda da etkisini göstermiş ve küresel anlamda hareket alanını çeşitlendirmiştir. Bu tablo, Batı merkezli bir Uİ disiplinin Doğu'daki varlığının sorgulanmasına yol açmıştır. Seçkin Barış Gülmez ve Didem Buhari tarafından kaleme alınan *Uluslararası İlişkilere Giriş* başlıklı kitap, bu sorgulamaya kendi bakış açıları ile ışık tutmaktadır.

Seçkin Barış Gülmez ve Didem Buhari'nin editörlüğünü/yazarlığını yaptıkları *Uluslararası İlişkilere Giriş* (Orion Kitabevi, 2022) başlıklı çalışması, Uİ disiplini Türkiye olarak kaleme alınmış olan önemli bir başucu ve eğitim kitabı şeklinde tanımlanabilir. Eser, "ülkemizdeki Uİ eğitiminin Batı öğretisinin ötesine taşınmasını" amaçlamaktadır (s.10). Editörler giriş kısmında bu amacı "Türkiye'deki Uİ öğrencilerinin dünya siyasetine küresel bir vizyonla bakabilmesi" şeklinde bir çerçeve çizerek, Uİ'nin öğretilmesine katkı sağlamayı hedeflemişlerdir. Bunun yanı sıra eser, ünlü dizi *Game of Thrones* üzerinden eğlenceli bir Uİ teori anlatımı yapmaktadır. Kitap bu dizi aracılığıyla, evrensel bir tehlike karşısında toplumların/devletlerin ortak bir mücadelede nasıl davranabileceğini realizm, liberalizm ve eleştirel teoriler çerçevesinde daha basit ve anlaşılır kılmaya çalışmaktadır. Örneğin, bu çalışmada koronavirüsün Uİ'deki etkilerine örnekler üzerinden değinilmektedir. Bu eserin incelenmeye değer bulunmasının sebebi, Uİ'nin sadece Batı merkezli bir disiplin olmadığını, onun ötesine geçerek daha kapsamlı ve derin bir değerlendirme yapılabileceğini göstermesidir. Dolayısıyla salt bir ders kitabı olarak değerlendirmenin ötesinde, geniş bir bakış açısıyla bir uluslararası ilişkiler atlası olduğu düşünülmektedir.

Akademik uluslararası ilişkiler terminolojisi üzerine inşa edilen kitap, geniş ölçüde teorik araştırmalar ile başlamaktadır. Güncel ve anlatılan konuya uygun örneklerle bölümlerin devam ettiği ve tarihsel süreçte Uİ'de söz sahibi olan araştırmacılar da eserde yer almaktadırlar. Eser, kronolojik ve sistematik bir düzlemde sınıflandırılmış beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak Uİ'nin temel kavramlarının açıklamaları ve tartışmaları ile başlamaktadır. Daha sonra ana akım ve eleştirel teoriler, Batı dışı Uİ, Uİ'nin diğer ana konularla (iktisadi, cinsiyet, savaş, diplomasi vb.) olan ilişkisi ve bölgesel gelişmeler dönemsel olarak kategorize edilmektedir.

Kitabın ilk bölümünü Uİ'nin ana konuları, paradigmlar arasındaki tartışmalar ve bilimsel/yöntemsel farklılıklar oluşturmaktadır. Bu bölümde Uİ disiplini inşa eden genel tartışmalar, paradigmlar arası bilimsel ve yöntemsel farklılıklar detaylı ve sade bir dil ile açıklanırken, güncel örneklerle de konu pekiştirilmektedir. Uİ'nin hem Türkçe hem de farklı dillerde yayına girmiş çalışmaları, düzenli ve sistematik bir şekilde özetlenmiş ve irdelenmiştir. Ayrıca idealizm, realizm, neoliberalizm/realizm gibi ana akım ve eleştirel teoriler arasındaki bilimsel ve yöntemsel farklılıklar, tarihsel süreçte meydana gelmiş olaylar (Suriye Krizi, Kıbrıs Sorunu gibi) üzerinden değerlendirilmektedir. Böylece dünya sistemi, teoriler üzerinden açıklanmaya ve anlatılmaya çalışılmıştır. Teorilerin bu işlevselliği ile ontolojik ve epistemolojik bir kapsamla teorik tartışma genişletilmiştir. Nitekim bu tartışma atmosferinde ilerleyen metin, okuyucuya temel bir kavramsal çerçeve ve analiz edebilme referansları sunmaktadır. Bununla birlikte bölüm sonunda, Uİ'deki bu yeni tartışma biçimiyle lisans ve lisansüstü öğrencilerinin araştırmalarında kullanacakları kapsamlı bir tavsije bölümüne de yer verilmiştir.

Batı merkezli ana akım ve eleştirel Uİ teorilerinin geniş çerçevede tartışıldığı/tanıttığı ikinci bölümde, realizm, liberalizm gibi temel teorilere derinlemesine ve güncel örneklerle değinilmektedir. Teorilerin öncü düşünür ve yazarların (Edward Hallet Carr, Hugo Grotius, Robert Cox gibi) çalışmalarından da bahsedilmektedir. Bu çalışma, ele alınan teorileri devletlerarası ilişkilerde anarşi, küresel kurumlar, güç

Geliş Tarihi/Received: 04.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 15.06.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Kerem YILDIRAK

E-mail: keremylidr@hotmai.com

Cite this article as: Yıldırak, K. (2023).

Introduction to international relations,

Orion bookstore, 2022, 472 pages.

Journal of International Relations

Studies 3(1), 46-48.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International License

ve hegemonya gibi ana hatlardan tartışmaya açmaktadır. Buna göre, anarşinin hâkim olduğu sistemlerde realist yaklaşım, iş birliğinin imkânsız ve belirsiz olduğu bir dünya siyasetini “sıfır toplamlı” bir oyun olarak nitelendirmektedir.

Kitap bu noktada, bireysel tepkilerle devletlerin davranışlarını birbiriyle eşitleyen “geyik avı” ve “zombi istilası” gibi iş birliğinin tartışıldığı metaforik örnekler vererek realizmin altını çizmektedir. Bu örnekler, anarşik bir ortamda bireylerin zombilere karşı mücadelede iş birliği yapıp yapmayacaklarını ya da grup içinde egemen olmaya çalışan bir bireyin geyiği avlayarak diğerlerinin üstünde tahakküm kurup kurmayacağını tartışmaya açmaktadır. Nitekim bu örnekler anarşik bir ortamda aktörlerin üzerinde oluşan etkinin ölçülmesine de olanak sağlamaktadır. Böyle bir anarşik ortamda eser, dostluğun ve iş birliğinin mümkün olmadığını ve bunun en önemli sebebinin güvensizlik ve belirsizlik olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan bölüm içerisinde 2003 yılındaki Amerika Birleşik Devletleri’nin Irak’ı işgali, Körfez Savaşı gibi örneklerle realizm canlandırılmaktadır.

Realizm yaklaşımının aksine liberalizm, anarşinin hâkim olduğu bir dünya siyasetinde iş birliğinin yapılabileceğinin altını çizmektedir. Eser bu çerçevede liberalizmin, ulusların birbirleri arasındaki bağımlılıkla, liberal kurumsallaşmayla ve demokratik barışla (saldırgan ya da savunmacı) gerçekleştirileceğini vurgulamaktadır. Nitekim bölümün devamında 11 Eylül saldırılarının demokratik barış içerisinde saldırgan bir tutum sergilediğinin altı çizilmektedir. Dolayısıyla kitap tıpkı realizm gibi liberalizmin de dünya siyasetini eksiksiz açıklayamayacağına dikkat çekmektedir (s.80). Eser, devamında ana akım teorilerinin tarihsel süreçte yetersiz kaldığını ve bu teorileri eleştiren yeni alternatiflerin oluştuğunu öne sürmektedir. Nitekim anarşi gibi bir kavrama bakışın ve anlam yüklemenin ulustan ulusa değişebileceğini vurgulayan inşacı teori ve olayları salt değerlendirmenin yerine arkasında yatan sebepleri irdeleyen eleştirel teori ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede kitap, ünlü dizi Games of Thrones dünyasında bulunan çeşitli ulusların Ak Gezenler’e karşı tutumlarını ana akım teoriler ve eleştirel teoriler kapsamında incelemektedir. Buna göre, çok çetin taht mücadelelerinin yaşandığı Wasteros kıtası Ak Gezenler adı verilen bir zombi ordusu tarafından saldırıya uğramak üzeredir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı altında devletlerin eşit egemenliği olduğu düşünüldüğünde, Wasteros’ta yaşayan insanlar da benzer şekilde eşit statüdedirler (s.64). Bu noktada eser, devletlerin Ak Gezenler’e karşı iş birliği yapıp yapamayacaklarını sorgulamaktadır. Anarşik bir sistemde belirsizliğin olduğunu öne süren realizm yaklaşımına göre, güç siyasetinin ve güvenlik endişelerinin ön plana çıkması Wasteros devletlerinin Ak Gezen istilasına karşı iş birliği yapmalarını zorlaştırmaktadır. İş birliğini önceleyen liberal perspektifine göre ise, Wasteros devletleri, Ak Gezen istilasına karşı NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) ve AB (Avrupa Birliği) gibi bir örgüt çatısı altında birleşirlerse ortak mücadele edebilmeleri kolaylaşacaktır. Buna göre “Birleşmiş Wasteros” ya da “Anti-Ak Gezen Teşkilatı” adı altında güvenlik ve savunma örgütleri kurularak ortak düşmana karşı hareket edebilmek mümkün olur ve devletlerin hegemonya kurma olasılıkları azalır. Dolayısıyla kalıcı barış ve düzen inşa etmek kolaylaşır. Bu sayede teorilerin temel argümanları bir televizyon dizisi aracılığıyla zihinlerde canlanmakta ve kalıcı öğrenmenin yolu açılmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin Batı’nın ötesinde bir olgu olduğunun vurgulandığı üçüncü bölümde eser, Doğu’da bulunan çeşitli Uİ kavramlarına değinmektedir. İlk olarak Çin ile başlayan bölüm, Çin’in Uİ’ye bakışını ve anlamlandırmasını işlemektedir. Konfüçyüs’un ahlâk ve uyumu bir araya getiren öğretilerinin ve Sun Tzu’nun savaş sanatındaki kurallarının değerlendirilmesi, Uİ’de Çin bakış açısına dair fikirler vermektedir. Yazar, bu fikirlerin günümüz Çin’in de sürdüğünün altını çizmektedir. Kitap, “göklerin altındaki her şey” anlamına gelen “Tianxia”, rasyonalitenin ve moral politığın Hindistan’da dış ilişkilere yansıdığı “Kautilya”, İslâm’ı yaymak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda fetihler düzenleme ve diplomatik ilişkiler kurma anlamına gelen “Gaza” gibi Uİ kavramlarıyla Batı’nın ötesinde bir Doğu teorisinin olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm bu kavramlar geçmişten günümüze kadar olan süreçte olayların ve olguların yeniden düşünülmesine ve değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Nitekim güncel örneklerle (Pekin Konsensüsü, İkinci Viyana Kuşatması, Soğuk Savaş gibi) bu tablonun desteklenmesi önemli bir kazanım sağlamaktadır. Öte yandan eser, Doğu’daki bu Uİ perspektiflerini Batı merkezli kavramlarla karşılaştırma (örneğin, Arthashastra ve Makyavelizmin tartışılması) fırsatı sunup Uİ’nin geniş çerçevede incelenmesine kapı aralamaktadır.

Günümüz dünya siyasetindeki önemli konu ve sorunlara değinilen dördüncü bölümde, birçok siyasi, sosyal ve ekonomik olgunun küreselleşme çağında nasıl değişim ve dönüşüm geçirdiği tartışılmaktadır (s.11). Bu bölümde konuların tarihsel serüvenine işaret edilirken, ele alınan konunun Uİ’deki etkileri güncel örneklerle (Petrol Krizi, 11 Eylül Saldırıları, Paris İklim Anlaşması vb.) tartışmaya açılmaktadır. Dahası, sosyoekonomik çerçevenin oluşturduğu kümülatif destekle iktisadî, yönetim, feminizm, küreselleşme, çevre, diplomasi, savaş ve güvenlik hakkında derinlemesine bir analiz gerçekleştirilmektedir. Analiz, bu bölüme kadar olan tüm parçalardan referans alarak, dünya siyasetine yeni bir pencere açmaktadır.

Uİ perspektifinin özenle seçilmiş alanlarla ilişkilendirildiği beşinci ve son bölümde, bölgesel gelişmelere odaklanılarak dünyanın birçok bölgesindeki hem tarihsel hem de günümüzün siyasî ve ekonomik gelişmeleri ele alınmaktadır (s.11). Kitap, küresel genişlikte ülkelerin ve bölgelerin zamanla Uİ’deki güçlü ve zayıf yanlarına temas etmektedir. Örneğin ABD’nin, Çin’in yükselişiyle global hareket alanının gerilediğine değinilirken, Latin Amerika’daki zengin ve yoksul arasındaki sınıfsal çatışmaya ve ırksal, etnik ve cinsiyet eşitsizliğine kapı aralanmaktadır. Öte yandan günümüz Uİ’de bölgesel kalkınma ve politik gelişme arasındaki farkların ve rekabetin ele alındığı görülmektedir. Her bölgenin kendi içerisindeki ekonomik, siyasal, sosyolojik avantajlarına/dezavantajlarına dikkat çekilerek, Uİ’deki rollerinin incelenmesine olanak tanınmaktadır. Eser, seçilen bölgede (Amerika, Avrasya, Orta Doğu, Afrika ve Arktik) bulunan ülkelerin kendi iç dinamiklerine değinerek bölgesel etkilere ışık tutmaktadır. Bu durumla birlikte Uİ’deki hareket alanının değişim ve dönüşümleri irdelenmektedir. Bu sayede, kitabın başlarında yer alan temel kavramların canlanmasının/somutlaşmasının önü açılmaktadır. Okuyucu, devletlerarası ilişkileri temel kavramlarla pekiştirmenin kolaylığına erişebilmektedir.

Giriş bölümünde de değinildiği üzere bu kitap, Türkiye’deki Uİ eğitimine çok önemli katkılar sunmaktadır. Kapsadığı çalışmalar, kendi içerisinde özgünlüğünü ve bütünlüğünü korumaktadır. Bu özelliği ile kitap, sadece öncelikli olarak Uİ çalışmalarında yer alan araştırmacılar için değil, aynı zamanda bu disiplinde emek vermek isteyen tüm lisans/lisansüstü öğrenciler ve eğitimci adayları içinde oldukça önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Öte yandan eser, genel okuyucu kitlesi için tarihsel olay ve olguları, aynı zamanda gündemde bulunan

önemli konuları Uİ disiplini içerisinde nasıl vücut bulduğunu akademik bir üslupla ele almaktadır. Öyle ki, ortaya çıkan bu tabloda okuyucunun, akademisyen ve akademisyen adaylarının yaşadıkları ülke içinde yeni değerlendirmeler ve keşifler yapacağı düşünülmektedir.

Kitap sade ve yalın bir üslup, anlaşılması basit ve açıklayıcı bir dil kullanmaktadır. Hem tarihsel kronoloji hem de kavramların sistematik olarak verildiği görülmektedir. Öte yandan Uİ alanında referans olarak kabul gören akademisyen ve düşünörlere, kitabın kaynak ve öneriler bölümünde yer verilmiştir. Sonuç olarak kaleme alınan bu eserin, geniş yelpazede Uİ literatüründe tarihsel bir perspektif sunması, özel olarak ise ilgili disipline yeni bir bakış açısı getirmesi bakımından okunmaya değer olduğu düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Yayın kurulu incelemesi

Peer-review: Editorial board review.